

สำนักงานศิลปวัฒนธรรม

THAMMASAT

U N I V E R S I T Y

หอสมุดปรีดี พนมยงค์

ทนายหมอบให้เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่

ศาสตราจารย์ ไพโรจน์ ชัยนาม ม.ป.ช.,ม.ว.ม.,ท.จ.ว.
และ

คุณหญิงบรรเลง ชัยนาม ต.จ.,ต.ม.

ธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิงคนแรก

ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (๒๔๗๘)

าพณา ดร.สุกศิลป์ ชัยนาม เอกอัครราชทูตประจำกระทรวงการต่างประเทศ
บริจาคเงินจัดทำสติกเกอร์

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๔

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

เจ้าภาพพิมพ์ในงานปลงศพ

คุณหญิงปฏิมานพิเศษ (ลมุน อมาตยกุล)

ณ วัดประยุรวงศาวาส

วันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ อายุ ๒๖ ปี

คำนำ

ในงานปลงศพคุณหญิงปฏิภาณพิเศษ (ลมุน อมาตยกุล) เจ้าภาพมีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือที่เกื้อกูลการศึกษาประวัติศาสตร์สักเรื่องหนึ่ง เป็นของสำหรับแจกในงาน ขอให้กรมศิลปากรเป็นธุระหาต้นฉบับ

‘กรมศิลปากร’ เลือกลงได้ พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนมาศ (เจิม) ซึ่งเป็นหนังสือที่พึงปรารถนาอย่างยิ่งของผู้ใฝ่ใจในทางประวัติศาสตร์ เมื่อเจ้าภาพได้รับเรื่องไปพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว ก็แสดงความพอใจ และตกลงรับพิมพ์ ทั้งปรากฏอยู่ในเล่มนี้

บรรดาพระราชพงศาวดารสยามความเก่า จับเรื่องตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ที่กรมศิลปากรมีต้นฉบับอยู่เวลานี้ทั้งที่พิมพ์แล้วและยังมิได้พิมพ์ คือ

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ มีบานแผนกบอกไว้ดังนี้

‘ศักราช ๑๐๔๒ ศักราชกนกัษัตริย์ ฦาธิปไตย ๕ ขัน ๑๒ คำ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าเห็นอกระหม่อมสั่งว่า ให้เอากฎหมายเหตุของพระโหราเขียนไว้แต่ก่อน และกฎหมายเหตุซึ่งหาได้แต่หอหนังสือ และเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดารนั้น ให้คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียว ให้ระบับคักราชกันมาคงเท่าบัดนี้”

ได้ความว่า เป็นพระราชพงศาวดารที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
 ราชโองการให้เรียบเรียงเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓ ความขึ้นต้นแต่แรก
 สถาปนาพระพุทธรูปพระเจ้าพะเนางเชิง เมื่อรัชกาลที่ ๖๔๖
 (พ.ศ. ๑๘๖๗) และแรกสร้างกรุงเทพมหานครที่อยุธยา เมื่อ
 รัชกาลที่ ๗๑๒ (พ.ศ. ๑๘๘๓) สืบมาจนถึงมะโรง
 จ.ศ. ๘๖๖ (พ.ศ. ๒๑๔๗) ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร
 มหาราช พิมพ์อยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑

(๒) พระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๓๖ (ตรงกับ
 พ.ศ. ๒๓๑๗ เป็นปีที่ ๗ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี) ได้
 ปลีกมาเล่มเดียว เป็นฉบับหลวง เขียนครั้งกรุงธนบุรี ว่าด้วย
 เรื่องราวตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช พิมพ์
 อยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔ ส่วนวรรคกุ่มและเก่าไล่เลี่ย
 กับฉบับหลวงประเสริฐ

(๓) พระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕ (ตรงกับ
 พ.ศ. ๒๓๒๖ เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๑) มี ๒ เล่ม เป็นฉบับปลีก
 ว่าด้วยเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเล่มหนึ่ง
 ในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเล่มหนึ่ง เข้าใจว่ายังไม่มี
 การชำระแก้ไขต่อเติมในคราวนั้น เพราะบางแห่งบอกไว้ชัดว่า
 ต้นฉบับขาดที่ตรงนั้นเท่านั้น แล้วปล่อยให้ขาดอยู่ตามฉบับเดิม
 เมื่อนำมาสอบกับฉบับพันจันทนุมาศ ปรากฏว่าฉบับพันจันทนุมาศ
 แต่งเติมตรงที่ขาดนั้นแล้ว ฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕ นี้ ถึงจะมี

ไม่ครบบริบูรณ์ ก็เป็นหนังสือที่ค้างในทางรักษารูปสำนวนเก่า แต่ยังไม่มีโอกาสพิมพ์ออกให้แพร่หลาย

(๔) พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ฉบับหมอบริตเล เริ่มความตั้งแต่แรกสร้างกรุงเทพมหานครวรารวาศีศรีอยุธยา ต่อมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร สิ้นสุดความลงเพียง จ.ศ. ๑๑๕๔ (พ.ศ. ๒๓๓๕) อันเป็นปีที่ ๑๑ ในรัชกาลที่ ๑ ไม่มีบานแผนกบอกว่ชัระหรือเรียบเรียงเมื่อไร เห็นแต่บอกไว้ที่ปกในเล่มต้นว่า “พระศรีสุนทรโวหารได้ช่วยชำระกุสอบบ้าง เห็นว่าถูกต้องอยู่แล้ว” จึงเป็นอันรู้ได้ว่า พงศาวดารฉบับนี้ได้มีการชำระกันมาแล้วอย่างน้อยก็ครั้งหนึ่งเมื่อรัชกาลที่ ๔ ก่อนที่หมอบริตเลจะได้นำมาลงพิมพ์

(๕) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เริ่มความตั้งแต่แรกสถาปนากรุงเทพมหานครวรารวาศีศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร สิ้นสุดความลง จ.ศ. ๑๑๕๒ (พ.ศ. ๒๓๓๓) ได้ความในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระราชทานไปให้เซอร์ยอนเบาริง ที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชำระพระราชพงศาวดารร่วมกับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๔๘ เป็นต้นมา (ดูพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๔ รวมครั้งที่ ๔ หน้า ๑๖ หรือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๒ หน้า ๒๓๗) เข้าใจว่าการชำระครั้งนั้น คงจะได้ทรงกระทำมาจนถึงรัชกาลของพระองค์ ซึ่ง

สำเร็จเป็นฉบับพระราชหัตถเลขา พิมพ์เมื่อ พ. ศ. ๒๔๔๕ นั้นแล้ว
ที่จะเข้าใจถึงนี้ ก็เพราะมีคำว่า ภูษามาลา เป็นที่สังเกตอยู่แห่งหนึ่ง
แต่ก่อนมาเรียกค่านั้นว่า มาลาภูษา ครั้นเมื่อ พ. ศ. ๒๔๑๑
ปลุกท้ายของรัชกาลที่ ๔ ปรากฏในหมายรับสั่งต้นปีว่า มีพระบรม
ราชโองการห้ามมิให้เรียก มาลาภูษา ให้เปลี่ยนเรียกเป็น ภูษามาลา
พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาที่ใช้คำว่า ภูษามาลา
จึงสันนิษฐานว่า คงจะทรงชำระมาถึงปลุกรัชกาลของพระองค์ แต่
เสียดายที่ไม่มีขานแผนกบอกไว้ ชะรอยว่าการทรงชำระจะยังไม่
สมบูรณ์ตามพระราชประสงค์ก็อาจเป็นได้

(๖) พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์
(จาก) ข้อความโดยมากยุดิกษณ์ฉบับหอบริบทเลพิมพ์ เว้นแต่เรื่อง
ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ตอนปลายติดต่อมา มีแปลกออกไป
หลายแห่ง พิมพ์อยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘

(๗) พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มี
จำนวนสมุดไทยตามลำดับเป็น ๒๒ เล่ม ชาติในระหว่างข้างข้างเล่ม
เริ่มต้นแต่แรกสถาปนากรุงเทพมหานครพวกราชที่ศรีอยุธยา ต่อมาจนสุด
รัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พอเริ่มความตอนต้นกรุงรัตน
โกสินทร์ก็หมดฉบับ แต่สังเกตได้ว่า ยังไม่สุดเรื่อง ที่พิมพ์ใน
เล่มนี้เพียงตอนกรุงศรีอยุธยา ส่วนตอนกรุงธนบุรี หวังว่าจะได้พิมพ์
ในโอกาสต่อไป

ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ อายุ ๓๗ ปี

พระราชพงศาวดารฉบับนี้ มีบานแผนกบอกไว้ว่า “ศุภมัสดุ
 ศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัปตศก สมเด็จพระบรมธรรมิกมหาราช
 ธิราชพระเจ้าอยู่หัว ผ่านฉะวลิราชนครเทพทวารวดีศรีอยุธยา
 เถลิงพระที่นั่งสุทิวลาปราสาท ทรงชำระพระราชพงศาวดาร” ตั้งใน
 จุลศักราช ๑๑๕๗ ตรงกับ พ. ศ. ๒๓๓๘ อันเป็นปีที่รัชกาลที่ ๑
 โปรดให้ชำระพระราชพงศาวดารนับเป็นครั้งแรกในกรุงรัตนโกสินทร์

ยังมีข้อความตอนทำยรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ (หน้า ๓๗๘)
 กล่าวเป็นขานแผนกเพิ่มเติมไว้อีกว่า “เพียงนี้เรื่องพระเพทราชากับ
 พระเจ้าเสือทำไว้แต่ก่อน บัดนี้สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้
 เจ้าพระยาพิพิธพิชัย .กระทำเรื่องพระนารายณ์เป็นเจ้ากับพระเพทราชา
 พระเจ้าเสือ พระบรมโกศ พระเจ้าพระที่นั่งสุริยamarinทร์ ทำศักราช
 ภาศกันไป”

ข้อความตรงนี้จะหมายความว่า เรื่องที่ชำระเรียบเรียงไว้
 แต่ก่อน จะเพราะตอนกรุงศรีอยุธยาสุลลงเพียงสิ้นรัชกาลสมเด็จพระ
 พระเจ้าเสือ แล้วมีพระบรมราชโองการให้ท่านเจ้าพระยาพิพิธพิชัย
 ร้อยกรองเพิ่มเติมขึ้นอีก แต่มีได้เอาข้อความปรับปรุงเข้ากับที่แต่ง
 ไว้แต่ก่อนนั้น คงให้แยกอยู่ต่างหาก การทำเช่นนั้น ให้ความรู้
 ในทางตำนานการชำระเรียบเรียงพระราชพงศาวดารเป็นอย่างดี จะ
 วิตถราวถ้อยแต่ว่า เรื่องแต่ก่อนมีอยู่เพียงไหน แต่งเติมต่อมา
 อีกเท่าไร มิฉะนั้นจะหาทางสันนิษฐานให้ทราบใกล้ความจริงได้ยาก

หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ มีข้อความแตกต่างจากฉบับหมอบรัดเลย์และฉบับพระราชหัตถเลขาหลายแห่ง แม้เพียงเท่าที่พิมพ์ตอนกรุงศรีอยุธยาออกมาให้แพร่หลาย ก็เป็นประโยชน์มากในทางสอบสวนค้นคว้าประวัติศาสตร์สยาม ซึ่งผู้ใดวิจัยยืดอกินโมทนาทั่วกัน

ในการพิมพ์ครั้งนี้มีเวลาจำกัด เพราะภาระงานมาก เพียงแต่คัดถ่ายจากต้นฉบับสมุทไทย บางฉบับต้องเสียเวลาอ่านทบทวน ด้วยเห็นว่าตัวหนังสือลบลื่อนอยู่มากแห่ง ฉบับหลวงที่อาศัยสอบทานก็ไม่มีบริบูรณ์ จึงน่าจะมีการขาดตกบกพร่องอยู่บ้าง แต่กระนั้นก็ได้พยายามที่จะให้เรียบร้อยเป็นอย่างดีที่สุด ได้สอบเรื่องที่ตรงกับฉบับหลวงประเสริฐ แล้วจดคัดกรวดเทียบไว้ให้เห็นที่ต่างกันเป็นต้นด้วย

กรมศิลปากรขออนุโมทนาคุณคุณธรรมมิกพลีอันอุดม ที่เจ้าภาพสร้างสมบำเพ็ญเพื่ออุทิศมนุญญาณิสงส์ อันพึงสำเร็จโดยฐานะสมควรแก่คุณหญิงปัทมาธิเบศ (ลมุน อมาตยกุล) เพิ่มพูนความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นในสัมปรายภาพเบื้องหน้าต่อไป.

กรมศิลปากร

วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๘

ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ อายุ ๔๔ ปี

ประวัติสังเขปคุณหญิงปฏิภาณพิเศษ

คุณหญิงปฏิภาณพิเศษ (ลมน อมาตยกุล) เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๖๕ ที่บ้านเดิมอยู่ปากคลองดาวคนอง ครั้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้มาอยู่กับพระยาปฏิภาณพิเศษที่บ้านคำบดไประยะหนึ่ง หนึ่งทราชมรณะ จึงหวัดพระนคร เกิดบุตรธิดาด้วยกัน เป็นชาย ๗ คน หญิง ๔ คน ยังคงมีชีวิตอยู่ทั้ง ๑๑ คน คือ

๑. นายเอก อมาตยกุล
๒. นางทวี อมาตยกุล
๓. นายทายตรี อมาตยกุล
๔. นายจิตวา อมาตยกุล
๕. นายเบญจะ อมาตยกุล
๖. นางฉวีรุ อมาตยกุล
๗. นายสัปดาห์ อมาตยกุล
๘. นายอัมรินทร์ อมาตยกุล
๙. นายนพ อมาตยกุล
๑๐. นางสาวทศิรี อมาตยกุล
๑๑. นางสาวภาณี อมาตยกุล

(๒)

คณะกรรมการพิเศษได้ช่วยเป็นโรคเืองอกในสมอง เริ่ม
ป่วยตั้งแต่วันที่ ๔ ธันวาคม ครั้นถึงวันพฤหัสบดีที่ ๕ มีนาคม
พ.ศ. ๒๔๗๘ เวลา ๑ นาฬิกา ๕ นาที ได้ถึงแก่กรรม ณ บ้าน
ตำบลไผ่ล้อม หน้่วัฒราชบุรณะ จังหวัดพระนคร คำฉนวนอายุ
ได้ ๕๐ ปีกับ ๗ เดือน

พระยาปฏิภาณพิเศษ

วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๘

ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ อายุ ๔๘ ปี

สารบาญ

บานแผนก หน้า ๑

แรกสร้างกรุงศรีอยุธยา ,, ๑

(๑) รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง)

เมืองขึ้นกรุงศรีอยุธยา ๑๖ เมือง ,, ๒

โปรดให้พระราเมศวรยกทัพไปปราบขอม ,, ๒

โปรดให้พระบรมราชายกทัพไปช่วยพระราเมศวร ,, ๒

สถาปนาวัดพุทไธศวรรย์ ,, ๓

เกิดม้และไก่อประหลาด ,, ๓

สถาปนาวัดป่าแก้ว ,, ๓

(๒) รัชกาลสมเด็จพระราเมศวร ครึ่งที่ ๑

พระบรมราชาซึ่งราชสมบัตติ ,, ๓

(๓) รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑

เสด็จไปเอาเมืองฝ่ายเหนือ ,, ๔

เสด็จไปเอาเมืองนครพังคาและเมืองแซรงเซรา ,, ๔

เสด็จไปเอาเมืองซากังราว ครึ่งที่ ๑ ,, ๔

แรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุ ,, ๔

เสด็จไปเอาเมืองพิษณุโลก ,, ๔

เสด็จไปเอาเมืองซากังราว ครึ่งที่ ๒ ,, ๔

(๔)

เสด็จไปเอาเมืองซากักราว ครั้งที่ ๓	หน้า	๕
เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่	„	๕

(๔) รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทองด้วง

สำเร็จไทยสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน	„	๕
-------------------------------	---	---

(๒) รัชกาลสมเด็จพระวรมเสว ครึ่งที่ ๒

เสด็จเลียบพลับไปเมืองเชียงใหม่	„	๕
ไต่เมืองเชียงใหม่	„	๖
สถาปนาวัดมหาธาตุ	„	๗
ทำพระราชพิธีประเศพระนคร ครึ่งที่ ๑	„	๗

พระยาละแวกลอยยกกองเข้ามากวาดเอาครัวเมืองชลบุรี

และวันทบุรี	„	๗
เสด็จยกทัพหลวงไปปราบพระยาละแวก	„	๗
โปรดให้พระยาสิทธิณรงค์ครึ่งปีเอะระแวก	„	๘
ทำพิธีประเศพระนคร ครึ่งที่ ๒	„	๘

(๕) รัชกาลสมเด็จพระบรม

เจ้ามหาเสนาบดีคึกคกขุ	„	๘
-----------------------	---	---

(๖) รัชกาลสมเด็จพระอินทราชาธิราช

โปรดให้สมเด็จพระบรมไปกินเมืองปทาคูจาม	„	๘
เสด็จยกทัพหลวงไปเมืองพิบูลโลก	„	๘
เจ้าอ้ายพระยากับเจ้าพระยาแบ่งราชสมบัติกัน	„	๘

(๗) รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒

สถาปนาวัดราชบูรณะ	หน้า ๑๐
ก่อพระเจดีย์ ๒ องค์ไว้ที่เชิงสะพานป่าถ่าน	๑๐
เสด็จไปเอาเมืองนครหลวง	๑๐
โปรดให้พระนครอินทวาชไชยสงครามเมืองนครหลวง	๑๐
สร้างวัดมเหยงคณ์	๑๐
พระราเมศวรราชโอรสเสด็จไปเมืองพิษณุโลก	๑๐
เพลิงไหม้พระราชมณเฑียรสถาน	๑๑
เพลิงไหม้พระที่นั่งตรีมุข	๑๑
เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่ ครี้งที่ ๑	๑๑
เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่ ครี้งที่ ๒	๑๑

(๘) รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ยกวังทำเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์	๑๑
สร้างพระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาท	๑๑
พระราชทานชื่อขุนนางตามตำแหน่งนา	๑๑
สถาปนาวัดพระราม	๑๒
แต่งทัพไปเอาเมืองมะละกา	๑๒
แต่งทัพไปเอาเมืองศรีสัตนาคนหุต	๑๒
ข้าวแพง	๑๒
หล่อรูปพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ พระชาติ	๑๒
พระยาเชลียงคึกคกบฏ	๑๓

(๖)

พระอินทราชาทรงชนช้างกับหมื่นนคร	หน้า ๑๓
สร้างพระวิหารวัดจุฬามณี	๑๓
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระผนวช	๑๓
ท้าวมหาบุญชิงเมืองเชียงใหม่	๑๔
เสด็จไปเมืองเสลี่ยง	๑๔
แรกตั้งนครไทย	๑๔
พระราชทานให้อภิเศกพระยาชัยขวาเป็นพระยาล้านช้าง	๑๔
พระบรมราชาราชโอรสทรงพระผนวช	๑๕
ประดิษฐานพระราชโอรสในที่พระมหาอุปราช	๑๕
มหाराชท้าวลูก พินาลัย	๑๕
สมเด็จพระมหาอุปราชไปตีเมืองทวาย	๑๕
เกิดโค, ไก่, ข้าวสาร ปรุหลาด	๑๕
แรกก่อกำแพงเมืองพิษณุ	๑๕

(๗) รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

พระราชพิธีการเบญจเพส	๑๖
พระราชพิธีประถมกรรม	๑๖
แรกสร้างพระวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์	๑๖
แรกหล่อพระศรีสรรเพชญ์	๑๖
แรกทำตำราพิษณุสงคราม	๑๗

(๗)

แรกทำสารบัญชี้พระราชพิธีทุกเมือง	หน้า	๑๗
ชำระคลองศรีพระเจ้และคลองทึบนาง	„	๑๗
ขุดไ้รูปเทพารักษ์ชื่อพระยาแสนดาและชื่อบาทสังขกร	„	๑๗
คนทอคับตรสนเท่ที่ ขุนนางถูกฆ่ามาก	„	๑๗
ข้าวแพง	„	๑๗
ประภิชฐานพระราชโอรสในที่พระมหาอุปราช	„	๑๘
พระมหาอุปราชครองเมืองพิษณุโลก	„	๑๘

(๑๐) รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร

(๑๑) รัชกาลสมเด็จพระวิษณุวชิราธิราชกุมาร

(๑๒) รัชกาลสมเด็จพระชัยราชาธิราช

เสด็จไปเชียงใหม่เชียงทราน	„	๑๘
เสด็จยกทัพหลวงไปปราบเมืองเชียงใหม่ ครั้งที่ ๑	„	๑๘
เพลิงไหม้ ในพระนคร	„	๑๘
เสด็จยกทัพหลวงไปปราบเมืองเชียงใหม่ ครั้งที่ ๒	„	๑๘
พระเทียรราชาทรงผนวช	„	๒๐

(๑๓) รัชกาลสมเด็จพระยอดฟ้า

(๑๔) รัชกาลขุนวรรวงศาธิราช

ขุนพิเรนทรเทพกับพวกคิดการกบฏ	„	๒๓
------------------------------	---	----

(๑๕) รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช

ครั้งที่ ๑

ตั้งขุนพิเรนทรเทพเป็นสมเด็จพรหมหารมรรชา

ครองเมืองพระพิษณุโลก	หน้า	๒๙
ตั้งขุนอินทรเทพเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช	,,	๒๙
ตั้งหลวงศรียศเป็นเจ้าพระยามหาเสนาบดี	,,	๓๐
ตั้งหมื่นราชเสนหาเป็นเจ้าพระยามหาเทพ	,,	๓๐
ตั้งหมื่นราชเสนหานอกราชการเป็นเจ้าพระยาภักดีขันตี	,,	๓๐
ศึกหงสาวดีครั้งที่ ๑ พระเจ้าหงสาวดียกทัพมา		
เหยียบยบชานพระนคร	,,	๓๑
พระยาละแวกยกทัพมากวาดครัวเมืองปราจีนบุรี	,,	๓๒
ซ่อมแซมกำแพงพระนคร	,,	๓๒
สถาปนาวัดวังชัย	,,	๓๒
พระราชพิธีประถมกรรม	,,	๓๓
เสด็จยกทัพหลวงไปปราบเขมร	,,	๓๓
พระยาละแวกถวายนักพระสุโทนักพระสุทันเป็น		
พระราชบุตรบุญธรรม	,,	๓๔
นักพระสุทันครองเมืองสวรรคโลก	,,	๓๔
แปลงเรือแซ่เป็นเรือชัยและเรือศรีระสัศวีต่าง ๆ	,,	๓๕
พระราชพิธีมิถุน	,,	๓๕
เมืองละแวกเสียแก่ญวน	,,	๓๕

พระองค์สุวรรณคโลกยกทัพไปกู้เมืองละแวก	หน้า	๓๖
เสียดพระองค์สุวรรณคโลกกับคอช้าง	,,	๓๖
พระราชพิธีอารีบาภิเษก	,,	๓๖
พระราชพิธีอินทราภิเษก	,,	๓๖
คักหงสาวคักรังที่ ๒ พระเจ้าหงสาวคักยกทัพมาตีพระนคร ..	,,	๓๗
มหาควาตักูเขาทอง คักออกรับชุกคักตั้งค่ายกันทัพเรือ	,,	๓๘
สมเด็จพระศรีสรียาทัยชาคคอช้าง	,,	๔๒
พระเจ้าหงสาวคักเลิกทัพไปทางเมืองเหนือ	,,	๔๘
สมเด็จพระมหาธรรมราชาหลักพันทางทัพพระม่า	,,	๕๐
พระราเมศวรและพระมหินทราธิราชตัดท้ายพลทัพ		
พระเจ้าหงสาวคัก	,,	๕๑
กองทัพพระเจ้าหงสาวคักยี้ได้พระราเมศวร		
และพระมหินทราธิราช	,,	๕๑
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้ข้าหลวงขึ้นไปขอพระราเมศวร		
และพระมหินทราธิราช	,,	๕๒
พระเจ้าหงสาวคักขอช้างพลาย ๒ ช้าง	,,	๕๓
สถาปนาวัดศัพสุวรรณ	,,	๕๔
ตั้งบ้านทำนุเป็นเมืองสาครบุรี	,,	๕๕
ตั้งบ้านตลาดขวัญเป็นเมืองนนทบุรี	,,	๕๕
ตั้งเมืองนครชัยศรี	,,	๕๕

หรือกำแพงเมืองลพบุรี, นครนายก, สุพรรณบุรี	หน้า ๕๕
พระศรีสินกษุ	๕๕
ฆ่าชนนางที่เข้ากับพระศรีสินเป็นอันมาก	๕๗
มีช้างเผือก ๗ ช้าง	๕๗
พระเจ้าหงสาวดีขอช้างเผือก ๒ ช้าง	๕๘
ทรงครุฑอย่าไม่ให้ช้างเผือก	๕๙
ศักราชหงสาวดีครั้งที่ ๓ พระเจ้าหงสาวดียกทัพมา	
เมืองพระพิษณุโลก	๖๑
สมเด็จพระมหาธรรมราชาออกสวามิภักดิ์พระเจ้าหงสาวดี	๖๔
พระยาพิชัยธวัช พระยาราชวิกรมวงศ์ ยกทัพไปช่วย	
เมืองเหนือไปทัน	๖๕
พระเจ้าเชียงใหม่ยกทัพเรือลงมายรรจบทัพพระมา	
ที่เมืองนครสวรรค์	๖๖
ทัพหงสาวดีตีทัพพระนคร	๖๗
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิยกมออกเป็นไม้ตรี	๖๙
ทัพหงสาวดีกลับทางเหนือ	๗๑
พระยาคานกษุ	๗๑
พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต แต่งทูตมาขอ	
พระเทพกษัตริย์ราชิดา	๗๑
พระเจ้าหงสาวดีแต่งให้กองทหารมาสะกัก	
ซึ่งพระเทพกษัตริย์	๗๕

(๑๒) รัชกาลสมเด็จพระมหินทราธิราช ครั้งที่ ๑

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิประทับวังหลัง	หน้า ๗๕
บูรณะวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองลพบุรี	๗๖
เมืองเหนือตั้งป้อมเป็นลัทธิแก่พระมหาธรรมราชา	๗๖
พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตยกทัพมารบเมืองพระพิษณุโลก	๗๗
ทัพกรุงศรีอยุธยาถอยไปช่วยเมืองพระพิษณุโลก	๗๗
พระมหาธรรมราชาแวงทัพกรุงศรีอยุธยา	๗๗
พระมหาธรรมราชาให้ปล่อยแพไฟ เผากองทัพเรือ		
กรุงศรีอยุธยา	๗๘
ทรงหงสาวดีให้พระยาภักดีและพระยาเสนา		
ยกกองทัพมาช่วยเมืองพระพิษณุโลก	๗๘
ทัพกรุงศรีอยุธยาถอยกลับคืน	๗๘
ทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตล่าคืนไป	๗๘
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงพระผนวช	๘๐
พระมหาธรรมราชา ขอให้พระยาราม		
ไปเป็นเจ้าเมืองพิษณุ	๘๑

(๑๕) รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช

ครั้งที่ ๒

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิลาพระผนวช	หน้า ๘๒
พระมหาธรรมราชาพาพระนเรศวรไปกรุงหงสาวดี	,, ๘๒
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จขึ้นไปรับพระวิสุทธิกษัตริย์	
กับพระเอกาทศรถฐูลงมาฉกรรจ์	,, ๘๓
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้พระยารามแต่ง	
การขบถกันพระนคร	,, ๘๔
ศึกหงสาวดีครั้งที่ ๔ พระเจ้าหงสาวดียกทัพมา	
ตีพระนคร	,, ๘๕
พระมหาธรรมราชาเข้าสมทบทัพพระเจ้าหงสาวดี	,, ๘๖
กรุงศรีอยุธยาขอให้กรุงศรีสัตนาคนหุตยกทัพมาช่วย	,, ๘๗
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคต	,, ๘๘

(๑๖) รัชกาลสมเด็จพระมหินทราธิราช ครั้งที่ ๒

พระมหาธรรมราชาลงให้ส่งพระยารามออกไป... .. .	,, ๘๖
พระยาธรรมมาเป็นไส้ศึกอยู่ในกรุง ฯ	,, ๘๗
พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตยกทัพมาช่วย	
กรุงศรีอยุธยา	,, ๑๐๑

พระมหาอุปราชายกกองไปชุมโจมตีทัพ

กรุงศรีสัตนาคนหุตแตก	หน้า ๑๐๒
พระมหาธรรมราชาให้พระยาจักรีไปเป็นไส้ศึกในกรุง	๑๐๓
พระยาจักรีทำการทรยศต่อชาติไทย	๑๐๔
เสียดกรุงศรีอยุธยาแก่พระเจ้าหงสาวดี	๑๐๕
พระเจ้าหงสาวดีราชาภิเษกพระมหาธรรมราชา	๑๐๗

(๑๗) รัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

พระราชนามาภิไธย	๑๐๗
พระเจ้าหงสาวดียกทัพกลับไปทางเมืองกำแพงเพชร	๑๐๘
สมเด็จพระมหินทราธิราชสวรรคต	๑๐๘
ศึกเขมรครั้งที่ ๑ พระยาละแวกยกกองมาปล้นพระนคร	๑๐๙
สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชป้องกันพระนคร	๑๑๑
พระยาละแวกปล้นกรุงไม่สำเร็จ ยกกองกลับคืนไป	๑๑๑
พระนเรศวรเสด็จขึ้นไปครองเมืองพระพิษณุโลก	๑๑๒
พระเจ้าหงสาวดียกทัพไปรบกรุงศรีสัตนาคนหุต	

เกณฑ์ให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชไปใน

กองทัพด้วย	๑๑๒
ศึกเขมรครั้งที่ ๒ พระยาละแวกยกกองมาปล้นพระนคร	๑๑๓
พระยาละแวกปล้นกรุงไม่สำเร็จ ยกกองกลับคืนไป	๑๑๔

ศึกเขมรครั้งที่ ๓ พระยาละแวกให้กองเรือมาปล้น

เมืองเพชรบุรี	หน้า ๑๑๔
พระยาจันทน์ ขุนนางเขมรมาสู่วามิภักดิ์	,, ๑๑๕
พระยาจันทน์คิดลอบหนีกลับออกไป	,, ๑๑๕
พระเจ้าหงสาวดีสวรรคต มังเอ็งราชบุตร ได้เสวยราชสืบสันตติวงศ์	,, ๑๑๖
เมืองรวมเมืองคังแข็งเมืองต่อกรุงหงสาวดี	,, ๑๑๖
พระนเรศวรยกทัพไปช่วยปราบเมืองรวมเมืองคัง	,, ๑๑๖
พระนเรศวรจับเจ้าเมืองรวมเมืองคังได้	,, ๑๑๘
พระนเรศวรเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา	,, ๑๑๙
ขยายกำแพงพระนคร แต่งป้อม และขุดคูขื่อน้ำ	,, ๑๑๙
เกิดกบฏญาณพิเชียร	,, ๑๒๐
ศึกเขมรครั้งที่ ๔ พระยาละแวกยกกองเรือมาปล้น	

เมืองเพชรบุรี	,, ๑๒๐
---------------------	--------

ศึกเขมรครั้งที่ ๕ พระยาละแวกให้กองทหารลาด

เข้ามาในภาคตะวันออก	,, ๑๒๒
พระนเรศวรแต่งทัพขับไล่กองทหารเขมรแตกกลับไป	,, ๑๒๓
พระเจ้าหงสาวดีให้บัณฑิตกับราชสงครามมาอพยพ หัวเมืองฝ่ายเหนือ เพื่อตัดกำลังกรุงศรีอยุธยา	,, ๑๒๓
พระเจ้าหงสาวดีอ้างว่าเมืองฉะแวงเป็นกบฏ ขอให้ พระนเรศวรยกทัพไปช่วย	,, ๑๒๔

พระนเรศวรยกทัพไปช่วยกรุงหงสาวดี	หน้า ๑๒๔
ไทยใหญ่อพยพหนีพม่าไปเมืองพระพิษณุโลก	๑๒๕
พระนเรศวรเสด็จถึงเมืองแครง	๑๒๖
พระมหาเถรคันฉ่องพาพระยาเกียรติพระยาพระราม มาเฝ้าพระนเรศวรแล้วทูลเกล้าเปิดเผยราชการลับ ของกรุงหงสาวดี	๑๒๖
พระนเรศวรประกาศอิศระภาพของไทย	๑๒๗
พระนเรศวรทรงพระแสงปืนกลลับยิงข้ามแม่น้ำสะโตง ถูกสุระกามานายกของพม่าตาย	๑๒๘
นั้นทูลกับราชสงครามเลิกครัวเมืองกำแพงเพชร อพยพไปกรุงหงสาวดี	๑๓๑
พระนเรศวรเสด็จยกทัพตามคันทันทูลกับราชสงคราม	๑๓๑
พระยาชัยบุรณชนช้างกับนั้นทูล ขุนพศรีชนช้างกับ ราชสงคราม	๑๓๒
นั้นทูลกับราชสงครามแตกหนีไป	๑๓๒
พระยาพิชัยและพระยาสุวรรณคโลกแข็งเมือง	๑๓๒
พระนเรศวรเสด็จยกทัพจากเชียงใหม่ทองไปเมืองสุโขทัย เพื่อปราบพระยาพิชัยและพระยาสุวรรณคโลก	๑๓๓
ประหารชีวิตพระยาพิชัยและพระยาสุวรรณคโลก	๑๓๔
พระนเรศวรเสด็จกลับเมืองพระพิษณุโลก	๑๓๕
พระเจ้าหงสาวดีเตรียมทัพ	๑๓๖

พระยาละแวกแต่งทูตมาขอเวรียูพระราชไมตรี หน้า ๑๓๖
 เทครัวอพยพชาวเมืองเหนือลงมาณกรุง ,, ๑๓๘
 พระนเรศวรเสด็จจากเมืองพระพิษณุโลกลงมาประทับ

ณกรุง ฯ ,, ๑๓๘
 คึกหงสาวดีครั้งที่ ๑ พระเจ้าหงสาวดีให้พระเจ้าเชียงใหม่

ยกทัพมาทางเมืองกำแพงเพชร ให้พระยาพระสิม

ยกทัพมาทางเมืองกาญจนบุรี ,, ๑๔๐
 ท้าวพระยาจักรียกไปเมืองสุพรรณบุรี ตั้ทัพ

พระยาพระสิมถอยไปตั้งมั่นณเขาพระยาแมน ,, ๑๔๐
 พระนเรศวรและพระเอกาทศฐ์เสด็จยกทัพไปถึง

สามชนอน โปรดให้พระยาสุโขทัยเป็นนายกอง

ยกไปตีทัพพระยาพระสิมแตกหนีกลับไปสิ้น ,, ๑๔๐
 พระเจ้าเชียงใหม่ยกทัพมายังเมืองนครสวรรค์ ,, ๑๔๑

พระเทพมุนีตีทัพหน้าเชียงใหม่ถอย ทัพเชียงใหม่

เลิกลี้ภัยไป ,, ๑๔๒

แห่งข้าหลวงไปกำหนดแดนกับเขมร ,, ๑๔๓

คึกหงสาวดีครั้งที่ ๒ พระเจ้าหงสาวดีให้พระเจ้าเชียงใหม่

ยกทัพมาทางนครสวรรค์ ,, ๑๔๔

พระยาละแวกให้พระศรีสุพรรณมาภิราชยกทัพมาช่วย ,, ๑๔๕

พระเจ้าเชียงใหม่เคลื่อนทัพลงมาตั้งมั่นที่ตำบลสระเกษ ,, ๑๔๖

พระเจ้าหงสาวดีให้พระมหาอุปราชาคุมพลมาตั้งทำนา

เมืองกำแพงเพชร หน้า ๑๕๖

พระนเรศวรกับพระเอกาทศรถูกตีทัพพระเจ้าเชียงใหม่

แตกกลับไป ,, ๑๕๗

ศึกหงสาวดีครั้งที่ ๓ พระเจ้าหงสาวดียกทัพมาทาง

เชียงใหม่ ตั้งมั่นที่ชนอนปากคู ,, ๑๕๖

พระนเรศวรกับพระเอกาทศรถูกตีทัพหงสาวดี ,, ๑๕๘

พระเจ้าหงสาวดีถอยทัพไปตั้งปากโมกใหญ่ ,, ๑๖๐

พระนเรศวรกับพระเอกาทศรถูกตามไปตีทัพ

หงสาวดีที่ปากโมกใหญ่ ,, ๑๖๐

พระเจ้าหงสาวดีเลิกทัพกลับไป ,, ๑๖๑

ศึกเขมรครั้งที่ ๖ พระเจ้าละแวกให้กองทัพมาตี

หัวเมืองตะวันออก ,, ๑๖๑

พระยาศรีไสยณรงค์ยกไปตีทัพเขมรแตกยับเยิน ,, ๑๖๒

ศึกหงสาวดีครั้งที่ ๔ พระเจ้าหงสาวดียกทัพมาทาง

กำแพงเพชร ตั้งมั่นที่บางปะหัน ,, ๑๖๒

พระนเรศวรกับค่ายหงสาวดี ,, ๑๖๔

พระเจ้าหงสาวดีเลิกทัพกลับไป ,, ๑๖๕

สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชสวรรคต ,, ๑๖๕

(๑๘) รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ศึกพระเจ้าหงสาวดีครั้งที่ ๑ พระเจ้าหงสาวดีให้

พระมหาอุปราชายกทัพมาทางพระเจดีย์สามองค์ หน้า ๑๖๖

ทัพไทยยกออกไปซัดรับหน้าศึกที่ทุ่งหนองสาหร่าย ,, ๑๗๐

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงชนช้างชนะ

พระมหาอุปราชา ,, ๑๗๔

ทัพหงสาวดีแตกยับเยิน ,, ๑๘๐

โปรดให้ก่อพระเจดีย์ฐานสวมศัพพะมหาอุปราชา

ที่ตำบลตะพังตรุ ,, ๑๘๑

ปรึกษาไทยนายทัพนายกองที่โดยเสด็จไม้ทัน

ในงานพระราชสงคราม ,, ๑๘๒

สมเด็จพระพนรัตน์ป่าแก้วขอพระราชทานไทย

นายทัพนายกอง ,, ๑๘๒

โปรดให้พระยาจักรียกทัพไปตีเมืองตะนาวศรี

ให้พระยาพระคลังไปตีเมืองทะวาย ,, ๑๘๕

กลับตั้งหัวเมืองฝ่ายเหนือ ,, ๑๘๕

พระเจ้าเชียงใหม่แต่งทูตมาขอสวามิภักดิ์ ,, ๑๘๗

พระเจ้าเชียงใหม่ขอกำลังขึ้นไปช่วยป้องกัน

ทัพล้านช้าง ,, ๑๘๘

โปรดให้พระยาราชฤทธาณนทียกทัพขึ้นไป

ช่วยเชียงใหม่ .. ,, ๑๘๙

พระยาจักรี ^๑ คเมืองตะนาวศรี ^๑ แตก	หน้า	๑๔๐
พระยาพระคลัง ^๑ คเมืองทวาย ^๑ แตก	,,	๑๔๑
โปรดให้พระยาศรีไสย ^๑ ณรงค์ ^๑ วังเมืองตะนาวศรี	,,	๑๔๓
พระยาจักรี ^๑ ให้ก่อพระเจดีย์ ^๑ ทพรม ^๑ แดนระหว่างไทย			
กับทวาย ^๑ ต่อกัน	,,	๑๔๔
เสด็จยกทัพ ^๑ หลวงไปปราบพระเจ้า ^๑ ละแวก	,,	๑๔๕
สำเร็จ ^๑ โทษพระยาละแวก ^๑ ผู้ ^๑ กั้น ^๑ เหตุ ^๑ ทำให้ ^๑ ไซมร			
และไทย ^๑ เกิด ^๑ คร ^๑ อื่น	,,	๒๑๖
ทรง ^๑ ชบ ^๑ เลียง ^๑ ชาว ^๑ ไซมร	,,	๒๑๘
พระยาศรีไสย ^๑ ณรงค์ ^๑ เจ้าเมืองตะนาวศรี ^๑ แข่งเมือง	,,	๒๑๘
โปรดให้ ^๑ สมเด็จพระเอกาทศ ^๑ ครู ^๑ เสด็จ ^๑ ยก ^๑ ทัพ ^๑ ไป ^๑ ปราบ			
พระยาศรีไสย ^๑ ณรงค์ ^๑	,,	๒๑๙
ประหาร ^๑ ชีวิต ^๑ พระยาศรีไสย ^๑ ณรงค์ ^๑	,,	๒๒๒
โปรดให้ ^๑ พระยาราชา ^๑ ฤๅณ ^๑ าน ^๑ ที่ ^๑ เป็น ^๑ เจ้า ^๑ เมือง ^๑ ตะนาวศรี			
เมือง ^๑ เมาร ^๑ ลำ ^๑ เลิง ^๑ สวามิ ^๑ ภัก ^๑ ค	,,	๒๒๒
เจ้า ^๑ ฟ้า ^๑ แสน ^๑ หว่า ^๑ มา ^๑ ขอ ^๑ พึ่ง ^๑ พระ ^๑ บรม ^๑ โพธิ ^๑ สม ^๑ ภา ^๑ ร	,,	๒๒๓
พระยาละแวก (ใหม่) สวามิภักค	,,	๒๒๓
โปรดให้ ^๑ เจ้า ^๑ พระ ^๑ ยา ^๑ จักรี ^๑ ยก ^๑ ทัพ ^๑ ไป ^๑ ตั้ง ^๑ มั่น ^๑ สะ ^๑ สม ^๑ สะ ^๑ เียง			
ที่ ^๑ เมือง ^๑ เมาร ^๑ ลำ ^๑ เลิง	,,	๒๒๗
เมือง ^๑ เมาร ^๑ ตะ ^๑ มะ ^๑ , เมือง ^๑ ละ ^๑ เค็ง, เมือง ^๑ ช ^๑ ลิก, เมือง ^๑ บัว ^๑ เฝื่อน,			
เมือง ^๑ พะ ^๑ ลิม, เมือง ^๑ ตอง ^๑ อู, สวามิภักค	,,	๒๒๗

พระมหาเถรเสียมเพรียมยุให้พระเจ้าทองอุ

คึกการใหญ่ หน้า ๒๒๘

พระเจ้าทองอุมีหนังสือเมืองต่าง ๆ ที่สวามิภักดิ์

ต่อไทย ,, ๒๓๒

เมืองต่าง ๆ ที่ขอสวามิภักดิ์แล้วกลับเป็นปรปักษ์

ต่อไทย ,, ๒๓๒

พระยาพะวโรยพพาชาวเมืองเมาะลำเลิงยกหนี

ไปอยู่เมืองเมาะตะมะ ,, ๒๓๓

เสด็จยกทัพหลวงไปเมืองเมาะลำเลิง ,, ๒๓๖

พระเจ้าหงสาวดีประชวร ให้พระเจ้าทองอุยกทัพไป

ช่วยป้องกันกรุงหงสาวดี ,, ๒๓๘

พระเจ้าทองอุยกทัพไปตั้งอยู่นอกกรุงหงสาวดี ,, ๒๔๐

ทัพหลวงเสด็จจากเมืองเมาะลำเลิงไปปราบเมือง

เมาะตะมะ ,, ๒๔๒

ทัพหลวงเสด็จจากเมืองเมาะตะมะไปปราบ

กรุงหงสาวดี ,, ๒๔๔

พระเจ้าทองอุเฝ้ากรุงหงสาวดีแล้วพาพระเจ้าหงสาวดี

หนีไปเมืองทองอุ ,, ๒๔๔

ทัพหลวงเสด็จจากกรุงหงสาวดีไปเหยียบเมืองทองอุ ,, ๒๔๕

ชาวสะเปียงและเกิดความไข้ ทัพหลวงถอยจาก

เมืองทองอุ ,, ๒๕๒

โปรดให้สมเด็จพะเอกาทศราชเสด็จขึ้นไประับ	
การวิวาทระหว่างหัวเมืองขึ้นกับพระเจ้าเชียงใหม่	หน้า ๒๕๒
โปรดให้เจ้าแสนหัวไปครองเมืองแสนหัว	๒๕๘
เขมรขอพระศรีสุพรรณมาภิราชออกไปครองเมือง	๒๖๗
พระยาอนคิกกบฏต่อกรุงกัมพูชา	๒๖๗
เขมรขอกำลังไปช่วยต่อสู้พระยาอน	๒๖๗
โปรดให้สมเด็จพะเจ้าลูกเธอพระมหารัชมหา	
ยบทัพไปช่วยเขมร	๒๖๘
ทัพพระยาอนแตกกระจาย	๒๖๘
สมเด็จพะเอกาทศราชเสด็จประพาสเมืองพระพิษณุโลก	๒๖๘
เลิกร้ายในเมืองพระพิษณุโลก	๒๖๘
สมโภชพระชินราช พระชินศรี	๒๖๘
เสด็จประพาสเมืองเพชรบุรี ถึงสามร้อยยอด ...	๒๗๐
เตรียมทัพหลวงจะไปปราบอั้งวระ	๒๗๑
เสด็จพระราชดำเนินทัพหลวงไปทางเชียงใหม่	๒๗๒
เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธสิหิงค์	
ในเมืองเชียงใหม่	๒๗๓
ทัพหลวงเสด็จไปทางเมืองหางหลวง	๒๗๓
สมเด็จพะเอกาทศราชเสด็จไปทางเมืองฝาง	๒๗๓
สมเด็จพะนเรศวรมหาราชทรงพระประชวรหนัก	๒๗๓
สมเด็จพะนเรศวรมหาราชสวรรคต	๒๗๓

(๑๙) รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศราช

บรมราชาภิเษกสมเด็จพระเอกาทศราช	หน้า	๒๗๔
อัญเชิญพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช		
ลงมาฉกรรจ์	„	๒๗๕
เมืองไทรบุรีให้ตั้งเครื่องบรรณาการมาถวาย	„	๒๗๖
พระราชพิธีสงครามภิเษก	„	๒๗๗
พระราชพิธีประเวศพระนคร	„	๒๗๘
ปราบดาภิเษก	„	๒๗๘
พระบรมนามาภิไธย	„	๒๗๙
สถาปนาวัดพระวรเชษฐารามมหาวิหาร	„	๒๘๐
สร้างพระไตรปิฎกและหอพระสังคหกรรม	„	๒๘๐
ถวายเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช	„	๒๘๐
พระยาตองอูแต่งตั้งลืออำนาจหัวเมืองชนกรุงหงสาวดี	„	๒๘๑
พระเจ้าหงสาวดีถูกวางยาพิษสวรรคต	„	๒๘๓
พระยาตองอูแต่งตั้งราชทูตมาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร	„	๒๘๕
พระยาล้านช้างแต่งตั้งราชทูตมาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร	„	๒๘๖
สถาปนาพระที่นั่งอรรณพ	„	๒๘๖
พระราชพิธีอาศุบูชา	„	๒๘๗
สถาปนาพระพุทธรูปฉลองพระองค์	„	๒๘๘
พระราชพิธีไถ่เรือ	„	๒๘๙

ทั้งพระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ	หน้า	๒๙๑
พระมหาอุปราชเสวยยาพิชัยทิงคต	,,	๒๙๑

(๒๐) รัชกาลสมเด็จพระศรีเสาวภาค

พระพิมลธรรมม่อนนิตปรีชาวัชรเมธีเป็นกบฏ	,,	๒๙๒
สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน	,,	๒๙๒

(๒๑) รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

ยุบขุนคุมพวกระยงเข้าประทุษร้ายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน	,,	๒๙๓
พระมหาอำมาตย์คุมพลไล่รบยุบขุนแตกหนีไป แล้ว			
ไต่เถื่อนที่เป็น เจ้าพระยากลาโหมสรีวงศ์	,,	๒๙๓
ชักพระมงคชลพิตรจากฝ่ายตะวันออก ไปไว้ฝ่ายตะวันตก	,,	๒๙๔
เมืองตระนาวศรีเสียแก่พม่า	,,	๒๙๔
พรานชนพรอยพระพุทธรูป	,,	๒๙๔
โปรดให้สถาปนามณฑปสวมพระพุทธรูป	,,	๒๙๕
แปลงปลิวเรือชัยเป็นเรือกิ่ง	,,	๒๙๕
ทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวง	,,	๒๙๖
สร้างพระไตรปิฎก	,,	๒๙๖

(๒๒) รัชกาลสมเด็จพระเชษฐาธิราช

พระพันปีศรีสิน ราชอนุชา ต้องหาว่าระกบฏ	,,	๒๙๖
เจ้าพระยากลาโหมสรีวงศ์คักกบฏ	,,	๒๙๗
สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน	,,	๓๐๐

(๒๓) รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศธรรมวงศ์

มุขมนตรีเชิญให้เจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์

ขึ้นครองราชย์ หน้า ๓๐๐

ลดตำแหน่งเจ้าพระยาทิพวงศ์ ,, ๓๐๑

(๒๔) รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง,, ๓๐๑

สถาปนาพระอนุชาเป็นพระศรีสุธรรมราชา ,, ๓๐๓

สถาปนาวิเศษวิมลนาถ ,, ๓๐๓

โปรดให้ช่างไปถ่ายอย่างพระนครหลวงมาสร้าง

ที่วัดเทพจันทร์ ,, ๓๐๓

สร้างพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท ,, ๓๐๔

สมภพพระนารายณ์ราชกุมาร ,, ๓๐๕

สถาปนาวิเศษวิมลนาถ ,, ๓๐๕

โสกันต์เจ้าฟ้าชาย ,, ๓๐๕

สมภพพระราชบุตร ๓ องค์ ,, ๓๐๖

โปรดให้สมเด็จพระเอกาทศธรรมวงศ์ไปประทับ

เรือนเสาไม้ไผ่ที่วัดท่าทราย ,, ๓๐๖

เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธบาท ,, ๓๐๖

คนค้นเอาตำราคุณไสยทั้งน้ำ ,, ๓๐๗

โปรดให้ขยายกำแพงพระราชวัง ,, ๓๐๗

สร้างพระมหาปราสาทพระวิหารสมเด็จ ,, ๓๐๗

(๒๕)

อสุณลงท้องหลักชัย แต่ไม่ต้องพระนารายณ์ราชกุมาร	หน้า	๓๑๐
สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ยกพวกเข้าปล้นพระราชวัง	,,	๓๑๑
จับพวกสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ได้ ให้ประหารชีวิต	,,	๓๑๑
พระราชพิธีปลงศพราช	,,	๓๑๑
อสุณลงท้องหน้าบัน แต่ไม่ต้องพระนารายณ์ราชกุมาร	,,	๓๑๗
เกิดเพลิงในพระราชวัง	,,	๓๑๘

(๒๕) รัชกาลสมเด็จพระเจ้าฟ้าชัย

พระนารายณ์ราชกุมารกับพระศรีสุธรรมราชาศึกกบฏ	,,	๓๒๐
สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน	,,	๓๒๐

(๒๖) รัชกาลสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราช

สมเด็จพระนารายณ์มหาอุปราชศึกกบฏ	,,	๓๒๑
เกิดศึกกลางเมือง	,,	๓๒๒
สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน	,,	๓๒๕

(๒๗) รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์

ปราบดาภิเษก	,,	๓๒๖
พระบรมนามาภิไธย	,,	๓๒๖
ลคส์่วยษาอากร ๓ ปี	,,	๓๒๗
ทำศึกพระไทรภูวนาทิตย์วงศ์ และพระองค์ทอง	,,	๓๒๘
หล่อเทวรูป	,,	๓๔๐
พระราชพิธีเบญจาพิศ	,,	๓๔๑

พระราชพิธีขัญชีพรหม	หน้า ๓๔๓
ไต่ช้างพังเผือกเมืองศรีสวัสดิ์	,, ๓๔๓
หล่อพระพุทธรูป และเทวรูป	,, ๓๔๕
เขมรอพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร	,, ๓๔๖
ต่างประเทศถวายบรรณาการ	,, ๓๔๘
พระเจ้าเชียงใหม่ขอกำลังไปช่วยต่อสู้ชื้อ	,, ๓๔๙
เสด็จพระราชดำเนินไปเมืองพิษณุโลก	,, ๓๕๐
เสด็จพระราชดำเนินไปเมืองสุโขทัย	,, ๓๕๓
ลว้าสวามีภักดิ์	,, ๓๕๓
มอญอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร	,, ๓๕๗
พระเจ้าอังวะให้มังสัระราชาเป็นแม่ทัพยกออกตามจับ	

กองมอญอพยพ	,, ๓๕๘
ไปรภให้พระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) เป็นแม่ทัพ	

ยกไปขับไล่กองทัพพม่า	,, ๓๖๑
กองทัพพม่าแตกยับเยิน	,, ๓๖๒
ทันฉะบับชาต ๒ สมุท	,, ๓๖๓
สมเด็จพระนารายณ์สวรรคต	,, ๓๖๔

(๒๗) รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา

พระบรมนามาภิไธย	,, ๓๖๔
สถาปนาวัดบรมพุทธาราม	,, ๓๖๖

พระยายมราช (สังข์) แข่งเมืองนครราชสีมา	หน้า ๓๖๗
โปรดให้พระยาเทโชยกทัพไปปราบเมืองนครราชสีมา ..	๓๖๗
พระยายมราช (สังข์) หนีไปซ่อนสมุขชาวเมือง	
นครศรีธรรมราชแข่งเมือง	๓๖๘
โปรดให้พระยาเทโชยกทัพไปปราบเมืองนครราชสีมา ...	๓๖๘
พระยายมราช (สังข์) ตายในที่รบ ..	๓๖๘
สถาปนาและฉลองวัดพระยาแมน	๓๖๘
ธรรมเถียรข้าหลวงเดิมเจ้าพระขวัญคึกขญ	๓๖๘
ปราบกบฏธรรมเถียร	๓๖๘

(๒๔) รัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ

ไต้ช้างเนียม....	๓๗๑
เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธบาท ..	๓๗๒
พระราชจริยาที่เป็นต้นเหตุให้ถวายพระนามว่า	
พระเจ้าเสือ	๓๗๗
ยานแผนกใหม่ บอกเรื่องเจ้าพระยาพิพิพิชัย	
แต่งพระราชพงศาวดารต่อ ตั้งแต่ปลายรัชกาลสมเด็จพระ	
พระนารายณ์จนถึงเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า	๓๗๘

(๒๕) รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์

พระเพทราชาภัยหลวงสรศักดิ์ คึกขญ ลอบให้	
สำเร็จโทษเจ้าฟ้าอภัยทศราชอนุชา	๓๗๘

สมเด็จพระนารายณ์สวรรคต หน้า ๓๗๘

(๒๘) รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา

ลำเริญไทยกรมพระราชวังหลัง และเจ้าพระยาสุรสงคราม	,, ๓๘๑
สมภพเจ้าฟ้าตรีชน้อย	,, ๓๘๒
ราชทูตไทยกลับจากประเทศฝรั่งเศส	,, ๓๘๓
ไต้ช้างเผือกเมืองสวรรคโลก	,, ๓๘๓
สถาปนาวัดบรมพุทธาราม	,, ๓๘๔
กรุงกัมพูชาธิบดีถวายช้างพังเผือก	,, ๓๘๔
สถาปนาวัดพระยาแมน	,, ๓๘๕
ธรรมเถียรคึกกษฏ	,, ๓๘๕
ปรายพอกกษฏธรรมเถียร	,, ๓๘๗
เกิดกษฏที่เมืองนครราชสีมา	,, ๓๘๘
ทัพกรุงยกไปปรายพอกกษฏ	,, ๓๘๘
พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตขอกของทัพไปช่วย	
ต่อสู้เมืองหลวงพระบาง	,, ๓๘๙
โปรดให้พระยานครราชสีมาเป็นแม่ทัพยกไปช่วย	
กรุงศรีสัตนาคนหุต	,, ๓๙๐
พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตถวายราชธิดา	,, ๓๙๑
โสกันต์เจ้าฟ้าตรีชน้อย	,, ๓๙๑

(๒๕)

(๒๙) รัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ

สถาปนาวัดโพธิ์ช้าง	หน้า ๓๙๓
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์สมคบกันสำเร็จ โทษเจ้าฟ้าตรีสุน้อย	๓๙๔
เพลิงไหม้มณฑปพระวิหารสมุทคลยพิตร	๓๙๔
ทรงตั้งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล	๓๙๕

(๓๐) รัชกาลสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระ

สำเร็จโทษพระองค์ดำ	๓๙๕
สมเด็จพระอัยยิกะเจ้านครราชสีมาเสด็จสวรรคต ..	๓๙๖
เขมรฝักฝ่ายข้างญวน ท้ากรุงยกไปปราบ	๓๙๗
ขุดคลองโคกขามให้ตรง	๓๙๘
ตั้งบ้านบวรทุกข้างออกไปขายต่างประเทศ ๕๐ ช้าง ..	๓๙๙
กรมหลวงโยธาเทพทิวงคต	๓๙๙
ชลอพระพุทธรูปจากวัดป่าโมกเคลื่อนเข้าไปวัดตลาด ..	๔๐๐
มีพระราชโองการให้เจ้าฟ้าอภัยเสวยราชสมบัติ ..	๔๐๒

(๓๑) รัชกาลสมเด็จพระเจ้าฟ้ามอญ

กรมพระราชวังบวรคฤหาสน์	๔๐๓
เกิดศึกกลางเมือง	๔๐๓
สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน	๔๐๔

(๓๒) รัชกาลสมเด็จพระบรมโกศ

ตั้งข้าราชการและพระราชวงศ์	หน้า ๕๐๕
ล้อมช้างแขวงเมืองลพบุรี	๕๐๖
จันนายไถ่ยกพวกเข้าปล้นพระราชวังหลวง	๕๐๗
กรุงกัมพูชาธิบัตถวายช้างพังเผือก	๕๐๘
กรมหลวงโยธาเทพทิวังคต	๕๐๙
สมโภชพระพุทธบาท	๕๑๐
สมโภชพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี	๕๑๐
สมโภชพระสารีริกบรมธาตุเมืองสวางคบุรี	๕๑๐
ทรงตั้งกรมขุนเสนาพิทักษ์เป็นกรมพระราชวังบวร	
สถานมงคล	๕๑๑
ปฏิสังขรณ์วัดพระราม	๕๑๑
ไต้ช้างเนียมเมืองไชยา	๕๑๒
มอญหงสาวดีแข็งเมืองต่อพระมา ยกสมิงทอขึ้นเป็น	
กษัตริย์	๕๑๒
กรุงรัตนบระอังวะแต่งราชทูตมาเจริญทางพระราชไมตรี	๕๑๒
ปฏิสังขรณ์วัดกุหาทอง	๕๑๓
พระยาพระรามและพระยากลางเมือง พรรคพวก	
สมิงทอแตกหนีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร	๕๑๔
ค่ายลยางสะพานเกิดที่ร่อนทอง	๕๑๕

สมโภชพระพุทธรูป	หน้า ๕๑๕
สิ่งทอแตกหิ้นเข้ามาทางเมืองตาก	.. ๕๑๕
เขมรฝักฝ้ายช้างฉนวน ท้ากรุงยกออกไปปราบ	.. ๕๑๖
เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ถึงอสัญกรรม	.. ๕๑๖
ล้อมช้างป่าแขวงเมืองลพบุรี	.. ๕๑๖
กรมพระราชวังบวรต้องรับพระราชอาชญาจนทวิงคต	.. ๕๑๗
ไต่ช้างเนียมเมืองนครชัยศรี	.. ๕๑๘
ทรงตั้งกรมขุนพรพินิจเป็นกรมพระราชวังบวร	.. ๕๒๐
สมโภชพระพุทธรูป	.. ๕๒๐
สำเร็จโทษเจ้าสามกรม	.. ๕๒๒

(๓๓) รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมร

(๓๔) รัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์

กรมพระเทพามาตย์สวรรคต	.. ๕๒๓
เนรเทศกรมหมื่นเทพพิพิธออกไปไวก้อลังกา	.. ๕๒๔
พระม่ายกทัพมาตีเมืองมฤต เมืองตะนาวศรี	.. ๕๒๔
พระม่ายกทัพมาประชิดกรุง	.. ๕๒๖
พระม่ายถอยทัพ พระเจ้าอัฐมสวรรคตกลางทาง	.. ๕๒๗
มอญที่เขานางบวชคึกคก	.. ๕๒๘
ปราบมอญเขานางบวช	.. ๕๒๘
เมืองเชียงใหม่ขอกองทัพไปช่วยต่อสู้พระม่าย	.. ๕๒๘

โปรดให้พระยาพิษณุโลกยกทัพขึ้นไปช่วยเชียงใหม่

พอกองทัพไปบ้านระแหงก็ได้ข่าวว่าเชียงใหม่

เสียแก่พม่าแล้ว หน้า ๔๒๘

หุยทองจาแจ้งเมืองทวายต่อพม่า ,, ๔๒๘

กรมหมื่นเทพพิพิธออกจากลังกามาอยู่เมืองมฤต

โปรดให้รับมาไว้เมืองตะนาวศรีมีข้าหลวงกำกับ ,, ๔๒๘

สมเด็จพระพุทธบาท ,, ๔๒๘

เตรียมป้องกันพระนคร ,, ๔๒๘

พระม่ายกทัพมาตีเมืองทวาย เมืองมฤต เมืองตะนาวศรี

เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี ,, ๔๓๐

พระยาพิษณุโลกลาพักหน้าที่ขึ้นไปปลงศพมารดา ,, ๔๓๑

ไปสุพรรณแต่ทัพพระม่ายกมาแต่เมืองเชียงใหม่ ตีเข้ามา

ทางด่านสวรรคโลก ,, ๔๓๑

ชาวเมืองลำพูนไม่ช่วยพระมารบกรุง ,, ๔๓๒

พ่อค้าอังกฤษช่วยรบพม่า ,, ๔๓๒

บ้านระจันตั้งค่ายสู้พม่า ,, ๔๓๓

ค่ายบ้านระจันแตก ,, ๔๓๔

กรมหมื่นเทพพิพิธอพยพชาวหัวเมืองตะวันออกเข้าตั้ง

มั่นในปราจีนบุรี ,, ๔๓๔

พระม่ายกทัพเรือไปตีปราจีนบุรีแตก ,, ๔๓๔

กรมหมื่นเทพพิพิธและพระยารัตนาธิเบศรหนีไปอยู่

ในแขวงเมืองนครราชสีมา	หน้า ๔๓๔
กองทัพพระม่ายกเข้าล้อมกรุง	,, ๔๓๕
กองทัพเมืองแพร์ไม่ช่วยพระม่ายรบกรุง	,, ๔๓๕
เกิดเพลิงไหม้ฉลุกลามในกรุง	,, ๔๓๖
โจรผู้ร้ายชุกชุมและคนอกโซ่มาก	,, ๔๓๖
กองทัพพระม่ายเข้ากรุงได้	,, ๔๓๗
กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พระม่ายวันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ	
ปกครองพศ พ. ศ. ๑๑๒๘ พ. ศ. ๒๓๑๐	,, ๔๓๗

ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ อายุ ๕๐ ปี

พระราชพงศาวดาร

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

บานพระเนก

ศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัปตศก (๑) (พ.ศ. ๒๓๓๘)
สมเด็จพระบรมธรรมิกมหาราชเจ้าอยู่หัว ผ่านถวัลราชย์
ณกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา เสด็จพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท ทรง
ชำระพระราชพงศาวดาร

แรกสร้างกรุงศรีอยุธยา

ศักราช ๗๑๒ ปีชวดโทศก (พ.ศ. ๑๘๙๓) วันศุกร์
เดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำเพลา ๓ นาฬิกา ๘ บาท สถาปนากรุงพระนครศรี
อยุธยา ซึ่งพ่อพรหมณ์ให้ฤกษ์ตั้งพิพิธภมณบัตร ได้ตั้งชื่อกษัตริย์
ไว้ตั้งหมื่นไปหนึ่ง แล้วสร้างพระที่นั่งไพศาลยมนาปราสาทองค์หนึ่ง
สร้างพระที่นั่งไพศาลยมนาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งโสมม
มหาปราสาทองค์หนึ่ง

(๑) รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง)

และพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้ามาเสวยราชสมบัติ ซึ่งพ่อพรหมณ์
ถวายพระนามชื่อ สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมยพิตรพระพุทธเจ้า

(๑) ตรงกับปีที่ ๑๔ ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์

อยู่หัวกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา มหาคิลกภพนพรัตนราชธานีบรมมัย
 ึ่งให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวร ขึ้นไปครองราชสมบัติใน
 เมืองลพบุรี

ครั้งนั้น พระยาประเทศราชขึ้น ๑๖ เมือง คือ เมืองมะละกา
 เมืองชะวา เมืองตระนาวศรี เมืองนครคีรีวรมราช เมืองทะวาย
 เมืองเกาะตะมะ เมืองเกาะลำเลิง เมืองสงขลา เมืองจันทบูร เมือง
 พิชัยโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย เมืองสวรรคโลก เมืองพิจิตร
 เมืองกำแพงเพชร เมืองนครสวรรค์

แล้วให้ขึ้นไปเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวร ลงมาแต่
 เมืองลพบุรี ทรงพระกรุณาตรัสว่า ขอมแปรพักตร์ จะให้ออกไป
 กระทำเสีย พระราเมศวรได้ฤกษ์ยกพล ๕๐๐๐ ไปถึงกรุงกัมพูชาธิปไตย
 เลาพลบอก พระยาอุปราช ราชบุตรพระเจ้านกัมพูชาธิปไตยว่า ทพ
 ชิงยกมาเลื่อยล้าอยู่ยังมีไพร่พร้อมมูล จะขอออกโจมตี พระเจ้า
 กัมพูชาธิปไตยเห็นด้วย พระยาอุปราชก็ออกโจมตี ทพหน้ายังไม่ทัน
 ตั้งค่าย ก็แตกฉานมาปะทะทัพหลวง เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ชาวกัมพูชา
 ธิปไตย มีข่าวเข้ามาถึงพระนคร มีพระราชโองการให้ขุนตำรวจออกไป
 เชิญสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ผู้เป็นพระเชษฐา อยู่ณเมือง
 สุพรรณบุรี ครั้นเสด็จเข้ามาถึงพระนครแล้ว พระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า
 ให้ยังเชิญท่านออกไปช่วยหลานท่าน สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า
 จึงยกทัพรีบออกไปถึงกรุงกัมพูชาธิปไตย ใ้รับเอาชัยชนะได้ ให้กวาด
 เอาครัวชาวกรุงกัมพูชาธิปไตยเข้าพระนครเป็นอันมาก

ศักราช ๗๑๕ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๑๘๙๖) วันพฤหัสบดี
เดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำเพลา ๒ นาฬิกา ๕ บาท ทรงพระกรุณาตรัสว่า ที่
พระตำหนักเวียงเหล็กนั้น ให้สถาปนาพระวิหารและพระมหาธาตุเป็น
พระอารามแล้ว ให้นามชื่อวัดพุทธไสวรรย

มาฆมาสวรรณพินิจัย ตกโลกศิระเกี้ยว ทวีปเป็น ๒ ทวี ๘ เท้า
เกินซึ่งศิระกัน

ไก่อพระศรีมหาโส พักฟองตกโลกทวีเกี้ยว ๒ ศิระ

ศักราช ๗๒๕ ปีเถาะเบญจศก (พ.ศ. ๑๙๐๖) ทรงพระกรุณา
ตรัสว่า เจ้าแก้วเจ้าไทยออกอหิวาตกโรคตายให้ชักขึ้นเผาเสีย ที่ปลง
ศพนั้นให้สถาปนาเจดีย์วิหารเป็นพระอารามแล้ว ให้นามชื่อวัดป่าแก้ว

ศักราช ๗๓๑ ปีระกาเอกศก (พ.ศ. ๑๙๑๒) สมเด็จพระ
รามาธิบดีเสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๓๐ ปี

(๒) รัชกาลสมเด็จพระราเมศวร (ครั้งที่ ๑)

สมเด็จพระราเมศวรเสด็จมาแต่เมืองลพบุรี ขึ้นเสวยราชสมบัติ

(๓) รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราช (ที่ ๑)

ครั้นถึงศักราช ๗๓๒ ปีจอโทศก (พ.ศ. ๑๙๑๓) สมเด็จพระ
บรมราชาธิราชเจ้า เข้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรี เสนาบดีกราบทูลว่า
สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จเข้ามา สมเด็จพระราเมศวร
ก็ออกไปอัญเชิญเสด็จเข้ามาพระนคร ถวายราชสมบัติแล้วบังคมลา
ขึ้นไปเมืองลพบุรีตั้งเก่า

คักราช ๗๓๓ บักรุทรีคก (พ.ศ. ๑๙๑๔) สมเด็จพระบรม
ราชาธิราชเจ้า เสด็จไปเอาเมืองฝ่ายเหนือ และไปเมืองเหนือทั้งปวง

คักราช ๗๓๔ บัชวคจิตวาศก (พ.ศ. ๑๙๑๕) เสด็จไปเอา
เมืองนครพังกาและเมืองแซรงเซวา

คักราช ๗๓๕ บัณญเบญจศก (พ.ศ. ๑๙๑๖) เสด็จไปเอา
เมืองซำกักราว และพระยาไช้แก้ว พระยากำแหง เจ้าเมืองออก
คอรบท่าน ๆ ได้ตัวพระยาไช้แก้วตาย แต่พระยากำแหงและไพร่พล
ทั้งปวงหนีเข้าเมืองไค้ ทพหลวงก็เสด็จกลับคืนมาพระนคร

คักราช ๗๓๖ บัซาลฉอศก (พ.ศ. ๑๙๑๗) สมเด็จพระบรม
ราชาธิราชเจ้าและพระเถรธรรมากัลยาณ แรกสถาปนาพระศรีรัตน
มหาธาตุ ฝ่ายบุรุษทิศหน้าพระบันชัณสิงห์สูง ๑๙ วา ยอกคนพศูล
สูง ๓ วา

คักราช ๗๓๗ บัเงาะลัปตศก (พ.ศ. ๑๙๑๘) เสด็จไปเอา
เมืองพิษณุโลก และได้ตัวขุนสามแก้วเจ้าเมือง กวาดครัวอพยพ
มาครองนั้นมาก

คักราช ๗๓๘ บัมะโรงอัฐศก (พ.ศ. ๑๙๑๙) เสด็จไปเอา
เมืองซำกักราว ได้พระยากำแหง และท้าวผากองคึกคักกันว่าระยอทัพ
หลวง ทำมิได้ ท้าวผากองเล็กทัพหนี เสด็จยกทัพหลวงตามคัทัพ
ท้าวผากองแตก ได้ท้าวพระยาเสนาขุนหมื่นครั้นนั้นมาก แล้ว
ทัพหลวงเสด็จกลับคืน

คักราช ๗๔๐ ขมเมียบัสมัฏทิก (พ.ศ. ๑๙๒๑) ไปเอา
เมืองซำกักราวเล่า ครั้นนั้นมหาธรรมราชาออกมาถวายบังคม

คักราช ๗๔๒ ขวอกโทศก^(๑) (พ.ศ. ๑๙๒๓) เสด็จไปเอา
เมืองเชียงใหม่ และให้เข้าปล้นเมืองนครลำปางมิได้ จึงแต่งหนังสือ
ให้เข้าไปแก้หมั้นนคร ให้เจ้าเมืองนครลำปางออกมาถวายบังคม
และทัพหลวงเสด็จกลับคืน

คักราช ๗๔๔ ขจจัตวาศก^(๒) (พ.ศ. ๑๙๒๕) สมเด็จพระ
บรมราชาธิราชเจ้าเสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๑๓ ปี

(๔) รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทองถัน

จึงเจ้าทองถันราชกุมารขึ้นเสวยราชสมบัติได้ ๗ วัน

(๒) รัชกาลสมเด็จพระราเมศวร (ครั้งที่ ๒)

สมเด็จพระราเมศวรเสด็จลงมาแต่เมืองลพบุรี เข้าในพระราชวัง
กุมเอาเจ้าทองถันได้ ให้พิฆาตเสียนวักโคกพระยา

คักราช ๗๔๖ ขชวคฉอศก (พ.ศ. ๑๙๒๗) สมเด็จพระ
ราเมศวร ให้เลียบพลยกขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ ตั้งค่ายหลวงใกล้
เมือง ๑๕๐ เส้น ให้นายทัพนายกองตั้งค่ายล้อม และแต่งการปล้น
เอาเงงไต้ ฝ่ายเจ้าหน้าที่ยิงปืนใหญ่ออกมากำแพงพังกว้างประมาณ

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๗๔๘ ขาตศก .

(๒).....ว่า คักราช ๗๕๐ มะโรงศก

๕ ว่า พระเจ้าเชียงใหม่ขึ้นถือน้ำพิพัฒน์ยืนเชิงเทิน ให้ทหารเอา
หนังสือเขื่อนขันธ์มา ในหนังสือนั้นว่า ขอพระราชทานให้ตั้ง
๗ วัน จะนำเครื่องราชบรรณาการออกไปจำเริญพระราชไมตรี
พระเจ้าอยู่หัวจึงปรึกษากับขุนมนตรี ว่าพระเจ้าเชียงใหม่ให้มีหนังสือ
ออกมาถึงนี้ ควรจะทหรือประการใด ขุนมนตรีนายทัพนายกอง
ปรึกษากัน แลือกพระเจ้าเชียงใหม่จะเตรียมการมิทัน จึงคิดเป็น
กลอุบายมา ขอพระราชทานให้ปล้นเอาเมืองงัวไ้ สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวตรัสว่า เป็นกษัตริย์ชาติตยวงศ์ เขาไม่รบแล้วเราจะให้รบ
นั้น คูมิยังควร จึงมาตรว่า พระเจ้าเชียงใหม่จะมีไ้คงอยู่ในสัตยา
นัตย์ก็ดี ไซ้ว่าพันมือทหารเรานั้นเมื่อไร

ฝ่ายในเมืองเชียงใหม่นี้ ก็แต่บงที่กำแพงทะลายนให้ก่อขึ้น
ครั้น ๗ วันแล้วพระเจ้าเชียงใหม่มีไ้เอาเครื่องจำเริญพระราชไมตรี
ออกมา นายทัพนายกองข้าทหาร ร้องทุกข์ว่า ข้าในกองทัพ
ทะนาละ ๑๐ สลึง หามที่ซื้อไม่ จะขอพระราชทานเร่งปล้น พระเจ้า
อยู่หัวบัญชาตามนายทัพนายกอง ทรงพระกรุณาสั่งให้เลิกกองทัพ
เสียถ้านหนึ่ง ให้เร่งปล้นวันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ เพล่า ๓ ท่ม
๒ บาทเดือนตก เจ้าพนักงานยิงปืนใหญ่ขึ้นนอกระคมทั้งสามด้าน
เอากะโหลกพาทชนกำแพงขึ้นไป พระเจ้าเชียงใหม่ท่านมิได้
เทครัวหนีออก เพล่า ๑๑ ท่มทหารเข้าเมืองไ้ ไ้แต่คนกล้าขบถ
พระเจ้าเชียงใหม่องค์หนึ่งมาถวาย พระเจ้าอยู่หัวตรัสก่อนักสั่งว่า
พระเจ้าเชียงใหม่มีบิดาท่าน หาสัตยานุสัยมิไ้ เราคิดว่าจะออกมา

หาเราโดยสัจย์ เราจะให้คงราชสมบัติ ตรัสดังนั้นแล้วก็ให้นักสั่ง
ถวายสัตย์นาคสัตย์ พระเจ้าอยู่หัวก็ให้แบ่งไพร่พลเมืองไว้พอสมควร
เหลือนักเทครัวอพยพหญิงชายลงมา ให้นักสั่งลงมาส่งเสด็จถึง
เมืองสวางคบุรี ทรงพระกรุณาให้นักสั่งกลับขึ้นไปครองราชสมบัติ
ในเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้าเมืองพิษณุโลก นมัสการ
พระชินศรี พระชินราช เสด็จเครื่องต้นทำสักการบูชาสมโภช ๗ วัน
เสด็จลงมาพระนคร และลาซึ่งต้อนลงมาขึ้น ให้ส่งไปไว้เมืองพิทลุง
เมืองสงขลา เมืองนคร เมืองจันทบูร แล้วเสด็จออกทรงศีลยัง
พระที่นั่งมัยศลามิโคกเพลลา ๑๐ ทุ่ม ทอดพระเนตรโดยฝ่ายทิศบูรพ์
เห็นพระสารีริกบรมธาตุเสด็จป่าฎิหารย์ เรียกปลัดวังให้เอาพระราชน
ยานทรงเสด็จออกไป ให้เอาครุยกขึ้นไว้ สถาปนาพระมหาธาตุ
นั้นสูง ๑๘ วา ยอดคนพศุขสูง ๓ วา ช่อวชิรมหาธาตุ แล้วให้ทำ
พระราชพิธีประเวศพระนคร แล้วเฉลิมพระราชมณเฑียร

ขณะนั้นพระยาแก้วมุกดาเข้ามาถึงเมืองชลบุรี กวาดเอาครัว
อพยพหญิงชายในเมืองชลบุรี และเมืองจันทบูร คนประมาณ ๖๐๐๐
๗๐๐๐ กลับไปเมืองแก้วมุกดาธิ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ให้พระยาชัยณรงค์เป็นทัพหน้าไปถึงสะพานแยก ชาวแก้วมุกดาออกมา
ตีทัพพระยาชัยณรงค์ ได้รบพุ่งกันเป็นสามารถ พระยาแก้วมุกดาแตก
ฉาน พระเจ้าอยู่หัวให้ตั้งค่ายประจันทัพอยู่ ๓ วัน พระเจ้าอยู่หัวยกเข้า
ตีแตกฉานเข้าเมืองได้ พระยาแก้วมุกดาลงเรือหนี พระเจ้าอยู่หัวลงจาก

ช้าง ให้ ยิงบนนกสับลงไปยังหม้อดินเป็นเพลิงลุกขึ้น พระยากัมพูชา
หนีรอด จับได้อุปราชลูกพระยากัมพูชา ให้พระยาชัยณรงค์อยู่
เมืองกัมพูชา ไว้คน ๕๐๐๐ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นพระนครศรีอยุธยา

ครั้นอยู่มา ญวนยกมารบ ถ้ามาน้อย ชาวกัมพูชาเป็นใจรบ
ถ้ามาก เหว่นไป พระยาชัยณรงค์บอกหนังสือมาถวายทูล สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวให้หนังสือตอบไป ให้กวาดครัวอพยพมาลงพระนคร
แล้วให้ทำพิธีประเวศพระนคร แล้วปูนบำเหน็จนายทัพนายกอง

ศักราช ๗๔๔ ปีเถาะนพศก ^(๑) (พ.ศ. ๑๙๓๐) สถาปนา
วัดภูเขาทอง เพลาเย็นเสด็จไปพระที่นั่งมิ่งมงคลิเศก ท้าวมล
ซึ่งตายแต่ก่อนนั้นมานั่งขวางทางเสด็จอยู่แล้วหายไป สมเด็จพระ
พระราเมศวรบรมบพิตร ก็เสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๖ ปี

(๕) รัชกาลสมเด็จพระยาราม

จึงพระราชกุมารท่านไต้ส่วยราชสมบัติ ๑๔ ปี

ศักราช ๗๖๓ ปีมะเส็งตรีศก ^(๒) (พ.ศ. ๑๙๔๔) สมเด็จพระ
ยารามเข้ามีความพิโรธแก่เจ้ามหาเสนาบดี และท่านให้กุมเอศว
เจ้ามหาเสนาบดีหนีรอด ข้ามไปอยู่ปากปทาจาม จึงให้ไปเชิญ
สมเด็จพระอินทราชาเดิมเมืองสุพรรณบุรีเสด็จเข้ามาถึง จึงเจ้ามหา
เสนาบดียกเข้าปล้นเอาเมืองพระนครศรีอยุธยาได้

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐ ว่า ศักราช ๗๕๗ กุศศก (๒) ว่า
ศักราช ๗๗๑ นนศก

(๖) รัชกาลสมเด็จพระอินทราชา

จึงเชิญสมเด็จพระอินทราชาขึ้นเสวยราชสมบัติ ให้สมเด็จพระ
พระยารามไปกินเมืองปทาคาม แล้วพระราชทานเจ้ามหาเสนายักษ์
ลูกพระสนมองค์หนึ่ง เจียวกทองคำหนึ่ง พานทองคำหนึ่ง ถ้ำน้ำทอง
กระบี่กันหยัน เสด็จยังงา เสด็จยังกลีบบัว

คักราช ๗๖๕ บรมเมขฌุศก^(๑) (พ.ศ. ๑๙๔๖) มีข่าว
มาว่าพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าเมืองพิษณุโลกเสด็จสวรรคต แล
เมืองเหนือทั้งปวงเป็นจลาจล จึงเสด็จขึ้นไปเมืองพระบาง พระยา
บานเมือง พระยาราม ออกมาถวายบังคม พระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับ
พระนคร แล้วจึงให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าชายพระยาภิรมย์
สุพรรณบุรี เสด็จไปเมืองแพร่ศรีวิราช เจ้าสามพระยาภิรมย์
เมืองชัยนาท

คักราช ๗๘๐ บรมสมฤทธิศก^(๒) (พ.ศ. ๑๙๖๑) สมเด็จพระ
พระอินทราชาเสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๑๕ ปี เจ้าชายพระยา
เจ้ายพระยา ยกเข้ามาชิงกันจะเขาราชสมบัติ เจ้าชายพระยามาตั้ง
คำบลายามะพร้าวทั่วทิศพลับพลาชัย เจ้าชายพระยามาตั้ง อยู่วัดชัยภูมิ
จะเข้าทางตลาดเจ้าพรหม ช้างคันมาประทะกันเข้าที่เชิงสะพานข้ามด่าน
ทั้งสองพระองค์ก็ทรงพระแสงของ้าว ท้องพระคอกขาคพ้อมกัน
ทั้งสองพระองค์

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๗๘๑ ฤกษ์ศก (๒) ...ว่า
คักราช ๗๘๖ มะโรงศก

(๗) รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราช (ที่ ๒)

มุขมนตรีออกไปเฝ้าเจ้าสามพระยา ทูลการซึ่งพระเชษฐาธิราช
 ขาดคอยช้างทั้งสองพระองค์ แล้วเชิญเสด็จเข้ามาในพระนคร เสดย
 ราชสมบัติ ทรงพระนามชื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ท่านจึง
 ให้ขุดเอาพระศพเจ้าอ้ายพระยา เจ้ายี่พระยา ไปถวายพระเพลิง
 ที่ถวายพระเพลิงนั้น ให้สถาปนาพระมหาธาตุและพระวิหารเป็น
 อารามแล้ว ให้นามชื่อว่าวัดราชบูรณะ ที่เจ้าอ้ายพระยา เจ้ายี่พระยา
 ชนช้างกันถึงพิราลัย ให้ก่อพระเจดีย์สององค์ไว้ที่เชิงสะพานป่าถ่าน

ศักราช ๗๘๓ ปุณฺณศักราช^(๑) (พ.ศ. ๑๙๖๔) สมเด็จพระ
 บรมราชาธิราชเจ้า เสด็จไปเอาเมืองนครหลวงได้ ท่านจึงให้พระราช
 กุมารท่านพระนครอินทเจ้า เสดยราชสมบัติณเมืองนครหลวง ท่าน
 จึงให้เจ้าพระยาแก้วพระยาไท และครอบครัว กับทั้งรปพระโคปรสึงที่
 สัตว์ทั้งปวงมาก้วย ครั้นถึงพระนครศรีอยุธยา จึงให้เอาปรสึงทั้งปวง
 ไปบูชาไว้หน้าพระศรีรัตนมหาธาตุข้าง ใต้วัดพระศรีสรรเพชญ์ข้าง

ศักราช ๗๘๖ ปะมะโรธศก^(๑) (พ.ศ. ๑๙๖๗) สมเด็จพระ
 พระบรมราชาธิราชเจ้าสร้างวัดมเหยงคณ์ สมเด็จพระราเมศวรเจ้าผู้
 เป็นพระราชกุมารท่าน เสด็จไปเมืองพินธุโลก ครั้นนั้นเห็น
 น้ำพระเนตรพระพุทธรูปเจ้าพระชินราช ตกออกเป็นโลหิต

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๗๘๓ กุศศักราช (๒) ...ว่า
 ศักราช ๘๐๐ มะเมียศก

คักราช ๗๘๘ บัมเมยอฐัก^(๑) (พ.ศ. ๑๘๖๘) ครังนั้น
เกิดเพลิงไหม้พระราชมนเทียรสถาน

คักราช ๗๘๙ บัมเมนนพศัก^(๒) (พ.ศ. ๑๘๗๐) ครังนั้น
เกิดเพลิงไหม้พระที่นั่งตรีมุข

คักราช ๗๙๐ บัวอกสัมฤทธิศัก^(๓) (พ.ศ. ๑๘๗๑) สมเด็จพระ
พระบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่ และเข้าปล้นเมือง
มิไค้ พอทรงพระประจวร ทัพหลวงเสด็จกลับคืน

คักราช ๗๙๒ บัจอโทศัก^(๔) (พ.ศ. ๑๘๗๓) เสด็จขึ้นไป
ตีเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง และตั้งทัพหลวงทำบลท้ายกระแหม ครังนั้น
ได้เชลย ๑๒๐๐๐๐ ทัพหลวงเสด็จกลับคืน

คักราช ๗๙๖ บัชาลลศัก^(๕) (พ.ศ. ๑๘๗๗) สมเด็จพระ
พระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๑๖ ปี

(๘) รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

สมเด็จพระราเมศวรเจ้า ผู้เป็นพระราชกุมารขึ้นเสวยราชสมบัติ
ทรงพระนามชื่อพระบรมไตรโลกนาถ ยกวังทำเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์
เสด็จมาอยู่ริมน้ำ จึงให้สร้างพระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาททองคำหนึ่ง
แล้วพระราชทานชื่อขุนนางตามตำแหน่งนา ให้เฝ้าทวารเป็นสมุท

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๘๐๒ วอกศัก (๒)...ว่า
คักราช ๘๐๓ ระกาศัก (๓)...ว่าคักราช ๘๐๔ จอศัก (๔)...ว่าคักราช
๘๐๖ ชวดศัก (๕)...ว่า คักราช ๘๑๐ มะโรงศัก

พระกลาโหม เอาพลเรือนเป็นสมุหนายก เอาขุนเมืองเป็นพระ
นครบาลเมือง เอาขุนวังเป็นพระอารมาภิกรณ์ เอาขุนนาเป็นเกษตร์
เอาขุนคลังเป็นโกษาธิบดี ให้ถ้อยคักคินาหมื่น และที่ถวายพระเพลิง
สมเด็จพระรามาธิบดี ที่พระองค์สร้างกรุงนั้น ให้สถาปนาพระมหาธาตุ
และพระวิหารเป็นพระอาราม ให้นามชื่อวัดพระราม

คักราช ๘๐๒ ขวอกโทศก^(๑) (พ.ศ. ๑๘๘๓) ครั้นนั้นคน
ชอกทรพิษตายมากนัก

คักราช ๘๐๓ ปีระกาตรีศก^(๒) (พ.ศ. ๑๘๘๔) แต่งทัพ
ไปเอาเมืองมะละกา

คักราช ๘๐๔ ปีจอจัตวาศก^(๓) (พ.ศ. ๑๘๘๕) แต่งทัพไป
เอาเมืองศรีสัตนาคนหุต ครั้นนั้นเสด็จหนนทัพขึ้นไปตั้งทัพหลวงคำบล
บ้านโคก

คักราช ๘๐๕ ปีกรเบญจศก^(๔) (พ.ศ. ๑๘๘๖) ข้าวเปลือก
แพงเป็นพระนาถ ๘๐๐ เปีย เปีย ๘๐๐ ค้อเพอง เกวียนหนึ่ง
เป็นเงิน ๓ ชั่งกับ ๑๐ บาท

คักราช ๘๐๖ ปีชวดฉศก^(๕) (พ.ศ. ๑๘๘๗) ให้บำรุง
พระพุทธศาสนาบริบูรณ์ และหล่อรูปพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ พระชาติ

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๘๑๖ จอศก (๒)...ว่าคักราช
๘๓๗ กุศก (๓)...ว่าคักราช ๘๑๘ ชวดศก (๔)...ว่าคักราช ๘๑๙ ฉศก
(๕)...ว่าคักราช ๘๒๐ ขาดศก

ศักราช ๘๐๘ ปีชาลอัฐศก^(๑) (พ.ศ. ๑๘๘๘) เล่นการมหร
ศพลของพระ และพระราชทานสมณชีพราหมณ์และวัดนิพิตทั้งปวง
ครั้งนั้นพระยาเชลียงคึกขบถ พาเอาครัวทั้งปวงไปแต่่มหาราช

ศักราช ๘๐๙ ปีเถาะนพศก^(๒) (พ.ศ. ๑๘๘๐) พระยา
เชลียงนำมหาราชมาเอาเมืองพินธุโลภ เข้าปล้นเอาเมืองสามาร
มิไ้ จึงยกทัพแปรไปเอาเมืองกำแพงเพชร เข้าปล้นเมือง ๗ วันมิไ้
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า และสมเด็จพระอินทราชา เสด็จขึ้นไป
ช่วยเมืองกำแพงเพชรทัน และสมเด็จพระอินทราชาเจ้าก็ทัพพระยา
เกียรติแตก ทัพท่านมาประทัพหมื่นนคร ไ้ชนช้างด้วยหมื่นนคร
และข้าศึกลาวทั้งสี่ช้างเข้ามาหาช้างพระที่นั่งช้างเดียว ครั้งนั้น
พระอินทราชาเจ้าต้องขึ้นพระพิศุทธิ์ ทัพมหาราชนั้นเลิกกลับคืนไป

ศักราช ๘๑๐ ปีมะโรงสัมฤทธิศก^(๓) (พ.ศ. ๑๘๙๑) สมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถเจ้าสร้างพระวิหารวัดจุฬามณี

ศักราช ๘๑๑ ปีมะเส็งเอกศก^(๔) (พ.ศ. ๑๘๙๒) สมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถเจ้า ทรงพระผนวชวัดจุฬามณีไ้ ๘ เดือน
แล้วลาผนวช

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๒๒ มะโรงศก (๒) ว่า
ศักราช ๘๒๕ มะแมศก (๓) ว่าศักราช ๘๒๖ วอกศก (๔) ว่าศักราช
๘๒๗ ระกาศก

คักราช ๘๑๓	บมระแมตริคก ^(๑)	(พ.ศ. ๑๘๘๔)	ครองน
ท้าวมหาบุญ	ซึ่งเมืองเชียงใหม่แก่ท้าวลูก		
คักราช ๘๑๕	บระกาเบญจคก ^(๒)	(พ.ศ. ๑๘๘๖)	สมเค
พระเจ้าอยู่หัวไค้ช้างเผือก			
คักราช ๘๑๖	บจจลลคก ^(๓)	(พ.ศ. ๑๘๘๗)	สมภพ
พระราชโอรสท่าน			
คักราช ๘๑๘	บชวคชคก ^(๔)	(พ.ศ. ๑๘๘๘)	เสด็จไป
เมืองเชลียง			
คักราช ๘๒๑	บเกาะเอกคก ^(๕)	(พ.ศ. ๒๐๐๒)	แรกขึ้น
นครไทย			
คักราช ๘๒๒	บมะโรงโทคก ^(๖)	(พ.ศ. ๒๐๐๓)	พระศรี
ราชเทโสดึงแก่กรรม			
คักราช ๘๒๔	บมะเมยจัตวาคก ^(๗)	(พ.ศ. ๒๐๐๕)	พระยา
ล้านช้างถึงแก่กรรม	พระราชทานให้อภิเษกพระยาชัยขวา		เป็น
พระยาล้านช้าง			
คักราช ๘๒๖	บวอกคก ^(๘)	(พ.ศ. ๒๐๐๗)	ทรงพระกรุณา
ให้เล่นการมหรสพ	ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ ๑๕ วัน		

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๘๓๐ ชวคคก (๒)...ว่าคักราช ๘๓๓ เกาะคก (๓)...ว่าคักราช ๘๓๕ มะโรงคก (๔) ว่าคักราช ๘๓๖ มะเมยคก (๕)...ว่าคักราช ๘๓๘ ระกาคก (๖)...ว่าคักราช ๘๔๑ กุคคก (๗)...ว่าคักราช ๘๔๒ ชวคคก (๘)...ว่า คักราช ๘๔๔ ชาติคก

คักราช ๘๒๘ บัรอนัก^(๑) (พ.ศ. ๒๐๐๙) พระบรมราชา
ผู้เป็นพระราชโอรสทรงผนวช

คักราช ๘๒๙ บัรอนพศก^(๒) (พ.ศ. ๒๐๑๐) สมเด็จพระ
ราชโอรสเจ้า ลาผนวช ประดิษฐานพระองค์ไว้ในที่พระมหาอุปราช

คักราช ๘๓๐ บัชวลสัมฤทธิศก^(๓) (พ.ศ. ๒๐๑๑) สมเด็จพระ
พระบรมราชาธิราชเจ้า ไปวังช้างตำบลสัมฤทธิบริบูรณ์

คักราช ๘๓๑ บัณลุเอศก^(๔) (พ.ศ. ๒๐๑๒) महाराज
ท้าวลก พิวาลัย

คักราช ๘๓๒ บัซาลโทศก^(๕) (พ.ศ. ๒๐๑๓) สมเด็จพระ
พระบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จยกทัพไปตีเมืองทวาย แลเมื่อเมือง
ทวายจะเสียนั้น เกิดอุบาทว์เป็นหลายประการ โคตกลูกตัวหนึ่ง
เป็น ๘ เท้า ไก่ฟักฟองตกลูกตัวหนึ่งเป็น ๔ เท้า ไก่ฟักฟองคู่ขน
ตกลูกเป็น ๖ ตัว ชนิงข้าวสารงอกเป็นใบ ในบัดนั้นสมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถเจ้าเสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๓๘ ปี

คักราช ๘๓๔ บัมะโรงจัตวาศก^(๖) (พ.ศ. ๒๐๑๕) แรกให้
ก่อกำแพงเมืองพิษัย

(๑) ฉมับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๘๔๖ มะโรงศก (๒)...ว่า
คักราช ๘๔๗ มะเถิงศก (๓)...ว่าคักราช ๘๔๘ มะเมษศก (๔)...ว่า
คักราช ๘๔๙ มะแมศก (๕)...ว่าคักราช ๘๕๐ วอกศก (๖)...ว่า
คักราช ๘๕๑ จอศก

(๕) รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี (ที่ ๒)

คักราช ๘๓๕ บัมะเส็งเขญจศก^(๑) (พ.ศ. ๒๐๑๖) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ขึ้นเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามขื่อสมเด็จพระรามาธิบดี

คักราช ๘๓๖ บัมะเมียบลจก^(๒) (พ.ศ. ๒๐๑๗) ประกิจฐานพระอิฐฐาตุสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้าไว้ในพระสถูป

คักราช ๘๓๘ บัวอกอิฐจก^(๓) (พ.ศ. ๒๐๑๙) ท่านประพฤติการเขญเพส พระองค์ให้เล่นการตักคำบวรพ

คักราช ๘๓๙ บัระกานพคก^(๔) (พ.ศ. ๒๐๒๐) ให้ทำการประณมกรรม

คักราช ๘๔๑ บักรเขจคก^(๕) (พ.ศ. ๒๐๒๒) แรกสร้างพระวิหารวัดศรีสรรเพชญ์ สมเด็จพระรามาธิบดี แรกหล่อพระศรีสรรเพชญ์^(๖) ในวันอาทิตย์เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ

ครั้นถึงคักราช ๘๔๕ บัเกาะเขญจศก^(๗) (พ.ศ. ๒๐๒๖) วันศุกร์เดือน ๘ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ฉลองพระพุทธรูปเจ้าพระศรีสรรเพชญ์ ครอบพระพุทธรูปนั้น แต่พระบาทถึงยอดพระรัศมี สูงได้ ๘ วา พระพักตร์นั้นยาวได้ ๔ ศอก โดยกว้างได้ ๓ ศอก พระอุระกว้าง

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๘๕๓ กุรคก (๒)....ว่าคักราช ๘๕๔ ชวดคก (๓)....ว่าคักราช ๘๕๘ มะโรงคก (๔)....ว่าคักราช ๘๕๘ มะเส็งคก (๕)....ว่าคักราช ๘๖๑ มะแมคก (๖)....ว่าคักราช ๘๖๒ วอกคก (๗)....ว่า คักราช ๘๖๕ กุรคก

ได้ ๑๑ คอก และทองหล่อพระพุทธรูปเจ้าหนัก ๕๓๐๐๐ ซึ่ง ทองคำ
หุ้มนั้นหนัก ๒๘๖ ซึ่ง ข้างหนานทองเนอ ๗ ชิ้น ๒ ขา ข้างหลังนั้น
ทองเนอ ๖ น้ำ ๒ ขา

ศักราช ๘๖๐ บมมะเมียสัมฤทธิศก^(๑) (พ.ศ. ๒๐๔๑) สมเด็จพระ
พระรามายธิ์ แรกให้ทำตำราพิชัยสงคราม และแรกทำสารบัญช
พระราชพิธีทุกเมือง

ขณะนั้นคลองสำโรงที่จะไปคลองคัมภีระราช คลองทับนางจะไป
ปากน้ำเจ้าพระยาขึ้น เรือใหญ่จะเดินไปมาขัดสน จึงให้ชำระ ขุด
ไ้รูปเทพารักษ์ ๒ องค์ หล่อด้วยทองสัมฤทธิ จากุดชื่อองค์หนึ่ง
ชื่อพญาแสนตา องค์หนึ่งชื่อยาทสังขร ในที่รวมคลองสำโรงกับ
คลองทับนางต่อกัน จึงให้ปลักรวมบวงสรวง แล้วรับออกมาปลูกศาล
เชิญขึ้นประดิษฐานไว้ณเมืองพระประแดง

ศักราช ๘๖๖ บชวคณศก^(๒) (พ.ศ. ๒๐๔๗) ครั้งนั้น
เมืองชวาข้างคั่นเจ้าพญาปราบแตกออก ขึ้นในเคื่อน ๗ นั้น คน
ทอภัยตรสนเทห์ ครั้งนั้นให้ฆ่าชนนางเสียมาก

ศักราช ๘๖๗ บฉลุสัปกศก^(๓) (พ.ศ. ๒๐๔๘) นาน้อย
ข้าวตายฝอยสิ้น อนึ่งแผ่นดินไหวและเกิดอุบาทว์หลายประการ

ศักราช ๘๖๘ บชาลอฐศก^(๔) (พ.ศ. ๒๐๔๙) ข้าวแพง
เป็น ๓ ทะนานค่อเพอง เปีย ๘๐๐ ค่อเพอง เกวียนหนึ่ง ๑๑

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๘๐ ชาตศก (๒)...ว่าศักราช
๘๘๖ วอศก (๓)...ว่าศักราช ๘๘๗ ระกาศก (๔)...ว่าศักราช ๘๘๘ จอศก

ซึ่ง ๒ ทำถึง ๑ สลึง ครั้นนั้นประยูรวงศ์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระ
อาทิตยวงศ์ในท้าวหาญราช ให้ขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก

คักราช ๘๗๑ ปีมะเส็งเชกศก^(๑) (พ.ศ. ๒๐๕๒) ในเพล
ราตรีภาค เห็นอากาศนิมิตร์เป็นอินทอนแต่ทิศหริ่งผ่านมาทิศพายัพ
มีพรรณสีขาว อยู่มาฉวันอาทิตย์เดือน ๑๒ ขึ้น ๘ ค่ำ สมเด็จพระ
พระรามาธิบดีเจ้าเสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๓๘ ปี

(๑๐) รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร

สมเด็จพระอาทิตยวงศ์ขึ้นเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามชื่อ
สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร

คักราช ๘๗๕ ปีระกาเบญจศก^(๒) (พ.ศ. ๒๐๕๖) สมเด็จพระ
พระบรมราชาเสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๕ ปี

(๑๑) รัชกาลสมเด็จพระรัชราษฏรราชกุมาร

สมเด็จพระกุมารท่านไ้เสวยราชสมบัติ

คักราช ๘๗๖ ปีจอฉศก^(๓) (พ.ศ. ๒๐๕๗) สมเด็จพระ
ราชกุมารท่านไ้ถึงแก่พิราลัย

(๑๒) รัชกาลสมเด็จพระชัยราชาธิราช

สมเด็จพระชัยราชาธิราชเจ้าไ้ราชสมบัติ

คักราช ๘๘๐ ปีชวดสัมฤทธิศก^(๔) (พ.ศ. ๒๐๖๑) แรก
ให้ขุนคินวัคชีเชียง ถึงเดือน ๑๑ เสด็จไปเชียงใหม่เชียงทราน ถึง

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่าคักราช ๘๘๑ ฉศก (๒)...ว่าคักราช
๘๘๕ มะเส็งศก (๓)...ว่าคักราช ๘๘๐ มะเมียศก (๔)...ว่าคักราช
๘๐๐ จอศก

เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ เพลาประมาณยามหนึ่งเกิดลมพายุกัดหนัก คอเรือ
 อ้อมแก้วแสนเมืองนนทิก เรือไกรแก้วนั้นหักแตก หนึ่งเมื่อเสกเข้ามา
 แต่เมืองกำแพงเพชรนั้น พระยานารายณ์เป็นกบฏ ให้กุมเอาพระยา
 นารายณ์ฆ่าเสียในเมืองกำแพงเพชร

ศักราช ๘๘๗ ปีระกาตีตก (๑) (พ.ศ. ๒๐๖๘) วัน
 พุทธศักราช ๗ ขึ้น ๔ ค่ำ สมเด็จพระชัยราชาธิราชเจ้าเสด็จไป
 เมืองเชียงใหม่ ให้พระยาพิชัยโลกเป็นแม่ทัพ ยกพลออกตั้งทัพ
 ชัยคำขยบายาน วันเสาร์เดือน ๗ ขึ้น ๑๔ ค่ำ จึงยกทัพหลวง
 จากทัพชัยไปถึงเมืองกำแพงเพชร วันอาทิตย์เดือน ๗ ขึ้น ๑๔ ค่ำ
 ยกทัพไปตั้งเมืองเชียงทอง แล้วยกไปตั้งเมืองเชียงใหม่ ครั้นวัน
 อาทิตย์เดือน ๘ ขึ้น ๔ ค่ำ เสด็จยกพยุหยาตราทัพหลวงกลับคืนยัง
 พระนครศรีอยุธยา อยู่ณวันพุธเดือน ๓ ขึ้น ๔ ค่ำ เกิดเพลิงไหม้พระนคร
 แต่ท่ากลาใหม่ลงไปถึงพระราชวังท้ายท่าตลาดยอก ลมหอยเอา
 ลูกเพลิงไปตกลงตระแสงแกง ไหม้ลามลงไปป่าตองโรงครามละไกร
 ๓ วันจึงดับ มีบัญชีเรือนศาลาแก้วพระวิหารไหม้ ๑๐๐๐๕๐ (๒) เรือน

ศักราช ๘๘๘ ปีจออีตก (๑) (พ.ศ. ๒๐๖๙) ณวันอาทิตย์
 เดือนขึ้น ๑๑ ค่ำ สมเด็จพระชัยราชาธิราชเจ้า เสด็จยก
 พยุหยาตราทัพไปเมืองเชียงใหม่ ดำรัสให้พระยาพิชัยโลกถือพล
 ๒๐๐๐๐ เป็นกองหน้า เสด็จยกพยุหแสนยากรรอนแรมไปโดยระยะทาง

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่าศักราช ๘๐๗ มะเถาะตก (๒)...ว่า
 หมิ่นห้าสิบเจ็ด (๓)...ว่า ศักราช ๘๐๗ มะเถาะตก

๑๒ เวนถึงเมืองกำแพงเพชร แล้วตั้งประทับแรมอยู่ ๑๕ เวน ครั้น
 เวนพฤตศักราชเดือน ๓ ขึ้น ๖ ค่ำเสด็จทรงทัพชัย เถึงวันเสาร์
 เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ จึงยกทัพหลวงเสด็จจากที่นั้น ครั้นวัน
 อังคารเดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำได้เมืองลำพูนชัย เถึงวันจันทร์เดือน ๔ ขึ้น
 ๘ ค่ำ ได้เมืองเชียงใหม่ ในวันศุกร์เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำยังเกิด
 อยาห์ มีนิมิตเห็นโลหิตตกอยู่ณประตูบ้าน และเรือนชนทั้งปวงใน
 เมืองนอกเมืองทุกตำบล ครั้นวันจันทร์เดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ เสด็จ
 ยกพยุหยาตราทัพหลวงจากเมืองเชียงใหม่มายังพระนครศรีอยุธยา

คักราช ๘๘๘ ปุณฺณพศก (๑) (พ.ศ. ๒๐๗๐) เสด็จสวรรคต
 ณรัชฉิมิวิดิประเทศ มุขมนตรีเชิญพระบรมศพเข้าพระนครศรีอยุธยา
 สมเด็จพระชัยราชาธิราชเจ้าเสด็จอยู่ในสิริราชมไหสวรรย์ ๑๔ พระวษา
 มีพระราชโอรส ๒ พระองค์ พระราชโอรสผู้พี่ทรงพระนามชื่อพระ
 ยอดฟ้า พระชนม์ได้ ๑๑ พระวษา พระโอรสผู้น้องทรงพระนาม
 ชื่อพระศรีสิน พระชนม์ได้ ๕ พระวษา ครั้นถวายพระเพลิงพระชัย
 ราชาธิราชเจ้าเสร็จแล้ว ฝ่ายพระเพ็ชรราชาซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์สมเด็จพระ
 พระชัยราชาธิราชเจ้านั้น จึงดำริว่า ครั้นจะอยู่ในฉมรวาส ยักเห็น
 ภัยจะบังเกิดมิเป็นมั่นคง ไม่เห็นสิ่งใดที่จะเป็นที่พึ่งได้ เห็นแต่พระ
 พุทธศาสนาและผ้ากาสาฬหพัศตร์ ไอนเป็นธงชัยแห่งพระอิหฺมคค์
 จะเป็นที่พึ่งพำนักพันภัยอยู่ทวั้นตราย ครั้นดำริแล้วก็ออกไปอุปสมบท
 เป็นภิกษุภาวะอยู่ในวัดราชประดิษฐาราม

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๘๐๘ มะเมียศก

(๑๓) รัชกาลสมเด็จพระยอดฟ้า

ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิบดีมุนีเฒ่ามุนีศรีวิราชนักปราชญ์บัณฑิต
โหราราชครูสโมสรวร้อมกัน ประชุมเชิญพระยอดฟ้าพระชนม์ได้
๑๑ พระวษา เสด็จผ่านพิภพฉะวราชประเวณีสืบศิริสวัสดิ์อยู่ชยา
ทอไป แล้วนางพระยามมอยู่หัวศิริสุทธานันท์ ผู้เป็นสมเด็จพระ
ชนนี ช่วยทำนุบำรุงปกครองราชการแผ่นดิน ในบันนแผ่นดินไหว

ครั้นคักราช ๘๘๐ บัชวกลัมฤทธิศก^(๑) (พ.ศ. ๒๐๗๑)
ฉวันเล้าเรือน ๕ ชน ๕ ค่ำ สมเด็จพระยอดฟ้าเสด็จออกสนาม
พร้อมด้วยหม่อมขุนอามาตย์มนตรีเฝ้าพระบาทยุคลเป็นอันมาก ดำรัสสั่ง
ให้เอาช้างบำรุงกัน ยังเกิดท้าวจิตรนิมิตร งามช้างพระยาไพนันหัก
เป็น ๓ ท่อน ครั้นเพลาค้างคันทพระฉัตถันต์ไพลร้องเป็นเสียง
คนร้องให้ ประการหนึ่งประตไพชยนต์ร้องเป็นอุบาทว์ ครั้นอยู่มา
นางพระยามมอยู่หัวศิริสุทธานันท์เสด็จไปประพาสเล่นณพระที่นั่งพิมาน
วิทยาหอพระข้างหน้า ทอดพระเนตรเห็นพันบุตรศรีเทพผู้เฝ้าหอพระ
ก็มีความเสน่หารักใคร่พันบุตรศรีเทพ จึงสั่งสาวใช้ให้เอาเมี่ยงหมาก
ห่อผ้าเช็ดหน้าไปพระราชทานพันบุตรศรีเทพ ๆ รับแล้วก็รู้อัธยาศัย
ว่านางพระยามมีความยินดีรักใคร่ พันบุตรศรีเทพจึงเอาดอกจำปาส่งให้
สาวใช้เอาไปถวายแก่นางพระยา ๆ ก็มีความกำหนัดในพันบุตรศรีเทพ
เป็นอันมาก จึงมีพระเสาวณีสั่งพระยาราชภักดิ์ ว่าพันบุตรศรีเทพเป็น
ข้าหลวงเดิม ให้เอามาเป็นที่ขุนชินราช วิทยาหอพระข้างใน ให้เปลี่ยน

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๘๘๐ ออกศึก

ขุนชินราชออกไปเป็นพันบุตรศรีเทพรักษาหอพระข้างหน้า ครั้น
 พันบุตรศรีเทพเป็นขุนชินราช เข้าไปอยู่รักษาหอพระข้างในแล้ว
 นางพระยาถือลูกกลัสมิครดิงวาลกับด้วยขุนชินราชมาช้านาน แล้ว
 ภริจะเอาราชสมบัติให้สิทธิกับขุนชินราช จึงตรัสสั่งพระยาราชนิกติ
 ให้ตั้งขุนชินราชเป็นขุนวรวงศาธิราช ให้ปลุกจวนอยู่ริมศาลาสาธัญ
 ให้พิจารณาเลขสังกัศมพันธ์ หวังจะให้กำลังมากขึ้น แล้วให้เอา
 เคียงทองเป็นราชอาสน์ตั้งไว้ข้างหน้า สำหรับขุนวรวงศาธิราชนั่ง
 เพื่อจะให้ขุนนางทั้งปวงอ่อนน้อมยำเกรง แล้วนางพระยาสั่งให้ปลุก
 จวนให้ขุนวรวงศาธิราชว่าราชการประคูนวิมคันทันหมัน อยู่มาพระยา
 มหากาเสนาพยพระยาราชนิกติจึงพูดว่า เมื่อแผ่นดินเป็นทรยศดังนี้
 เราละคิดประการใด ครั้นรุ่งขึ้นนางพระยารู้ว่า พระยามหาเสนา
 พุคกับพระยาราชนิกติ จึงสั่งให้หาพระยามหาเสนามาเฝ้าที่ประคูน
 ครั้นเพลาค่ำพระยามหาเสนากลับออกไป มีผู้แต่งพระยามหาเสนา
 ถ่มลง เมื่อจะใกล้สิ้นใจพระยามหาเสนาจึงว่า เมื่อเราเป็นดังนี้แล้ว
 ผู้อยู่ภายหลังจะเป็นประการใดเล่า

(๑๔) รัชกาลขุนวรวงศาธิราช

ขณะนั้นนางพระยาแม้อยู่หัวศรีสุทธานันท์ มีครวญด้วยขุน
 วรวงศาธิราช จึงมีพระเลาณตรีศปรีษากวัญหม่อมขุนมนตรียัง
 ว่าพระยอดฟ้าโอรสเรายังเยาว์นัก สาละวันแต่จะเล่น จะว่าราช
 ภิการแผ่นดินนั้น เห็นเหลือสติปัญญานัก อนึ่งหัวเมืองฝ่ายเหนือเรา
 มีปกติ จะไว้ใจแก่ราชการมิได้ เราคิดจะให้ขุนวรวงศาธิราช

ว่าราชการแผ่นดิน กว่าราชบุตรเราจะจำเริญวัยขึ้น จะเห็นเป็น
 ประการใด ท้าวพระยามุขมนตรีรู้พระอิสริยยศก็ทูลว่า ซึ่งตรัส
 ไปรคมานักควรอยู่แล้ว นางพระยาก็มีพระเสาวฤทธิ์ปลดตัวให้
 เอิบราชยานและเครื่องสูงแตรสังข์ กับขัตติยวงศ์ออกไปรัชชนวรวงศา
 ธิราช เข้ามาในราชนิเวศมนเทียรสถาน แล้วตั้งพระราชพิธีราชา
 ภิเศกยกขุนวรวงศาธิราชขึ้นเป็นเจ้าพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา
 จึงเอานายจันผู้น้องขุนวรวงศาธิราชเจ้า บ้านอยู่มหาโลกนั้น เป็นมหา
 อุปราศ แล้วขุนวรวงศาธิราชผู้เป็นเจ้าแผ่นดิน ตรัสปรึกษา
 กับนางพระยว่า บัดนี้ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยรักเราบ้างชังเราบ้าง
 หัวเมืองเหนือถึงปวงกษัตริย์กระต้างกระเดื่องอยู่ เราจำจะให้หาลงมา
 ผลัดเปลี่ยนเสียใหม่ จึงจะจงรักภักดีต่อเรา นางพระยาก็เห็นด้วย
 ครั้นรุ่งขึ้นเสด็จออกขุนนาง สั่งสมุหนายกให้มีความขึ้นไปหาหัว
 เมืองเหนือ ๗ เมืองลงมา

ครั้นครั้งราช ๘๘๑ ปีฉลูเอกศก (๑) (พ.ศ. ๒๐๗๒) ณวัน
 อาทิตยเดือน ๘ ขึ้น ๕ ค่ำ ขุนวรวงศาธิราชเจ้าแผ่นดิน คิดกับ
 แม่อยู่หัวศรีสทนต์ ให้เอาพระยอกฟ้าไปประหารชีวิตเสียณวัดโคก
 พระยา แต่พระศรีสุนทรน้องชาย พระชนม์ได้ ๗ พรรษานั้นเลี้ยงไว้
 สมเด็จพระยอกฟ้าอยู่ในราชสมบัติกับ ๒ เดือน

ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพเชื้อพระวงศ์ กับขุนอินทรเทพ หมั้นราช
 เสน่หา หลวงศรียศ บ้านอยู่ลานตากฟ้า ๔ คนไว้ใจกัน เข้าไปใน

ที่ล้นแล้วปรึกษากัน ว่าเมื่อแผ่นดินเป็นทรยศทั้งนี้เราละไว้ก็ไม่สมควร
 จำจะกุมเอาตัวขุนวรวงศาธิราชประหารชีวิตเสีย ขุนอินทรเทพ หมั้น
 ราชเสน่หา หลวงศรัยศ จึงว่า ถ้าเราทำได้สำเร็จแล้วจะเห็นผู้ใดเล่า
 ที่จะปกป้องครองพระราชามูลสืบไป ขุนพิเรนทรเทพจึงว่า เห็นแต่พระ
 เทียบราชาที่บวชอยู่นั้นจะเป็นเจ้าแผ่นดินได้ ขุนอินทรเทพ หมั้นราช
 เสน่หา หลวงศรัยศ จึงว่า ถ้าเช่นนั้นเราจะไปเฝ้าพระเทียบราชาปรึกษา
 ให้เธอรู้จะได้ทำด้วยกัน แล้วขุนอินทรเทพ ขุนพิเรนทรเทพ หมั้น
 ราชเสน่หา หลวงศรัยศ ก็พากันไปยังวัดราชประดิษฐฐาน เข้าไปเฝ้า
 พระเทียบราชาถวายนมัสการ จึงแจ้งความว่าทุกวันนี้แผ่นดินเกิดทรยศ
 ข้างเจ้าทั้งสี่คนนี้คิดจะจับขุนวรวงศาธิราชฆ่าเสียแล้วจะเชิญพระองค์ลา
 ผนวชขึ้นครองสิริราชสมบัติ จะเห็นประการใด พระเทียบราชาก็เห็นด้วย

ฝ่ายขุนอินทรเทพ หมั้นราชเสน่หา หลวงศรัยศ จึงว่า เราคิด
 การทั้งปวงนี้เป็นภาระใหญ่หลวงนัก จำจะไปอธิษฐานเสี่ยงทาย
 จำเพาะพระพักตร์พระพทธเจ้าพระพทธปฏิมากรเจ้า ขอเอาพระ
 พทธคุณเป็นที่พำนักให้ประจักษ์แจ้ง ว่าพระเทียบราชาชอบด้วยบุญ
 ขาวมี จะเป็นที่สุดอุปถัมภ์ปกป้องอาณาประชาราษฎร์ได้หรือไม่ได้
 ประการใดจะได้แจ้ง พระเทียบราชาก็เห็นด้วย ขุนพิเรนทรเทพจึงว่า
 เราคิดการใหญ่หลวงถึงเพียงนี้ อนึ่งก็ได้เตรียมการไว้พร้อมแล้ว
 ถ้าเสี่ยงทายมีสมดังเจตนา จะมีเสียชัยสวัสดิ์ก็มงคลไปหรือไม่
 เสียทายนตก จะไม่ทำหรือประการใด ว่าแล้วต่างคนต่างไป ครั้นคัม
 ลงวันนั้น ฝ่ายขุนอินทรเทพ หมั้นราชเสน่หา หลวงศรัยศ, พระ

เทยรรราชา ก็ชวนกันฟันเทียน ๒ เล่ม ชนงหนักเท่ากัน ท้ายไล่นั้น
 นัยเส้นเท่ากัน เล่มเทียนนั้นสั้นยาวเสมอกัน แล้วก็พากันไขนอไขสอ
 วิกข่าแก้ว ฝ่ายพระเทยรรราชากราบถวายนมัสการพระพุทธปฏิมากร
 เจ้าโดยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วจึงกระทำเสียงวจัสตยาธิฐานว่า

ข้างเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า เสด็จยังสถิตเที้ยวโปรก
 สัตว์อยู่ บ่ยอมยังโลดอันมีความวิมุตติให้สันดานบริสุทธิ์สิ้นสงสัยด้วยพระ
 ญาณสัมพัณฺณ ครั้นพระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่พระมหาปวินิพพาน ก็
 ทรงพระมหากุณาประคิณฐานพระเจดีย์ทั้งห้า พระปฏิมากร พระ
 มหาโพธิ พระสถูป พระชินธาตุ พระไตรปิฎก ไว้สนองพระ
 พุทธองค์เป็นที่พึ่งแก่สัตว์โลกอันเกิดมาภายหลัง เป็นความสัตย์
 แห่งข้าพระพุทธเจ้าฉะนี้ ประการหนึ่งข้าพระพุทธเจ้าคิดจะไต่ราช
 สมบัติครองนี้ ด้วยโลกีย์จิตต์จะใคร่เป็นใหญ่ จะไต่จิตแฉ่งราช
 กิจงานกิจให้สถิตอยู่ในยุคคิธรรม จะไต่เป็นที่พึ่งที่พำนักในนิกรราช
 บรรลัษ ให้มีสุขสมบรมตามบรรณาธราชประเวณี เป็นความสัตย์
 แห่งข้าพระพุทธเจ้าฉะนี้ ถ้วนครบสอง และยังมีความสงสัยอยู่ จัก
 สมบัติกัมโนรตแลหรือ หรือมีสมลูประการโตมิไต่แจ้ง ข้าพระพุทธเจ้า
 ขอพระบวรคุณานุภาพพระมหาเจดีย์สถานเจ้าทั้งห้ามีพระพุทธปฏิมากร
 เจ้าเป็นอาทิ อันพระพุทธองค์ทรงประคิณฐานไว้ต่างพระองค์ แล้ว
 จึงสัตยาธิษฐานทั้งสองสัจจะแห่งข้าพระพุทธเจ้า จงเป็นที่พำนักคึก
 ความสงสัย ข้าพระพุทธเจ้าจะกระทำสัตย์เสียงเทียนของข้าพระองค์
 เล่มหนึ่ง ของขุนวรวงศาธิราชเล่มหนึ่ง ถ้าข้าพระองค์จะสมลุมโนรต

ความปรารถนาด้วยบุญญาธิการโบราณ และปัจจุบันกรรม ควรจะ
ไต่ถามหาเหตุฉกัศตรกลวิธีราชิปไทย อันจะไต่ระดับทรัพยากรเชื่อกัน
ฉลาดแห่งสมณพราหมณ์เสนาบดีไพร่ฟ้าประชาราษฎร ไต่ความเกือ
ร้อน และไต่เป็นมหาอรรคทานทายก อุปถัมภ์ภพระขรรพุทธศาสนาใน
วราชัยสวรรยาสืบไป ขอให้เทียบขุนวรวงศาธิราชกับก่อน ถ้ามีสม
มโนรถปรารถนาแล้ว ขอให้เทียบข้าพระองค์กับก่อน ขอพระข
คุณานุภาพและความสัจย์ทั้งสองแห่งข้าพระพุทธเจ้า จงมาตัดความ
สงสัยให้ปรากฏตามเลื่องวิสัยาธิฐาน อันข้าพระพุทธเจ้าถือศีล
เทียบทั้งสองเล่มนี้ เป็นพุทธสักการบูชา และเลื่องกระทำด้วยสัจ
เคารพนัด

ครั้นอริยฐานเสร็จแล้ว ก็จุตเทียบทั้งสองเล่มนั้นเข้า ฝ่าย
ขุนพิเรนทรเทพไปเห็นเทียบขุนวรวงศาธิราชยาวกว่าเทียบพระเทียบราชา
ก็โกรธ จึงว่าห้ามมิให้ทำลี้ ชนทำเล่า ก็คายขานหมากคืบทิ้งไป
จะได้ตั้งใจเถาเทียบขุนวรวงศาธิราชนั้นห้ามไว้ เป็นศุภนิมิต
เหตุพอทิ้งไปต้องเทียบขุนวรวงศาธิราชกับลง คนทั้งห้าคนก็ยังเกิด
โลมนัสยินคินัก ขณะนั้นมีพระสงฆ์องค์หนึ่งครองไตรจีวรครบถือ
ตาลปัตรเดินเข้าไปในพระอุโบสถ ให้พรว่า ท่านทั้งนี้จะได้อำริยมโน
ความปรารถนาเป็นอันแท้ ทั้งห้าคนก็นมัสการรับเอาพร พระสงฆ์
องค์นั้นกลับออกมาที่หายไป ต่างคนก็ต่างกลัวยมาที่อยู่ ครั้นประมาณ
๑๕ วันกรมการเมืองลพบุรีบอกลงมาว่า ช้างพลายสูง ๖ ศอก ๔ นิ้ว
หูหางสรรพัตถ์ลักษณะคึกโขลง สมุหนายกกกราบทูล ตรัสว่าเราจะชน
ไปรับ อยู่อีก ๒ วันจะเสร็จ แล้วสั่งให้มิดราชขึ้นไปว่าให้กรมการรับ

เสียเกิด ครันอยู่มาประมาณ ๗ วัน โขลงชักปกเดือนเข้ามาทาง
 วิกแม่นางปลื้ม เข้าพระเนียบวัดของ สมุหนายกกราบทูล ตรัสว่า
 พรุ่งนี้เราจะไปจับ ครันเวลาค่ำขุนพิเรนทรเทพจึงสั่งหมื่นราชเสน่หา
 นอกราชการ ให้ออกไปคอยทำร้ายมหาอุปราชอยู่ที่ท่าเสื่อ สั่งแล้ว
 พอพระยาพิชัย พระยาสุวรรณคโลกลงมาถึง ขุนพิเรนทรเทพจึงให้ไป
 บอกโดยความลับ พระยาพิชัย พระยาสุวรรณคโลก ก็ใจ จึงไปชุมนุม
 ชื่อนอยู่ที่คลองบางปลาหมอ กับด้วยขุนพิเรนทรเทพ หลวงศรียศ
 หมื่นราชเสน่หาในราชการ ซึ่งเรือคนละลำ พลพายมีศาสตราครมมี
 ฝ่ายหมื่นราชเสน่หานอกราชการ ถอยขึ้นไปแอบคอยอยู่ ทำอาการ
 คุงหนึ่งทะนายนเล็ก ครันเห็นมหาอุปราชขึ้นช้างจะไปพระเนียบ
 หมื่นราชเสน่หา ก็ยิงถูกมหาอุปราชตกช้างลงตาย ครันเข้าตรึง
 ขุนวรวงศาธิราชกับแม่อยู่หัวศรีสุทนต์ และราชบุตรที่เกิดด้วย
 กันนั้น ทั้งพระศรีสินธุ์และพระที่นั่งลำเค็ยวกัน มาตรงคลองสระบัว
 ขุนอินทรเทพก็ตามประจามา ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพ พระยาพิชัย พระยา
 สุวรรณคโลก หลวงศรียศ หมื่นราชเสน่หาในราชการ ครันเห็นเรือพระ
 ที่นั่งขึ้นมา ก็พร้อมกันออกสกัด ขุนวรวงศาธิราชร้องไปว่า เรือใคร
 ตรงเข้ามา ขุนพิเรนทรเทพก็ร้องตอบไปว่า ภูระมาเอาชีวิตเองทั้งสอง
 ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพก็เร่งให้พายเรือพระที่นั่งขึ้นมา แล้ว
 ช่วยกันเข้ากัณฑ์มรณข์ขุนวรวงศาธิราชกับแม่อยู่หัวศรีสุทนต์ และ
 บุตรซึ่งเกิดด้วยกันนั้นฆ่าเสีย แล้วให้เอาศพไปเสียบประจานไว้

ฉวักแรงแ้ง แต่พระศรีสินนั้นเอาไว้ ชุนวรวงศาธิราชอยู่ในราชสมบัติ
๕ เดือน

(๑๕) รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช

(ครั้งที่ ๑)

ขุนพิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ กับขุนนางทั้งปวงกลับเข้ามารักษา
พระราชวัง ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพ จึงให้หลวงราชินิกุล พระรักษ
มนเทียร และเจ้าพนักงานทั้งปวง เอาเรือพระที่นั่งชัยสุพรรณหงส์
ไปยี่งวัดราชประดิษฐฐาน อัญเชิญพระเทียรราชาให้ปรีดีตามนวล แล้ว
เชิญเสด็จลงเรือพระที่นั่งชัยสุพรรณหงส์ลงการ ประคบบัวยเครื่อง
สูงมยุรฉัตรพัดโบกจามรมาศ ตามคาบด้วยเรือคั้งกัน แห่เป็นชนกแน่น
โดยชลมารควิถี เสด็จถึงประทับบนอนน้ำแล้ว เชิญเสด็จเข้าสู่
พระราชวัง ครั้นได้มีห้ามหฤควารศฤกษพิชัยคดี จึงประชุมสมเด็จพระ
พระสังฆราช พระราชาคณะ คามวาสีอริยวาสี มุขมนตรีแก้ว
มาตยา ไทวราชครูหม่อมพราหมณ์ปโรหิตาจารย์ ก็โอมอ่านอิศวรรเวท
วิคณมนต์ พร้อมทั้งพุทธจักรอาณาจักร มอญเครื่องเบญจราช
กกุธภัณฑ์ ถวายภิกษุโกทกมธุรารา ปราบคาบิเศกถวัลราชประเพณี
สืบศรีสวัสดิ์วงศ์กษัตริย์ ดำรงแผ่นพิภพมณฑลเสมาอาณาจักร กรุงเทพ
ทวารวดีศรีอยุธยามหากิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดม
พระราชนิเวศมหาสถานสืบไป ทรงพระนามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชเจ้า (๑)

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ก็กราช ๘๑๐ อดกศก

ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพจึงพาเอาตัวพระศรีสินไปถวาย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ทรงพระมหากรุณาการุญภาพเลี้ยงพระศรีสินไว้ ครั้นรุ่งขึ้นจึงเสด็จออก หม่อมขุนมาตย์มนตรีทั้งปวงพร้อมกันแล้ว ครัสต์ปรึกษาศวามชอบขุนพิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ หม่อมราชเสน่หา หลวงศรียศ บ้านลานตากฟ้า ๔ คนนี้เป็นประณคิต และพระหลวงชนทมนั้หัวเมืองทั้งปวง เป็นผู้ช่วยราชการ พระมหาราชาทรงสั้ เชิญพระธรรมมณูญหอหลวงมาปรึกษาความชอบ เอาบำเหน็จครั้งเจ้ามหาเสนาธิบคิ รัยพระอินทราชาเข้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรี เข้าพระราชวังไค้ เอามาเปรียบให้บำเหน็จ พระราชทานลูกสนมองค์หนึ่ง เจียกทองคำหนึ่ง พานทองคำหนึ่ง เต้าน้ำทอง กระบี่กันหยัน เสื้อยางงา เสื้อยางกลีบบัว เอาค่าปรึกษากวบบังคมทูลพระกรุณา ทรงพระดำรัสตรัสว่าน้อยนัก คน ๔ คนนี้เอาชีวิตและโคตรแลกความชอบในแผ่นดิน แล้วตรัสว่า ขุนพิเรนทรเทพเล่า บิดาเป็นพระราชวงศ์พระร่วง มารดาไชรไค้เป็นพระราชวงศ์แห่งสมเด็จพระชัยราชาธิราชเจ้า ขุนพิเรนทรเทพเป็นปฐมคิต เอาเป็นสมเด็จพะมหาธรรมราชาธิราชเจ้า ให้รัยพระราชบัณฑูร ครองเมืองพิษณุโลก จึงตรัสเรียกสมเด็จพะเจ้าลูกเธอพระสวัสดิ์ทิวาธิดา ถวายพระนามชื่อพระวิสุทธิกษัตริย์ เป็นตำแหน่งพระอัครมเหสีเมืองพิษณุโลก เครื่องราชขบวิโรค ให้ตั้งตำแหน่งศักดิ์ฝ่ายทหารพลเรือน เรือชัยพนค้ำพนแคงค้ำหนึ่ง และเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ให้สมเด็จพะมหาธรรมราชาธิราชเจ้าทรงขึ้นไป เอาขุนอินทรเทพเป็นเจ้าพระยา

ศรีธรรมโศกราช พระราชทานลูกพระสนมองค์หนึ่ง เจียกทองคำหนึ่ง
พานทองคำหนึ่ง เต้าน้ำทอง กระจับปี่หยัน เสด็จยังงา เสด็จยังกลีบบัว
เครื่องสูง

เอาหลวงศรียศ เป็นเจ้าพระยามหาเสนาบดี เอาหมื่นราชเสน่หา
เป็นเจ้าพระยามหาเทพ พระราชทานลูกพระสนม และเครื่องสูง
เครื่องทอง เสด็จยังงา เสด็จยังกลีบบัว เจ้าพระยามหาเสนาบดี เจ้าพระยา
มหาเทพ เหมือนกันกับเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช หมื่นราชเสน่หา
นอกราชการ ที่ยิงมหาอุปราชตกช้างตายนั้น ปุนบำเหน็จให้เขียน
เจ้าพระยาภักดีคุณิธิต เจียกทองซ้ายขวา กระจับปี่ทอง เต้าน้ำทอง
พระราชทานลูกพระสนมเป็นภรรยา

ฝ่ายพระยาพิชัย พระยาสุวรรณคโลกนั้น พระราชทานบำเหน็จ
ไปรทให้เขียนเจ้าพระยาพิชัย เจ้าพระยาสุวรรณคโลก พระราชทาน
เจียกทองซ้ายขวา กระจับปี่ทอง เต้าน้ำทอง พระหลวงขุนหมื่นนอกนั้น
พระราชทานบำเหน็จความชอบ โขยนกรมลำคัย แล้วสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทรงพระราชดำรัสสาบาลไว้ ว่ากษัตริย์พระองค์ใดครองพิภพ
ภายหลังว่า อย่าให้ทำแก่ญาติพี่น้องพวกพงศ์สมเด็จพระมหาธรรมราชา
ธิราชเจ้า เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช เจ้าพระยามหาเสนา เจ้าพระยา
มหาเทพ ให้โลหิตตกลงในแผ่นดิน ถ้ากษัตริย์พระองค์ใดมิได้
กระทำตามเราสาบาลไว้ อย่าให้กษัตริย์พระองค์นั้นคงอยู่ในเศวตฉัตร
ครั้งนั้นได้ช้างเผือกช้างหนึ่ง

ขณะเมื่อแผ่นดินพระนครศรีอยุธยาเป็นทรยุค ปรากฏขึ้นไปถึง
 กรุงหงสาวดี สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งประพตฺติเหตุไ้ว่า สมเด็จพระ
 พระยาราชวราขเจ้าแผ่นดินพระนครศรีอยุธยาสวรรคตแล้ว เสนาบดี
 ยกพระยอศฟาราชกุมาร พระชนม์ ๑๑ ขวบขึ้นครองราชสมบัติ แม่
 อยู่หัวศรีสุทจันทร มารดาพระยอศฟากรทำทูลราชารสมรสสังวาส
 ้วยขุนชินราช ให้มาพระยอศฟาเสีย ยกขุนชินราชขึ้นผ่านพิภพ
 กรุงทวารวดีศรีอยุธยา เสนาพดุมามาตย์มีความพิโรธเคืองแค้น
 คิกกันฆ่าขุนชินราช แม่อยู่หัวศรีสุทจันทรเสีย แผ่นดินเป็นจลาจล
 สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ทรงพระราชดำริว่า ถ้าพระนครศรีอยุธยาเป็น
 ึ่งนี้จริง เห็นว่าหัวเมืองขอบขันธสีมาและเสนาพดุมามาตย์ทั้งปวง
 จะกระทางกระเทืองมิปกติ ถ้ายกกองทัพออกไปโจมตีเอา เห็นะไ้
 พระนครศรีอยุธยาโดยง่าย ทรงพระกำริแล้วก็ตรัสให้จัดพลทหารรบ
 ๓๐๐๐๐ ช้างเครื่อง ๓๐๐ ม้า ๒๐๐๐ เศษ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 ก็เสด็จยกทัพพร้อมมาโดยทางด่านพระเจดีย์สามองค์ คิเมืองกาญจนบุรี
 ้วยไ้กรรมการถามให้การว่า พระนครเป็นจลาจลก็จริง แต่บัดนี้
 พระเทียรราชาไ้ครองราชสมบัติ เสนาพดุมามาตย์และหัวเมืองทั้งปวง
 พร้อมมูลเป็นปกติกันแล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า ไ้ล่วงเกิน
 มาถึงนี้แล้ว จะกลับเสียนั้นไ้ไม่มีเกียรตฺติยศเลย จะเข้าไปเหยียบยให้
 ถึงชานเมืองพอเห็นพระนครแล้วจะกลับ ประการหนึ่งจะไ้คิมือทหาร
 กรุงศรีอยุธยา ผู้ใดจะออกรับทัพเวาย่าง ตรัสแล้วก็ยกทัพไปตีเมือง
 สุพรรณบุรี แล้วเดินคิกทุ่งเข้าทำยป่าโมกข์ ข้ามพลเข้าไปตั้งค่ายหลวง

คำบลุมพลีณวันอังคารเดือนยี่ขึ้น ๕ ค่ำ คักราช ๘๘๒ ขัชาลโทษก
(พ.ศ. ๒๐๗๓) ขณะนั้นมีหนังสือเมืองสพรรณขัขักราชการเข้าไป
ถึงกรุง พอที่พระเจ้าหงสาวดีถึงทุ่งลุมพลีพร้อมกัน สมเด็จพระมหา
จักรพรรดิราชาธิราชเจ้าตกพระทัย ครัสให้เร่งพลนอกเมืองในเมือง
ขัขัรักษาหน้าที่เป็นกัลลห สม่เด็จพระเจ้าหงสาวดีตั้งอยู่ลุมพลี ๓ วัน
พอทอดพระเนตรดูกำแพงพระนครศรีอยุธยา และปราสาทราช
มนเทียรแล้ว ก็เลิกทัพกลับไปกรุงหงสาวดีโดยทางมา

ขณะเมื่อพระเจ้าหงสาวดียกทัพกลับมานั้น ฝ่ายพระยาละแวกรู้ว่า
พระนครศรีอยุธยาผลัดแผ่นดินใหม่ ก็ยกทัพรีบมาถึงเมืองปรวจินบุรี
ที่รับได้คนถามให้การว่า พระเพียรราชาครองสมบัติเสนาบดีพร้อมมุล
กันอยู่ พระยาละแวกมิอาจยกเข้ามา กวาดแต่ครัวอพยพชาวปรวจินบุรี
แล้วกลับไปเมืองละแวก ครั้นพระเจ้าหงสาวดียกกลับไปแล้ว สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า คิดแค้นแก่พระยาละแวก ว่ากรุง
หงสาวดีที่หมิ่นแล้ว เมืองเขมรมาคหมิ่นด้วยเล่า ถ้าราชการฝ่าย
หงสาวดีส่งขลงเมื่อใด เวาะแก่แค้นนั้นให้จึงได้ แล้วสมเด็จพะเจ้า
อยู่หัวให้ซ่อมแซมกำแพงนครซึ่งชำรุดปรักหักพัง ให้มั่นคงโดย
รอบคอบแล้ว ให้สร้างปนาที่พระตำหนักวังเป็นพระอุโบสถและสร้าง
พระวิหารอาราม ให้นามขัขัอวัจชัย อธิการให้ชะพระนิกรม แล้ว
ครัสว่าเมื่อเราอุปสมบทนั้น บิณฑบาตขึ้นไปป่าไทนป่าถ่านจนถึง
ป่าชมพู อากัรชงชนสาวพากรเป็นหลวงนั้น ให้เถรเถรไปขอเป็น
กัขัขัยจึงทันเกิด

คักราช ๘๘๓ ปีเถาะตรีศก^(๑) (พ.ศ. ๒๐๗๔) เดือน ๘
 ขึ้น ๒ ค่ำ ทำการพระราชพิธีประถมกรรม สมเด็จพระมหาจักร
 พรศิริราชาธิราชเจ้า ดำบลท่าแดง พระกรรมวาจาเป็นพระพุทฺธิบาท
 พระพิเชษฐเป็นหัตถการจารย์ พระอินทโรเป็นธรรมการ^(๒)

คักราช ๘๘๔ ปีมะโรงจัตวาศก (พ.ศ. ๒๐๗๕) สมเด็จพระ
 มหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ฟังข่าวราชการข้างกรุงหงสาวดี
 สงบอยู่ ก็ตรัสให้เตรียมทัพพลพระเนียบ ๕๐๐๐๐ ให้เกณฑ์หัวเมือง
 ปากใต้เป็นทัพเรือไป ให้พระยาเยว่เป็นแม่ทัพ พระศรีไชยศึกเป็น
 กองหน้า ถึงฉนวนอาทิตย์เดือนขึ้น ๖ ค่ำ เพลาเช้า ๓ โมง ๒ บาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จยกกองทัพหลวงไปโดยทางมัตถของถึงเมือง
 ละแวก ฝ่ายทัพเรือไปข้างปากน้ำพุทไธมาศ เข้าคลองเชิงกระชุม
 และกองหน้าตั้งห่างเมือง ๑๐ เส้น ทัพหลวงตั้งไกลเมือง ๑๕๐ เส้น
 ฝ่ายพระยาละแวกเห็นจะบ้องกันเมืองไว้มิได้ จึงให้มีศกอักษร แต่ง
 เสนาบดีถือมากราบถวายบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในลักษณะนั้นว่า

ข้าพระองค์ผู้ครองกรุงกัมพูชาธิบดี ขอถวายบังคมมาแทบ
 พระบาทของกษมาศ สมเด็จพระนั่งเกล้าพระองค์ผู้ทรงอิศวรภาพเป็น
 บันกรุเทพทวาราวดีศรีอยุธยามหาทิลกภพ นพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์
 อุดมพระราชมหาสถาน ด้วยข้าพระองค์เป็นคนโมหวิต มิได้
 คึกเกรงพระเดชเดชานุภาพ และยกทัพเข้าไปกวาดเอาชาวปราจีนบุรี
 อันเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพมหานครมานั้น ผิดหนักหนาอยู่แล้ว

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่าคักราช ๘๙๒ จศศก (๒)...ว่ากรรมการ

ขอสมเด็จพระนั้เงล้าได้ โปรคกงคโทษานุโทษแก่ข้าพระองค์เกิด อย่า
เพื่อยกพยุหโยธาเข้าหักเอาเมืองก่อนเลย งคไว้ก่อน ๓ วัน ข้าพระ
องค์จะแต่งเครื่องราชบรรณาการออกไปถวาย ขอเป็นข้าพระบาท
สมเด็จพระนั้เงล้า ไปถวายเท่ากัลปาวสาน

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ก็ทรงพระการุณภาพ
แก่พระยาละแวก ตรัสกำหนดหาทัพหากอง ให้ตั้งการศึกซึ่ง
เข้าหักเมืองโดยศุภฤกษ์พระยาละแวก ครั้นถ้วนกำหนด ๓ วัน
พระยาละแวกก็นำเครื่องราชบรรณาการ ถวายนักพระสุโท นักพระสุทัน
ขึ้นเป็นราชบุตรออกมาเฝ้า ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นข้าพระ
บาท สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าก็สิ้นความพิโรธ จึงตรัส
แก่พระยาละแวกว่า ท่านจงรักษาแผ่นดินกรุงกัมพูชาธิปไตยโดย
ยุติธรรมราชประเพณีสืบมาแต่ในกาลก่อนนั้นเถิด แล้วพระเจ้าอยู่หัว
ตรัสว่า นักพระสุโทนักพระสุทันนี้ เราจะขอไปเลี้ยงเป็นโอรส
พระยาละแวกมีอาที่ระชัคได้ก็ให้ โดยบัญชาพระเจ้าอยู่หัว แล้ว
พระยาละแวกก็ถวายบังคมลาขึ้นเข้าไปเมือง จัดแจงเครื่องราชูปโภค
ชายหญิงให้แก่ราชบุตร แล้วก็พามาถวายกราบทูลฝาก สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวตรัสว่า ท่านอย่าวิตกเลย ราชบุตรท่านทั้งสองน
ก็เหมือนโอรสแห่งเรา พระยาละแวกมีความยินดีนัก ให้เสนาบดี
ไปต้อนรับอพยพชาวปราจีนบุรีมาส่งยังค่ายหลวง สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวก็เสด็จยกกองทัพยกกองทัพเรือกลับคืนมา และครว้อพยพ
ทั้งนั้นกลับมายังกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา จึงทรงพระกรุณาให้
นักพระสุทันขึ้นปกครองเมืองสวรรคโลก

ศักราช ๘๘๕ บัมมะเส็งเบญจศก ^(๑) (พ.ศ. ๒๐๗๖) ครั้นนั้น
พระเจ้าอยู่หัวให้แปลงเรือแซ่เป็นเรือชัยและเรือศิระสัตว์ต่าง ๆ

ศักราช ๘๘๖ บัมมะเมียบนอศก (พ.ศ. ๒๐๗๗) เกือบ ๘
ทำการพระราชพิธีฉิมชัย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า
ทำปลชยันนาทปริ

ศักราช ๘๘๗ บัมมะเมียบลัศตศก ^(๒) (พ.ศ. ๒๐๗๘) สมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปวังช้างทำปลชยางละมิง ไต่ช้างพลายพัง ๖๐ ช้าง
อนึ่งในเกือบ ๑๒ นั้น ไต่ช้างเผือกพลาย ทำปลชกาญจนบุรี
สูง ๔ ศอกเศษ ชอคเสนทโรคม ครั้นนั้นมีข่าวมาว่า เมืองสระแวง
เสียแก่ญวน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแจ้งว่า นักพระสัตถายกมารบ
เมืองสระแวง เสียขีตนักพระสุทันนักพระสุโทแก่ญวนแล้ว จำจะให้
ออกไปกำจัดเอาเมืองคืน ทรงพระกรุณาตรัสแก่มุขมนตรีว่า จะออก
ไปเมืองสระแวงครั้งนี้ จะเห็นใครที่จะเป็นแม่ทัพออกไป มุขมนตรี
ทั้งปวงปรึกษาร่วมกันกราบทูลว่า เห็นสมเด็จพระเจ้าสุทเธอ
ยตรบญธรรมที่ไปครองเมืองสุวรรณโลกออกไป จะไปเอาใจชาวสระแวง
จึงมีพระราชกำหนดให้หาพระองค์สุวรรณโลกลงมาเฝ้า สมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า จะให้เจ้าเป็นแม่ทัพออกไป พระองค์สุวรรณโลก
กราบทูลว่า พระชันษาร้ายถึงฉาต สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า
มุขมนตรีปรึกษาร่วมกันแล้ว ประการหนึ่งแผ่นดินกรุงกัมพูชา
ฉิบก็ก็เป็นของเจ้าอยู่หัวจะไป

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๑๔ ขวดศก (๒)....ว่า

ศักราช ๘๑๖ ขวดศก

ศักราช ๘๘๘ ปีวอกอิฐุคก^(๑) (พ.ศ. ๒๐๗๘) เดือน ๑๒
 พระองค์สวรรคโลกเป็นแม่กองถือพล ๓๐๐๐๐ พระมหลามนทวีดิ
 อาชญาสิทธิ พระมหาเทพดิอวิเวียน ฝ่ายทัพเรือ พระยาเยาว
 เป็นนายกอง ครั้นนั้นลมซัด ทัพเรือมีทันทัพบกๆ ไกลถึงเมืองระแวก
 พระยารามลักษณซึ่งเกณฑ์เข้าทัพบกนั้น เข้าบุกทัพในกลางคืน ทัพ
 ญวนแต่งรับเป็นสามารด และทัพพระยารามลักษณแตกมาปะทะ
 ทัพใหญ่ ครั้นนั้นเสียพระองค์สวรรคโลกกับคอช้าง เสียช้างม้าพล
 เป็นอันมาก

ศักราช ๘๘๘ ปีระกานพคก^(๒) (พ.ศ. ๒๐๘๐) ฅวันอาทิตย์
 เดือน ๕ ขึ้นค่ำหนึ่งเกิดเพลิงไหม้ในพระราชวัง ฅนึ่งในเดือน ๓ นั้น
 ทำพระราชพิธีอาจริยาภิเศก และกระทำการพระราชพิธีอินทราชาภิเศก
 ในพระราชวัง ฅนึ่งในเดือน ๕ นั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา
 ธิราชเจ้า พระราชทานสัตตศกมมหาทาน และให้ช้างเผือกมกรอง
 เฅงเงิน ๕ เท้าช้าง เป็นเงิน ๑๖๐๐ ช้าง ราชรถ ๗ เล่มเทียมด้วยม้า
 มินางสำหรับรถเสมธรถละ ๗ นาง ฅนึ่งในเดือน ๗ เสด็จไปวังช้าง
 ค่ายลโตรกพระ ได้ช้างพลายพัง ๖๐ ช้าง

ศักราช ๘๙๐ ปีจอสัมฤทธิคก^(๓) (พ.ศ. ๒๐๘๑) เสด็จ
 ไปวังช้างค่ายลแสนคช ได้ช้างพลายพัง ๕๐ ช้าง

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๘๓๘ มะโรงคก (๒)...ว่า
 ศักราช ๘๓๘ มะเถลิงคก (๓) ..ว่า ศักราช ๘๓๑ มะแมคก

ศักราช ๙๐๒ บัชวตโทศก^(๑) (พ.ศ. ๒๐๘๓) เสด็จไป

วังข้างตำบลดุสิตะโค ไต้ข้างปลายพัง ๕๐ ช้าง

ศักราช ๙๐๔ บัชลาจิตวาศก^(๒) (พ.ศ. ๒๐๘๕) สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวไปวังข้างตำบลไทรน้อย ไต้ข้างปลายพัง ๗๐ ช้าง

ศักราช ๙๐๕ บัเงาะเบญจศก^(๓) (พ.ศ. ๒๐๘๖) สมเด็จพระ
พระเจ้าหงสาวดีทรงพระดำริว่า ครึ่งก่อนเวลายกทัพออกไปพระนคร
ศรีอยุธยา พลแต่ ๓๐๐๐๐ ล่วงเข้าถึงถึงธานีเมืองตำบลมณฑล
หามิผู้ใดมาปะทะมือไม้ แต่หากทว่าพลน้อย จะทำการเข้าวันมีฉันท
ครึ่งนี้จะยกไปให้มาก ๑๐ เท่าก็เห็นจะได้พระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระ
พระเจ้าหงสาวดีทรงพระดำริแล้ว ให้เกณฑ์พล ๓๐ หมื่น
ช้างเครื่อง ๗๐๐ ม้า ๓๐๐๐ ให้พระมหาอุปราชเป็นกองหน้า
พระเจ้าแปรเป็นเกียกกาย พระยาพะสิมเป็นกองหลัง ครั้นวันอาทิตย์
เกือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำเพลาชยาโยค สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ทรงเครื่อง
สิริราชย์ลั่นทналังการณ บรมมหาสังฆาลเนาวรัตน์ สพักตร์พระอินษา
ลงกฎ อังคาพยพอย่างอัครราชรามัญวิสัยสำหรับมหาพิชัยณรงค์เสด็จ
เสด็จทรงช้างพระที่นั่งปลายมงคลปรายทวีป เป็นราชพาหนะ ประทับ
เครื่องคเชนทราลังการณ บรมมหาสารวิภูษิต พร้อมด้วยเสนาบดี
นิกรพิริยโยธาทาญ พลดาบดั่งดาบเขนเป็นขนัดแน่นแสนเสโล่ห์
โคมรมาศทวนทอง เป็นทิวแถวคายนาคา คู่มือไฟวารีเลิศพันธุ์ อธิก

(๑)...ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๙๒๒ ออกศก (๒)...ว่า

ศักราช ๙๒๔ ออกศก (๓)...ว่าศักราช ๙๓๐ ออกศก

ด้วยธวัชของฉานจึงชัย รุกิไฟโรจน์อัมพรวิดิเทียรกายด้วยทัพทั่วพระ-
 ยารามัญรายเรียงเป็นระยะ โดยกระบวนพยุหยาตราหน้าหลังทั้งปวง
 พร้อมเสร็จ ใต้ไพฑลมหาศุภฤกษ์ ไหราชิยก็ลั่นฉ้องชัย เจ้าพนักงาน
 ประโคมแตรสังข์กังสดาลคนตรี ศัพท์ฆ้องกลองก้องสนั่นนฤนาท
 ดำเนินขงคลาพยุหโยธาทัพ ออกจากกรุงหงสาวดีรอนแรมมา ๗ วัน
 ข้ามแม่น้ำเมาระตะมะ เค้นทัพโดยทางสระมี

ขณะนั้นมโหฬารเมืองกาญจนบุรีเข้ามาว่า ชาวท่านไป
 ถีบท่านถึงตำบลขอยะ ใต้เนือความว่า สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 ยกมา ข้ามพลเมืองเมาระตะมะถึง ๗ วันจึงสิ้น สมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ครุสสั่งให้เทครัวมืองครุจัตวา และแขวง
 จังหวัดเข้าพระนครแล้ว มีพระราชกำหนดขึ้นไปถึงเมืองพิษณุโลกว่า
 ถ้าศึกหงสาวดีมาตีพระนครศรีอยุธยาเมื่อใด ให้สมเด็จพระมหาธรรม
 ราชาเอาทัพเมืองเหนือทั้งปวงเป็นทัพกระหนาบ แล้วครุสให้พระยาจักรี
 ออกตั้งค่ายตำบลมพลี พล ๑๕๐๐๐ ล้วนใส่เสื้อแถมหมวกแดง

ฝ่ายมหานาคบวชอยู่วัดกุเขาทอง ก็ออกมารับตั้งค่ายกันทัพเรือ
 ตั้งค่ายแต่วัดกุเขาทองลงมาจนวัดข่าพลุ พักพวกสมกำลังญาติโยม
 ทายชายทาสหญิงของมหานาค ช่วยกันขุดคูนอกค่ายกันทัพเรือ
 จึงเรียกว่าคลองมหานาค เจ้าพระยามหาเสนาถือพล ๑๐๐๐๐ ออก
 ตั้งค่ายบ้านคอกไม้ข้อมทองนาหันตรา พลใส่เสื้อเขียวหมวกเขียว
 พระยาพระคลังถือพล ๑๐๐๐๐ ตั้งข้อมค่ายคู พลใส่เสื้อเหลือง
 หมวกเหลือง พระสุนทรสงครามถือพล ๑๐๐๐๐ ตั้งค่ายข้อมจำปา

พลใส่เสื้อกำหมวกดำ และบันทึการพระนครนั้น ก็ตกแต่งบ่งกัน
เป็นสามารต

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ยกทัพข้ามกาญจนบุรี ถึง
พระนครศรีอยุธยาวันเสาร์เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ ตั้งค่ายหลวงตำบล
กุ่มคอง ทัพพระมหาอุปราชตั้งค่ายตำบลพะเนียด ทัพพระเจ้าแปร
ตั้งค่ายตำบลบ้านใหม่มะขามหยง ทัพพระยาพะสิมตั้งค่ายตำบล
ทุ่งประเทศ

ครั้นรุ่งขึ้นวันอาทิตย์เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชเจ้า จะเสด็จยกพลหยอหาญ ออกไปตู่กำลังข้าศึก
ณทุ่งเขาทอง จึงทรงเครื่องราชลึงการยุทธ์ เสด็จทรงช้างคันพลาย
แก้วจักรรัตนสูง ๖ ศอกคืบ ๕ นิ้ว เป็นพระคชาธาร ประทับคชา
ลึงการณเครื่องมั้นมีกลางช้างและความ พระสุริโยทัยผู้เป็นเอกอัคร
ราชมเหสี ประทับองค์เป็นพระยามหาอุปราช ทรงเครื่องสำหรับ
ราชรถรงค์ เสด็จทรงช้างพลายทรงสรีภักษัตริย์ สูง ๖ ศอกเป็นพระ
คชาธาร ประทับคชาการณเครื่องมั้นเสร็จ มีกลางช้างและความ
พระราเมศวรทรงเครื่องสรีราชบัลันทนาวารการณ สำหรับพิชัยยุทธสง
ครามเสร็จ เสด็จทรงช้างคันพลายมงคลจักรพาฬ สูง ๕ ศอกคืบ ๑๐ นิ้ว
ประทับคชาการณเครื่องมั้น มีกลางช้างและความ พระมหินทราธิราช
ทรงราชวิภูษณลึงการณสำหรับพระมหาพิชัยยุทธรถรงค์ เสด็จทรง
ช้างคันพลายพิमानจักรพรรดิ สูง ๕ ศอกคืบ ๘ นิ้ว ประทับทวยกฤษ
ชลกภูเครื่องมั้น มีกลางช้างและความ ครั้นได้มหาศุภวารฤกษ์ราช

ทิดี้ พระโหราธิบดีซึ่งชัยประโคมอุโฆษณ์แตรสังข์ซึ่งอินทเทวี สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ก็ยาตราพระคชาธาร พระอัศวมเหสี และพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์โดยเสด็จ เหล่าคชพยุหทั้งกัน แทรกแทรกค่ายค้ำพังคาโคตรแล่น มีทหารประจำชี้ กรกุ่มปลาย ขอประจำคอทุกตัวสารควาญประจำท้าย ล้อมเป็นกันกองโดยซันค แล้วถึงหมู่บ้านพยุหแสนยากรโยธาทหารเดินเท้า ถัดจากทั้งเสโลห์โตมร หอกใหญ่หอกคู่ ธงทวนธนูขึ้นนกสับคัยกั้งซ้ายขวาหน้าหลัง โดยกระบวนคชพยุหสงคราม เลี้ยงเท้าพลและช้างสะเทือนคังพลสุธาดละซุก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า เสด็จขึ้นพระคชาธาร ประมวลพลและคชพยุห โดยกระบวนตั้งอยู่ณโคกพระยา

ฝ่ายกองตระเวนราษฏ์เห็นดังนั้น ก็เข้าไปกราบบังคมทูล พระเจ้าหงสาวดี โดยได้เห็นทุกประการ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ตรัสว่า ชรอยจะเป็นทัพพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ยกออกมาจะกระทำคชพยุหสงครามกับเรา พระองค์ตรัสให้ยกพลหลวงออกจากค่ายตั้งกระบวน สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรงเกราะเครื่องพิชัยยุทธ ย้อมทับถมด้วยวิชาศาสตร์เวชคาถา แล้วสอพระมหาสุพรรณสังวาล ประทับเพ็ชรพินธมสรรพคุณเวชคาถาต่าง ๆ ทรงพระมามาตาลง เลखยันตร์ กันสรรพศาสตราวุธยืนตราขาย สำหรับราชรถรงค์ยุทส์เสร็จ เสด็จทรงช้างต้นพลายมวงคลปรายทวีปสูง ๗ ศอกเป็นพระคชาธาร ประทับคชาภรณ์เครื่องม้าน มีกลางช้างและควาญ เครื่องสูงสำหรับ ราชรถรงค์แห่โดยซันค มีหมู่ทหารถือดาบทั้ง ๑๐๐๐๐ ถ้อมพระ

คณาจารย์ พระเจ้าแปรประทับเครื่องอลังการพิชัยยุทธ์ ทรงช้าง
 ต้นพลายเทวนาคพินาย สูง ๖ ศอกคืบ ๗ นิ้วเป็นพระคณาจารย์
 ประทับคณาจารย์เครื่องมั้นมีความญและกลางช้าง ยกเป็นกองหน้า
 มีทหารกายสองมือ ๑๕๐๐ ล้อมพระคณาจารย์ ช้างทั่วพระบารามญ
 คับคั่งทั้งโดยกระบวนกันกงเป็นชนก เหล่าพยุหโยธาทหารเดินเท้า
 ถือสรรพสาตราดาทาศโดยกระบวน

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ยกพยุหโยธาทวยหาญออกตั้งยังท้องทุ่ง
 ตรงหน้าทัพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ห่างกันประมาณ ๑๐๐ เส้น
 เสด็จขึ้นพระคณาจารย์คอยฤกษ์ จึงตรัสให้พลม้ารำทวนชักชิงคลอง
 กันไป ให้พลเท้าเริงหน้าทัพ ฝ่ายพลเครื่องเล่นเด่นวารีธงเฮฮา
 เป็นกลาหล ฝ่ายพลกายตั้งกาย ๒ มือก็ร่ำล่อไล่ยวกันไปตามา ขณะ
 นั้นสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทอดพระเนตรดูบนอากาศ เห็นพระอาทิตย์
 แฉ่มดวงหมดเมฆหมอกแล้ว ก็ชวนราชบินนำหน้าทัพ ครั้นเห็น
 ศุภนิมิตราชฤกษ์ดังนั้น ก็ให้ลั่นฆ้องชัยอโษณณ์แตรสังข์ชิงอินทเทว
 ราชพร้อมกัน ก็ตรัสให้ชัยพลเข้าโจมตีทัพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็ตรัสให้แยกพลเป็นขักรา พลโยธาทหาร
 ทั้งสองฝ่าย บ้างให้โกลาหลเข้าปะทะประจันต์ฟันแทงแย่งยุทธ์
 ยิ่งบนระดมสาตราธมาการคลบไปทั้งอากาศ พลทั้งสองฝ่ายข้างตาย
 ข้างล้ายาก กลังกลาคเกลื่อนท้องทุ่งเป็นอันมาก สมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ก็ขับพระคณาจารย์เข้าชนช้างกองหน้าพระเจ้า
 หงสาวดี พระคณาจารย์เสียทีให้หลังข้าศึกเอาไว้ ไม่อยู่ พระเจ้าแปร

ได้ทำย่ำข้าศึกกันนั้น ก็ขับพระคชาธารตามไล่ช้างพระมหารัชมังคล
 พระสุริโยทัยเห็นพระราชสามีเสียที่ไม่พ้นมือข้าศึก ทรงพระศกัญญ
 ภาพก็ขับพระคชาธารพลายทรงสุริยกษัตริย์สะอึกออกรับ พระคชาธาร
 พระเจ้าแปรไ้กลางแบกฉันท ก็ขับพระคชาธารพระสุริโยทัยแห่งนหงาย
 เสียที พระเจ้าแปรจึงฟันด้วยพระแสงของ้าว ต้องพระอังสา
 พระสุริโยทัยขาดกระทั้งถึงราวพระฉัตรประเทศ พระราเมศวรกับ
 พระมหินทรวิลาส ก็ขับพระคชาธารฉัตรเข้าแก้พระราชมารดา
 ไม่ทันที่ พอพระชนนีสันพระชนม์กับคอช้าง พระพื้น้องทั้งสอง
 พระองค์ถอยร้วยข้าศึก กันพระศกัสม์เต็พระราชมารดาเข้าพระนคร
 ได้ โยธาวุธพระนครแตกพ่ายข้าศึก วิพลตายเป็นอันมาก
 สมเด็จพระมหารัชมังคลราชวิลาสเจ้า จึงให้เชิญพระศกัสม์พระสุริโยทัย
 ผู้เป็นพระอัครมเหสีมาไว้ท้ายลสวนหลวง ครั้นรุ่งขึ้นพระมหาอุปราช
 แต่งพลเข้าตีค่ายพระสุนทรสงคราม ๆ ต่อรบข้าศึกเป็นสามารภ แต่
 พลเข้าจนพลค่าย ข้าศึกหนุนแน่นเข้ามาหักค่ายพระสุนทรสงคราม
 แตก เสียค่ายและบ้อมจำปา พลตายล้าชามาก รุ่งขึ้นสมเด็จพระ
 พระเจ้าหงสาวดีทรงช้างต้นพลายกามกวมสูง ๗ คอกตัวทาแดง เส็ด
 ยกพลมาทุ่งลุมพลี ให้ทหารเดินเท้าแซงตามทิวไม้ ๒ ฟากทุ่ง เส็ด
 ยืนข้างขึ้นพระหัตถ์ให้ทหารม้า ๕๐๐ เข้ายับหน้าค่ายพระยาจักรี ๆ ก็ขับ
 ทหารออกรบ ฝ่ายนายทหารหงสาวดีซึ่งซุ่มแซง ๒ ชายทุ่งนั้นเห็นได้ก็
 ก็ยกออกโจมตีโดยลงไปเป็นทัพกระหนาบจนใกล้ค่าย ทหารม้าก็คา

ใต้ตระกูลมขนฆ่าฟันทหารพระยาจักรีล้มตายเป็นอันมาก พระยาจักรี
และทหารทั้งปวงเสียที ก็ล่าทัพเข้าพระนคร ครั้นได้ค่ายพระยาจักรี
แล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จกลับเข้าค่ายหลวง ทหารที่ได้
ศิระชาวพระนครไปประมาณ ๔ ส่วน ที่มีได้ ศิระประมาณส่วนหนึ่ง
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสให้ปลุกบ้านขึ้น แแต่เครื่องมัทธมมังยา
สุรยานให้รับพระราชทาน ที่มีได้ศิระนั้นให้นำรับพระราชทานได้
ณบ้าน ให้ทหารซึ่งรับพระราชทานบนบ้านนั้นรอน้ำล้างมือลงมา
ครบ ๓ วันให้พ้นโทษ

ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ตรัสแก่มขมนตรัสว่า
ทหารหงสาวดียังกำลังถาวรนั่งอยู่ ทั้งเสบียงอาหารก็ยังไม่ขัดสน
จำจะรักษามันหน่วงไว้คิดการเคื่อน คอยทัพเมืองพิษณุโลกซึ่งจะลงมา
ชนาบนันด้วย แล้วจะคิดเอาปืนใหญ่ล้างค่ายทำลายความคิดใจให้อ่อน
ลง จึงค่อยคิดการเอาชัยชนะเมื่อภายหลัง เห็นจะได้ โดยง่าย
มขมนตรัสทั้งหลายก็เห็นด้วย จึงให้เชิญขุนนารายณ์สังหารลงสำเภา
น้อยขึ้นไปทางบ้านข้อม แแต่ทัพยกย่องกัน ๒ ฝ่ายพากันไปทางชนอน
ปากคู ทหารทศมาตังกองร้อยคอยเหตุอยู่ ก็เอาข่าวเข้าไปกราบทูล
แก่พระเจ้าหงสาวดีว่า ชาวพระนครฉ้อสำเภาขึ้นมา มีทัพยกย่อง
กัน ๒ ฝ่ายพากัน เห็นที่จะขึ้นทุกปืนใหญ่ขึ้นมาล้างค่าย ทูลยังมีทัน
สิ้นคำ ชาวพระนครยิงปืนนารายณ์สังหารไป กระสุนตกลงในค่ายใกล้
พลับพลาสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ๆ ให้เอากระสุนขึ้นมาของสรวงพล
แล้วให้เลิกไปตั้งค่ายหลวงณทุ่งพุทธะเลา อยู่ ๓ วัน สมเด็จพระเจ้า

หงสาวดีเสด็จทรงช้างพระที่นั่งกระโหมทอง ยกพลหลวงออกจากค่าย
ข้ามโพสามต้นมาตามทุ่งพะเนียด เสด็จยืนช้างอยู่ณวิสามพิหาร
ตรัสให้มหาอุปราชาคือนพลเข้าทักพระนคร จึงพระยารามให้เอา
นารายณ์สังหาร ลงใส่สำเภาไม้รักแม่น้ำงไว้นั้นไปยิงค่ายสมเด็จพระ
พระเจ้าหงสาวดี ขึ้นดื่ยท้ายสำเภาจมลง กระสุนขึ้นขึ้นไปถูก
พระศรีมหาโพธิ์ใหญ่ประมาณ ๓ กำเศษ ขาดตกลงใกล้ช้างพระที่นั่ง
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีประมาณ ๓ วา ขณะนั้นชาวขอมมหาชัย
ก็ยิงปืนใหญ่ระดมมาต้องพลหงสาวดีตายมาก จะปล้นเอาพระนคร
มิได้ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกทัพกลับยังพลับพลา

ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาแจ้งข่าวขึ้นไปว่า กองทัพสมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดีมาตีพระนครศรีอยุธยา ก็เกณฑ์กองทัพเมืองพิษณุโลก
เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย เมืองพิศิตร เป็นคน ๕๐๐๐๐
ลงมาตั้งเมืองชัยนาทบุรี ตั้งค่ายมั่น ๒ แห่งปาก แต่งกองร้อย
ลงมาตั้งเชิงเมืองสิงห์บุรี พอพบสมิงจะควั่น สมิงมะลุม คุมทัพ
ประมาณ ๓๐๐๐ ไปลาดหาสะเบียง กองร้อยชาวเมืองพระพิษณุโลก
เห็นวามัญมากกว่าถ่วงหนี พวกวามัญเอาม้าไล่สะกดจับได้ ๒ คน
กุมตัวมาถวาย สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสถาม นายมัน ขึ้นยาว
นายคง หนวก ให้การกราบทูลว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาอิราช
ผู้ครองเมืองพระพิษณุโลก แจ้งขึ้นไปว่า ทัพกรุงหงสาวดีมาตีพระ
นครศรีอยุธยา จึงยกพลเมืองพระพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมือง
สุโขทัย เมืองพิชัย เมืองพิศิตร เป็นคน ๕๐๐๐๐ ลงมาช่วยตีกระหนาบ

บดินมาตั้งอยู่ชัณนาทบริ แ่่งให้พันโหมจ้คงค์ พันยงใจหาญ คุม
 ข้าพเจ้าคน ๑๐๐ มาสยทัพ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งดังนั้น ก็
 แยมัพระโอยชูแล้วตรัสว่า อ้าย ๒ คนนี้ให้ โจนคัระเสีย ปล่อย
 มั่นขึ้นไปทูลพระมหาธรรมราชา ว่าซึ่งจะลงมาเป็นทัพกระหนาบนั้น
 เราคอยอยู่ ถ้ามีลงมา ให้มันไว้ เราจะขึ้นไปหา สมิงจะคร้านรบสัง
 สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็เอาตัวนายมัน บันยาว นายคง หนวด ไป
 โจนคัระ แล้วคุมตัวขึ้นไปปล่อยถึงแขวงเมืองสิงหบุรี นายมัน นาย
 คงก็ขึ้นไปถึงชัณนาท ให้ขุนนางนำเผ้ากราบทูลเ็นความ ซึ่งพระเจ้า
 หงสาวดีสั่งมานั้นให้ทราบทุกประการ สมเด็จพระมหาธรรมราชาตรัส
 ถาว่า เองเข้าไปถึงพระเจ้าหงสาวดีนั้น เห็นพลประมาณเท่าใด
 นายมัน บันยาว นายคง หนวด กราบทูลว่า ข้าพเจ้ามิได้เที่ยวไป
 เห็นแ่่งค่ายหลวงนั้น พอเค็มทุ่งพดทะเลา สมเด็จพระมหาธรรมราชา
 จึงตรัสแก่มุขมนตรีว่า ซึ่งสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสสั่งมาทั้งนี้
 จริงหรือ มุขมนตรีทั้งปวงกราบทูลว่า สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 ลินคำองค์นี้ ไต่ย็นเล่าลือกันว่าตรัสสิ่งใดเป็นสัจย์จริง สมเด็จพระ
 มหาธรรมราชาตรัสว่า อันการสงครามจะฟังเอาเป็นสัจจริงนั้น
 ยากนัก เกลือกเกรงเราจะกระหนาบแลหากลำทัยไว้ จะเลิกไปโดย
 ทางมา จำจะแ่่งทัพลงไปคัรวอไว้ทุกิ แล้วตรัสให้ทัพพระยา
 สวรรคโลก พระยาสุโขทัย ๒ ทัพ คน ๒ หมื่น ยกลงไปเมืองอินทบุรี
 ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ตรัสให้ ไปสั่งมหาอุปราชให้ตี
 ค่ายทุ่งหันตราเสีย จะได้คึกการบรรชเเมือง รุ่งขึ้นณวันอังคาร

เดือน ๔ แรม ๓ ค่ำเพลาเช้าตรู่ พระมหาอุปราชก็ยกพลทหารไป
 ค่ายเจ้าพระยามหาเสนาฯ นายทัพนายกองต่อสู้เป็นสามารด ข้าศึก
 หักเอามิได้ พระมหาอุปราชโกรธ เสด็จย้ายช้างไปยืนตรงหน้าค่าย
 ห่างประมาณ ๓ เส้น ให้ประกาศแก่นายทัพนายกองว่า มิได้
 ค่ายเพลานี้ จะตีศิริมะเสียบเสียบ นายทัพนายกองกลัว ก็ถอน
 พลทหารคายทิ้งหน่นแน่นหนั้นกันเข้าไปพ้นค่ายหักเข้าได้ เจ้าพระยา
 มหาเสนา นายทัพนายกองไพร่พลแตกถากลงคลองน้ำ ข้ามไปปาก
 วัดมเหยงคณ์ ที่้วยเรือล้มตายในน้ำก็มาก พระมหาอุปราชก็ยก
 กองทัพกลับไปค่าย จึงเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี กราบทูล
 ซึ่งมีชัยได้ค่ายให้ทราบทุกประการ ขณะนั้นไพร่พลในกองทัพ ชักสน
 สะเบียง แต่งกองทัพออกลาดหากมิได้ ที่ไต่ข้างซ้อขาย
 แก่กันเป็นทะเลสาบใหญ่ ท้าวพระยาพระหลวงหัวเมือง เขาเนื้อ
 ความกราบทูล สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสปรึกษาคิดท้าว
 พระยานครทัพนายกองทั้งปวงว่า สะเบียงอาหารชักสนอยู่แล้ว
 ทั่วจนเทศกาลฟ้าฝน จะทำการช้วนมิได้ จำจะเลิกทัพกลับไป แต่
 ทว่าจะไปทางใดก็ ท้าวพระยามุขมนตรีปรึกษารายทูลว่า ถ้าจะ
 เสด็จไปทางเมืองกำแพงเพชรออกด่านแม่ละเมาเล่า กองทัพฝ่าย
 เหนือก็มาตั้งมั่นรียอยู่ณเมืองชัยนาท เกลือกรากการคิดพันเข้าไป
 ไพร่พลจะชักสนโดยสะเบียงอาหารเห็นจะเสียทั่วทั้งที่ แม่นเสด็จไปทาง
 กาญจนบุรีแรกมาเห็นจะสะดวก สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า ซึ่ง
 กลับไปทางกาญจนบุรีนั้น เห็นจะชักสนอีก ด้วยเหตุว่ากองทัพเรา

เหยียบเมืองมา สะเบียงอาหารยัเย็นลิบอยู่แล้ว ประการหนึ่งได้
 สั่งไปถึงพระมหาธรรมราชาว่า ให้ลงมา ถ้ามีลงมาเราจะขึ้นไปคิ
 แลพระมหาธรรมราชามีลงมาขึ้น ก็ร้ายจะตั้งมั่นรับ และผ่อนสะเบียง
 อาหารลงมาไว้มาก เห็นสมคะเนเราอยู่แล้ว ทำไมแก่ทัพพระ
 มหาธรรมราชาเท่านั้น เพลาเดียวก็จะแตก จะไปสะเบียงอาหารพอ
 ไพรพลเราไม่ขัดสน ท้าวพระยานายทัพนายกองก็บังคมทูลว่า ทรง
 พระราชดำริครั้งนี้ที่หาที่สุดมิได้ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า ซึ่ง
 เราจะล่าทัพไปครั้งนี้ จะต้องตั้งหน้าตั้งหลัง ด้วยเหตุว่า ทัพ
 พระมหาธรรมราชามาตั้งอยู่ชัณษาชัณษา เห็นจะรู้ถึงสมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิ ๆ จะตีพระทัยว่า ทัพพระราชบุตรเขยมาตั้งระกัถกระหนาบ
 อยู่แล้ว ก็ร้ายจะแต่งทัพตามคักท้ายพลเราเป็นมั่นคง เราจำจะคิด
 เอาชัยชนะตั้งหน้าตั้งหลังให้ได้ ครั้นแล้วมีพระราชกำหนดให้ทัพ
 พระยาพะสิม ทัพพระยาละแวก ทัพพระยาเสวียง ทัพพระยาทอง
 ทัพพระยาจิกทอง ๕ ทัพ ๆ ละ ๓๐๐๐๐ เป็นคน ๑๕ หมื่น ให้
 พระเจ้าแปร เป็นแม่กองยกไปหน้า ถ้าพบทัพพระมหาธรรมราชา
 ตั้งรับแห่งใดตำบลใด ให้ตีจึงแตกแต่ในเพลาดียว ถ้าล่วงราตรี
 ไปจะเอาศิษะนายทัพนายกองเสียบแทนชะเลย และให้ทัพพระมหา
 อูปราร้างท้าย ถ้ามีทัพพระนครศรีอยุธยาตามมา ได้คิดทัพพ่อ
 ทัพข่มหุ้มจับเอาตัวนายทัพนายกองให้ได้เป็น ๑ คน ๒ คน ถ้ามี
 ทำได้ดังนี้จะเอาพระมหาอูปราร้างเป็นโทษถึงสิ้นชีวิต และให้นายทัพ
 นายกองจึกแจงให้พร้อม อีก ๓ วันจะเลิกทัพจากพระนครศรีอยุธยา

ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าแจ้งว่า สมเด็จพระมหา
 ธรรมราชา ยกกองทัพเมืองพระพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมือง
 สุโขทัย เมืองพิชัย เมืองพิจิตร คน ๕๐๐๐๐ มาตั้งเมืองชัยนาทบุรี
 ทิศหน้าลงมาตั้งเมืองอินทบุรี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็พระทัยนัก ก็
 ครัดแก่มุขมนตรีว่า ถ้าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี รู้ว่าทัพพระมหา
 ธรรมราชายกมา เห็นไม่อยู่ช้า ก็ร้ายจะเลิกไป ถ้าไปทางเหนือ
 สมคะเนเรา จะไค้กระทบหน้าหลังช้าเกินไปนัก เลิกจะเลิกไป
 ทางสุพรรณกาญจนบุรี จะสลักช้าเกินไปไม่เต็มที่ พระสุนทรสงคราม
 กราบทูลว่า อันสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ประกอบด้วยกำลัง
 ๓ ประการ คือกำลังปัญญาความคึกหนึ่ง วิชาหนึ่ง มีทหาร
 กล้าหนึ่ง เห็นไม่ไปทางสุพรรณกาญจนบุรี ด้วยเหตุว่าเป็นต้น
 ทางมา สะเปียงอาหารยับเยินสิ้นอยู่แล้ว เห็นจะเกินทางเหนือ
 หมายถึงเอาสะเปียงอาหารในกองทัพสมเด็จพระมหาธรรมราชานี้อีก
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เห็นด้วยจึงตรัสว่า ถ้าทั้งนั้นพระสุนทรสงคราม
 เป็นเจ้าเมืองสุพรรณบุรี ชักเงินห้าทาง ให้คุมทัพ ๕๐๐๐ ลอยออกไป
 เพลาคำพรุ่งนี้ ให้ซุ่มสลักคอยโจมตีทัพพระเจ้าหงสาวดี ให้ได้
 บำเหน็จมือมา ถ้ามิได้สลักสำคัญมาจะเอาตัวเป็นโทษ พระสุนทร
 สงครามก็โดยพระราชบัญชาถวายทานบนไว้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 จึงตรัสว่า ถ้าพระเจ้าหงสาวดีเลิกทัพไปทางเหนือ ฤๅคำพระสุนทร
 สงครามว่านั่น ผู้ใดจะไปตาม จึงพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวร

พระมหินทราธิราช กราบทูลว่า ข้าพเจ้าทั้งสองขอยกตามคัมภีร์
 พระเจ้าหงสาวดีให้เป็นบำเหน็จมื่อ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตาม
 ครั้นวันอาทิตย์เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ เพลา ๒ ยาม ถึงกำหนด
 พระเจ้าแปร และพระยาพะสิม พระยาละเค็ง พระยาเสวียง พระยาตองอู
 พระยาจิตทอง ก็เลิกทัพเดินเป็นกองหน้า ทัพหลวงพระเจ้าหงสาวดี
 เดินเป็นอันคืบ และทัพพระมหาอุปราชาก็เดินเป็นกองหลัง พระ
 มหาอุปราชแห่งม้า ๕๐๐ ให้อยู่รั้งท้ายคอยเหตุ ถ้าเห็นทัพตาม
 ประมาณ ๑๐๐๐ ให้ม้าไปบอกม้าหนึ่ง ถ้าพลประมาณ ๒๐๐๐
 ให้ม้าไปบอก ๒ ม้า ถ้าพลประมาณ ๓๐๐๐ ๔๐๐๐ ๕๐๐๐
 ก็ไปบอก ๓ ม้า ๔ ม้า ๕ ม้าเป็นกำหนด ฝ่ายทัพหน้าเดินตามคลอง
 บายแก้ว ไปตามทิวทุ่งลำแม่น้ำใหญ่ เพื่อรพลช้างม้ามากจะได้
 อาศัยน้ำ ครั้นเพลารุ่งเช้า ชาวพระนครรู้ว่าทัพสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 เลิกไป มุขมนตรีก็เฝ้ากราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่าทัพ
 พระเจ้าหงสาวดีมิได้ยกไปทางเมืองกาญจนบุรี ไปทางแนวแม่น้ำใหญ่
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ตรัสให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ กับ
 ทัพ ๑๐๐๐๐ ยกตาม จึงพระราเมศวร พระมหินทราธิราช ปรีกษา
 กันว่า ซึ่งทัพล่าไปในวันหนึ่งสองวันนั้นเห็นจะระวังนัก จะคึกคองทัพ
 รับเราเป็นสามารบ อันรับบุโจมเข้าคั้นนั้น เห็นจะเอาชัยชำนะยาก
 จะคอยสะกดตามไปวันหนึ่งสองวัน ให้ประมาณล่วงหน้า ประการหนึ่ง
 จะได้จวนกระต๊อทัพสมเด็จพระมหาธรรมราชา พระว้างวังเป็น ๒ ฝ่าย
 เราจึงเข้าโจมดี เห็นจะได้ชัยชำนะโดยง่าย ครั้นปรีกษากันแล้ว

ก็สะกดตามไปแต่ห่างทางประมาณถึงวัน ฝ่ายทัพม้าของหน้าไปถึง
อินทบุรี เห็นค่ายใหญ่ ๒ ค่าย ก็กลับมาแจ้งแก่นายทัพนายกอง
พระยาพะลิม พระยาละเค็ง พระยาเสวียง พระยาตองอู พระยาจิตทอง
คีไจ ต่างคนต่างตัวข้างพลายกันสลับประทนต์อันพลเข้าตีค่าย ฝ่าย
พระเจ้าแปรทรงช้างพลายมณีฉัตรกันพระกลดไปยื่นให้ทหารเข้าหักค่าย
เหล่าทหารหงสาก็ให้โหล่น^๔บนแก่งหอกดาบคาแข็ง กรูเข้าดอน
ขวากหนามบน^๕ย้ายหักค่ายเป็นโกลาหล ทหารในค่ายก็วางปืนใหญ่
น้อยออกมาต้อนพลมอญพระม้ามัคทายเป็นอันมาก ก็ยิงหนุน^๖เนื่อง
หนักเข้ามาเยื่อค่าย แหกค่าย จนถึงไถ่แทงฟันกันเป็นอันมาก
พลพระม้ามอญก็เข้าค่ายไถ่ ไถ่ตะลุมบอนฆ่าฟันตายเป็นอันมาก ซึ่ง
เหลือนั้นก็หนีกระเจิกกระเจายชนมารายทูล สมเด็จพระมหาธรรมราชา
โดยซึ่งเสียดแก่ข้าศึกนั้นทุกประการ พอผู้ลงไปสอดแนม^๗พิจารณา
ณกรุงเทพมหานครกลับมาทูลว่า ทัพพระเจ้าหงสาวดีเลิกชนมาทาง
เหนือ^๘สนแล้ว สมเด็จพระมหาธรรมราชาแจ้งว่า กำลังศึกกล้า
มากเหลือกำลังดังนั้นเห็นระมัด^๙มอยู่ คิดจะเลิกหลักเสียดให้พ้นหน้าทัพ
ชุมนุมอยู่^{๑๐}พระเนนฟากตะวันออก แล้วจะคอยตามสะกดตี จึงควรถ
กำหนดให้นายทัพนายกองเลิกออกจากค่าย ให้เป็นหมวดเป็นกองกัน
นายทัพนายกองก็ทำโดยพระราชบัญชาทุกประการ พวกกองทัพพระ
เจ้าแปรยกมาถึง เห็นค่ายเปล่า ก็ตั้งอยู่^{๑๑}ณเมืองชยันต แล้ว
ก็ขอลงมายังกองทัพหลวง ขณะเมื่อวัน กองหน้าตีค่ายพระยา
สวรรณโลก พระยาสุโขทัย ณเมืองอินทบุรีนั้น พระมหาอุปราชา

ทรสปรึกษากับนายทัพนายกองว่า ลำมาถึง ๒ วัน ๓ วัน ซึ่ง
 ทัพพระนครครีอยุธยา มิได้ตามนั้น ชะรอยจะคิดแคลงว่า เราแต่ง
 ทัพป้องกันระวังอยู่ มิได้ประมาณ จะค่อยสะกดตามมา ๒ วัน ๓ วัน
 ให้เราประมาณก่อน ประการหนึ่งจะให้ปะทะทัพฝ่ายเหนือซึ่งตั้งอยู่
 ณเมืองชัยนาท เมืองอินท จึงจะโจมตีให้เราพอว่าพอวัง เห็นระ
 ศึกกันนั้นมั่นคง จำจะซ่อนความคิดชาวพระนครครีอยุธยา จับเอา
 นายทัพและไพร่ไปถวายสมเด็จพระราชบิดาให้เป็นบำเหน็จมือจงได้
 ตรีสมิทินชาตกำ เห็นม้าเร็วมา ๑๐ ม้า พระมหาอุปราชาก็แจ้งว่า
 มีทัพตามมาประมาณ ๑๐๐๐๐ จึงให้สุมิงพัทเบ็ก สุมิงพัทตะบะ
 คุมทัพ ๕๐๐๐ ม้า ๒๐๐ ยกไปตั้งขุ่มสงขยอยู่ตามทิวไม้ปากทุ่ง
 กำหนดว่า ถ้าเห็นทัพอย่าเพื่อให้ตก่อน ให้ล่วงหน้าขึ้นมา ต่อ
 ได้ยินเสียงปืนรบ จึงให้โจมตีก่อนท้าย จับเอานายทัพนายกอง
 ให้จงได้ สุมิงพัทเบ็ก สุมิงพัทตะบะ ก็ยกไปขุ่มอยู่ตามกำหนดครั้ง
 แล้วก็เดินทัพขึ้นไปตั้งอยู่ทางประมาณ ๒๐๐ เส้น

ฝ่ายพระราเมศวร พระมหินทราธิราช ดำริว่า วันนั้นเห็นทัพ
 หิงสาวที่จะถึงเมืองอินทบุรี จะได้ติดกับทัพฝ่ายเหนืออยู่แล้ว ก็รีบ
 เร่งเดินทัพ หวังจะโจมตี ขณะนั้นสุมิงพัทเบ็ก สุมิงพัทตะบะ
 เห็นทัพยกมา ก็ส่งขลุ่ยเกตุ เห็นช้างที่นั่งหลังคาทอง ๒ ช้าง
 ก็แจ้งว่าเป็นนายพล ก็ได้ยินเสียงปืน ทัพพระมหาอุปราชาก็ยก
 ออกโจมตีกัดเอาตรงช้างที่นั่ง ทัพชาวพระนครไม่ทันรู้ตัวก็แตกฉาน
 เหล่ารามัญก็ล้อมจับเอาพระราเมศวร พระมหินทราธิราช กับมหาราช

เล็กท้ายช้าง ๒ คนไปถวายพระมหาอุปราชฯ ก็พาไปถวายสมเด็จพระ
พระราชบิดา พร้อมกันกับคนพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งให้ลงมาทูลว่า ค่าย
เมืองชัยนาทบุรีก็เลิกหนีไปแล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็พระทัย
ก็เสด็จไปตั้งประทับแรมอยู่ณเมืองชัยนาท จึงให้เอาพระราเมศวร
พระมเหสีท้าวธิดาเข้ามาแล้วตรัสว่า เจ้าทั้งสองสี่เป็นข้าศึกกับเรา
บัดนี้เราจับได้ จะคิดประการใดเล่า พระราเมศวร พระมเหสีท้าวธิดา
กราบบังคมทูลว่า ข้าพระองค์ก็จนอยู่แล้ว จะฆ่าเสียก็จะตาย
ถ้าพระองค์โปรดพระราชทานชีวิตไว้ก็จะรอด สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
ก็ทรงฟังก็แหม่มพระโอรส แล้วตรัสให้พระมหาอุปราชฯ เอาพระ
ราเมศวร พระมเหสีท้าวธิดา ไปคุมไว้

ฝ่ายนายทัพนายกอง ซึ่งแตกจากทัพพระราเมศวร พระ
มเหสีท้าวธิดาก็กลับไปพระนคร เอาเหตุกราบทูล สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าได้แจ้งดังนั้น ก็ตกพระทัยโทมนัสถึง
สมเด็จโอรสทั้งสองพระองค์นัก แล้วแต่งพระราชสาส์นให้พระมหา
ราชครูปโรหิต ขุนหลวงพระเกษม ขุนหลวงพระไกรสี ถิ่นมาทาง
เรือขึ้นไปถึงเมืองชัยนาท ท้าวพระยารามัญนำเข้าเฝ้า ทูลถวาย
พระราชสาส์นแด่พระเจ้าหงสาวดี และในลักษณะนั้นว่า

พระราชสาส์นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า พระนครศรี
อยุธยา ขอจำเริญทางพระราชไมตรี มายังสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
ผู้มีอัครภาพใหญ่ยิ่งกว่าชาติยราชกษัตริย์สามนต์ในชมพูทวีป ถวาย
พระองค์ยกพยุหโยธาทัพมากระทำยุทธนาการกับพระนครศรีอยุธยา

เป็นที่สำเริงราชหฤทัยในบรมกษัตริราชโดยบุรประเพณี และเลิก
กลับไปโดยปกติ มิได้แพ้พ่าย ฝ่ายราชโอรสแห่งขำมิได้รู้ในเชิง
พิชัยยุทธ์ ยกติดตามมาตักกองทัพพระองค์จับไว้ได้ โอรสทั้งสอง
ถึงซึ่งอับปราศัยอยู่แล้ว อุปมาดุจสุกสุตไปตกอันต้องแล้วพจนรไสกร
ขังไว้ ขอพระองค์อย่าได้มีอาฆาตของเวรเลย จงปล่อยโอรสแห่ง
ข้าพระองค์ให้คืนมาพระนคร ก็จะเป็นพระเกียรติยศแห่งพระองค์สืบไป
ทวาท์เท่ากลีปาวสาน

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ได้แจ้งในลักษณะพระราชสารดังนั้น
ก็แย้มพระโอษฐ์ แล้วตรัสแก่ผู้จ้ทูลพระราชสารว่า สมเด็จพระเจ้าพี่
เราได้มาอ่อนง้อขอพระราชโอรสแล้วเราอนุญาตให้ จึงดำรัสสั่งพระ
ราเมศวร พระมเหสีทวาทิราชว่า เจ้าทั้งสองจงไปทูลแก่พระราชบิดาว่า
เราขอช้างพลายมงคลทวีป ช้างพลายศรีมงคล ๒ ช้าง ไปชมเล่น
ณกรุงหงสาวดี พระราเมศวร พระมเหสีทวาทิราช และผู้จ้ทูล
พระราชสาร ก็กราบถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี มายัง
พระนครศรีอยุธยา สองพระองค์กราบทูลพระราชบิดาว่า ซึ่งตาม
ตักกองทัพกลับไปให้ข้าศึกจับไปได้ ให้เสียพระยศพระเกียรติ ไทยผิด
ถึงสิ้นชีวิตอยู่แล้ว ขอพระราชทานโทษครั้งหนึ่งก่อน สมเด็จพระ
พระราชบิดาก็ประทานโทษให้ พระราเมศวร พระมเหสีทวาทิราช
จึงกราบทูลว่า สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ส่งมาขอช้างพลายศรีมงคล
ช้างพลายมงคลทวีป ซึ่งชนะงา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา
ธิราช ก็ตรัสปรึกษาด้วยมุขมนตรีทั้งปวงว่า พระเจ้าหงสาวดีขอช้าง

พลายศรีมงคล พลายมงคลทวีป ๒ ข้างนี้ควรจะให้หรือประการใด
ท้าวพระยามขมตรกราบทูลว่า พระเจ้าหงสาวดีให้พระเจ้าลูกเธอทั้ง
สองพระองค์คนนั้น ก็เป็นทางราชไมตรีอยู่ ชอบให้ข้างพลาย ๒
ข้างตอบไปจึงจะควร สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ก็
ตรัสให้กรมช่างคุมขันไปถวายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีณเมืองชัณนา
บุรี สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสให้พระมามอญวัย และช่างพลายศรีมงคล
พลายมงคลทวีป เห็นหมอความฉิบเสียด ก็อาละวาดเอาไว้มืออยู่ ไ้
แทงข้างแทงคนว่านวายทั้งทัพ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่าเสียดาย
เหลือมือพระมามอญวัย ให้กรมช่างเอาคันทันลงไปเถิด กรมช่างกราบ
ถวายบังคมลาลงมาพระนครศรีอยุธยา ทลประพฤติเหตุแก่สมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวทุกประการ ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ให้จ่ายเสบียง
อาหารให้ไพร่พลเสร็จแล้ว ก็เสด็จยกทัพหลวงกลับไปเมืองหงสาวดี
โดยทางเมืองกำแพงเพชรออกด่านแม่ละเมา

ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่เสด็จลงมาเฝ้ากราบทูลสมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ซึ่งได้รบกันกับทัพหงสาวดีทุก
ประการ ครั้นกองทัพสมเด็จพระเจ้าหงสาวดียกไปแล้ว สมเด็จพระมหา
จักรพรรดิราชาธิราชเจ้าให้เร่งการพระราชทานเพลิงศพพระสวียุทัย
ซึ่งขาดคอข้างเสร็จแล้ว สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ถวายบังคมลา
กลับคืนไปยังเมืองพระพิษณุโลก

ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ให้สถาปนาที่พระ
ราชทานเพลิงนั้นเป็นพระเจดีย์วิหารเสร็จแล้ว ให้นามชื่อวัดศพลวรรค์

แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า ไพร่บ้านพลเมืองศรีจักราปากใต้
 เข้าพระนครน้อย หนีออกอยู่คงห้วยเขา คั่นไม้ไผ่เป็นอันมาก ให้
 บ้านท่าจีนตั้งเป็นเมืองสาครบุรี ให้เขาย่านตลาดขวัญตั้งเป็นเมือง
 นนทบุรี ให้แบ่งเอาแขวงเมืองราชบุรี แขวงเมืองสุพรรณบุรี เป็นเมือง
 นครชัยศรี แล้วปรึกษากัน กำหนดเมืองลพบุรี เมืองนครนายก เมือง
 สุพรรณบุรี ๓ เมืองนี้ควรละทิ้งเสีย หรือจะเอาไว้ สมเด็จพระเจ้า
 ลูกเธอ พระวामะศวร พระมหินทราธิราช กับมขมนตรีพร้อมกัน
 ปรึกษารายบทว่า จะให้ไปรักษาหัวเมืองนั้น ถ้ารับได้ก็เป็นคุณ
 ถ้ารับไม่ได้ ขาดก็ระอาค้ำ ให้รอกำแพงเสียดีกว่า สมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวก็บัญชาตาม แล้วให้ตั้งพิจารณาเลขสังกัดสมพันธำเครื่อง
 ๒๐๐๐๐๐ เศษ

ศักราช ๔๐๖ บมเรโรงฉอดก (พ.ศ. ๒๐๘๗) ฝ่ายพระศรีสิน
 ผู้้องพระยอกฟ้า พระองค์เามาเลียงไว้ จนอายุได้ ๑๓-๑๔ ปี
 จึงให้ออกบวชเป็นสามเณร อยู่ณวัดราชประดิษฐฐาน พระศรีสินมิได้
 ตั้งอยู่ในกตัญญู สิ้นสมุทพลกตการกฏ ครั้นทราบจึงดำรัสสั่ง
 เจ้าพระยามหาเสนา ให้เอาตัวพระศรีสินมาพิจารณา ใ้ความเป็น
 ลักย์ หาประหารชีวิตเสียไม่ ให้แต่คุมเอาตัวไว้ณวัดมกุฏราช^(๑)
 หมั้นจำยวคเป็นคู่คุม ครั้นจนเข้าพระวษา ทรงพระกรุณาตรัสว่า
 พระศรีสินซึ่งเป็นโทษคุณไว้นั้น อายุจะไค้อุปสมบทเป็นภิกษุภาวะ
 อยู่แล้ว ให้เามาอุปสมบท จึงทราบว่าพระศรีสินหนัก่อนนั้นเิดง ๓ วัน

ไปชุมนุมพลอยู่ณเมืองมกแตง ทรงพระกรุณาฯ ค่ำให้เจ้าพระยามหา
 เสนาไปตาม ฝ่ายพระศรีสินให้ไปขอรุกขพระพนรัตนป่าแก้ว พระ
 พนรัตนป่าแก้วก็ให้ฤกษ์ว่า ณวันเสาร์เดือน ๘ ขึ้นค่ำหนึ่ง ฤกษ์ดี
 ให้ยกเข้ามาเถิด และพระยาเทโช พระยาท้ายน้ำ พระยาพิชัย
 รัตนฤทธิ หมื่นภักดีศวรร หมื่นภยันรินทร์ ซึ่งเป็นไทยอยู่ก่อนจำไว้ใน
 ที่สังค ให้หนึ่งลือออกไปวันแรม ๑๓ ค่ำถึงพระศรีสินว่า
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ครีว่า รุ่งขึ้น ๑๔ ค่ำ จะให้เอาข้าพเจ้าทั้งห้าคน
 ไปฆ่าเสีย ขอให้พระองค์เข้ามาแต่ในกลางคืนวันนี้ อย่าให้ทันรุ่ง
 พระศรีสินก็ยกเข้ามาทางหอรัตนชัย เจ้าพระยามหาเสนาว่าพระศรี
 สินยกเข้ามา ก็ตามเข้ามาข้ามท่า พอข้างเผือกกลางอาบน้ำ เจ้าพระยา
 มหาเสนาซึ่งข้างเผือกออกมารับพระศรีสินณถนนหน้าบางตรา พระ
 ศรีสินร้องว่า เจ้าพระยามหาเสนาจะสู้เราหรือ เจ้าพระยามหาเสนาว่า
 พระราชกำหนดไทยพระองค์ฉันใด ไทยข้าพเจ้าคุณฉันนั้น ไส้ข้าง
 เข้าชนกัน พระศรีสินก็ก๊วยขอ เจ้าพระยามหาเสนาตกข้างลง พระ
 ศรีสินยกเข้าไปทางประตูเสาชิงชัย เข้าพระราชวังได้ สมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิราชาธิราชเจ้าไม่ทันรู้พระองค์ ลงเรือพระที่นั่งหนึ่งขึ้นไป
 มหาพราหมณ์ พระศรีสินให้ถอดพระยาเทโช พระยาท้ายน้ำ พระยา
 พิชัยรัตนฤทธิ หมื่นภักดีศวรร หมื่นภยันรินทร์ออก ฝ่ายพระรามศวรร
 พระมหินทราชาธิราชกับเสนาบดีพร้อมกัน เข้ารับพระศรีสินจนถึงตะลุม
 บอน ล้มตายเป็นอันมากด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่พระศรีสินนั้นต้องขึ้น
 ตาย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ก็เสด็จขึ้นเข้าพระราชวัง

ครั้นรู้ว่าพระพนรัตน์ฆ่าแก้วให้ถูกพระศรีสินเป็นแท้ ก็ให้เอาพระ
พนรัตน์ฆ่าแก้ว และพระยาเคโซ พระยาท่าย่น้ำ พระยาพิชัยรณฤทธิ
หมื่นภักดีศวร หมื่นภยันรินทร์ มาเสีย ไปเสียบริเวณทะเลแกลงกับ
ศพพระศรีสิน

ครั้งนั้นเมื่อน้อยชนนางโจทก์ว่า ผัวเข้าด้วยพระศรีสิน และ
คอยรับพระศรีสิน ถ้ามเป็นสัจย์ให้ฆ่าเสียเป็นอันมาก

ศักราช ๙๐๗ บรมเสด็จลี้ปตศก (พ.ศ. ๒๐๘๘) สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวเสด็จไปวังข้างคำบลไทรน้อย ไต่ช้างเผือกสูง ๔ ศอก
๑๐ นิ้วข้างหนึ่ง ให้ซื้อพระรัตนากาศ

ศักราช ๙๐๘ บรมเมืออัฐศก (พ.ศ. ๒๐๘๙) เสด็จไป
วังข้างคำบลป่าเพ็ชรบรรณ ไต่ช้างเผือกพลายสูง ๔ ศอกเศษ ให้ซื้อ
พระแก้วทรงบาท ในเดือน ๑๐ บรมเมื่อนั้น เสด็จไปไต่ช้างเผือกคำบล
ข้ามหาโพธิ์ ลูกเป็นเผือกแม่ก็เป็นเผือก ๒ ช้าง

ศักราช ๙๐๙ บรมแมนพศก (พ.ศ. ๒๐๙๐) เสด็จไปได้
ช้างป่าชเลขศร เป็นเผือกสูง ๔ ศอก ๕ นิ้วข้างหนึ่ง ให้ซื้อพระบรม
โกวศร ครั้นณเดือนอ้ายปลายปี เสด็จไปไต่ช้างเผือกคำบลบ้าน้ำทรง
สูง ๔ ศอกคืบ ให้ซื้อพระสุริยบุญธร ครั้นพระนครศรีอยุธยา
ไพศาลสมบุรณ์ ด้วยมีช้างเผือกถึง ๗ ช้าง เกียรติยศปรากฏไปใน
นานาประเทศทั้งปวง มีกำนันลูกค้าเมืองฝรั่งเศส เมืองอังกฤษ เมือง
วิลันดา เมืองสุริต และสำเภาจีน เข้ามาค้าขายเป็นอันมาก สมเด็จพระ
สังฆราชพระราชาคณะ และเสนาพฤตมาลคย์ราชปโรหิต ถวาย

พระนามพระเจ้าแผ่นดิน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช พระเจ้า
ช้างเผือก กิตติศัพท์ลือไปถึงกรุงหงสาวดีว่า พระนครศรีอยุธยา
ช้างเผือกถึง ๗ ช้าง

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีมีพระทัยจะใคร่ได้สัก ๒ ช้าง จึงมี
พระราชสารแก่ให้สมิงโยคราชกับไพร่ ๑๐๐ ถือนำพระนครศรี
อยุธยา มุขมนตรีนำเฝ้า ในลักษณะนั้นว่า

พระราชสารสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ผู้มีเมตตาธรรมค้ำจุนภาพ
ปราชญ์ราชอาณานิคมใหญ่ ให้อภัยปราชัยไปทั่วทิศทิศ อันทั่วพระยา
สามนตราชโณโมลิศนอบน้อมถวายสุพรรณบุษยาบรรณาการระนัยมิได้
ขอจำเริญทางพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระเชษฐาธิราช ผู้ผ่านพิภพ
กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ด้วยแจ้งกิตติศัพท์ขึ้นไปว่า สมเด็จพระ
เชษฐาเรา ประกอบด้วยบุญญาธิการเป็นอันมาก มีเศวตฉัตรชราทิ
พลายพั้งถึง ๗ ช้าง พระราชอนุชาท่านประสงค์จะขอช้างเผือกพลาย
๒ ช้าง มาไว้เป็นศรีในกรุงหงสาวดี ให้สมเด็จพระเชษฐาเราเห็น
แก่ทางพระราชไมตรีอนุชาท่านเกิด กรุงหงสาวดีกับพระมหานคร
ศรีอยุธยาจะได้เป็นราชสัมพันธ์มิตรสนิทเสนาหา เป็นมหาพสุธาของ
แผ่นดินเดียวกันไปตราบเท่ากัลปาวสาน ถ้าสมเด็จพระเชษฐาเราจะถือ
ทัยจูมานะและรักช้าง ๒ ช้างยิ่งกว่าทางพระราชไมตรี ก็เห็นว่า
กรุงหงสาวดีกับกรุงศรีอยุธยาขาดกันเป็นอันแล้ว น้ำที่จะได้รั้นนอก
สมณพราหมณา มาตยาประชาราชวร

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก ไต่แจ้ง
 ในลักษณะพระราชสารทั้งนั้น ทวสีให้มุขมนตรีปรึกษา มุขมนตรี
 ปรึกษากันว่า สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีลั่นคำอันเป็นใหญ่ในรามัญประเทศ
 พระองค์นี้ มีกฤษฎาธิการผ่านแด่พระเชษฐาภาพไปทั้งสิบทิศ และ
 ให้มีพระราชสารเป็นทางพระราชไมตรี มาขอพระยาช้างตระกูล
 ๒ ช้างโดยสนทราภาพสวัสดิ์ แล้วสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ไต่ทาง
 พระราชไมตรี ครึ่งให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์มากมาย
 อยู่ ควรให้ช้าง จะได้เป็นเกียรติยศไปนานาประเทศ

ฝ่ายพระรามเสวี พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม เจ้าเมือง
 สุพรรณบุรีปรึกษากันว่า ช้างเผือกเป็นศรีมงคลสำหรับพระนคร ซึ่ง
 จะให้ไปนั้นไม่ควร ถึงสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีมีไมตรีครั้งนั้น ก็ขอ
 ช้างพลายศรีมงคล และพลายมงคลทวีป ซึ่งชนะงาทั้งสองช้าง
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้แล้ว หากทว่าเอาไปมิได้ และซึ่งจะส่งพระยา
 ช้างตระกูลไปนั้น จะเสียพระเกียรติยศไปนานาประเทศ จะว่าให้โดย
 เกรงอาณภาพพระเจ้าหงสาวดี เอาคำปรึกษาทั้งสองจะยับยกราบทูล
 ทรงพระกรุณาตรัสว่า ถ้าเรามีให้ช้างเผือกไป พระเจ้าหงสาวดียก
 ใหญ่มา ยังจะบ้องพระนครได้หรือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระ
 รามเสวี พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม กราบทูลว่า ถ้าศึก
 หงสาวดียกใหญ่หลวงมาประการใดก็ดี ข้าพระเจ้าทั้งสามนี้จะขอ
 ประกันพระนครไว้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตาม จึงให้มีพระ
 ราชสารตอบไป ในพระราชสารนั้นว่า

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชวามินทร์ อธิปัตย์ทวารวดีศรีอยุธยา
 สิริโยนทรยศม ราชย์สวรราชย์ชัย วัฒนราชทวารวดีศรีอยุธยา
 มหาทิลก นพรัตนราชธานีบุรีรม อุดมด้วยมหาเศวตฉัตรบุคลลัญชกรชาติ
 อิศวรพงศ์พิศนุพงศ์อันประเสริฐ สอนองทางพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระ
 พระอนุชาเรา ผู้ผ่านพิภพกรุงหงสาวดี อันมีอิสราฤทธิราชธรรมา
 ในรามัญประเทศทวีปอินทรวรค์ ด้วยมีพระราชสารมานั้น ได้แจ้งแล้ว
 แต่ว่าเป็นบุรพประเพณี ผู้ใดมีสมภารขามิถึงที่ขามจักร แล้วก็มี
 จักรแก้ว ดวงแก้วมณี นางแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว ขุนพลแก้ว
 ขุนคลังแก้ว ถ้าหาบุญขามิได้ ถึงผู้อื่นจะหาให้ ก็รักษามิได้ธรรมเนียม
 ประเทศธานีใด มีนางรูงาม มีช้างเผือกช้างเนียม บ่อแก้วบ่อทอง
 ก็เป็นประเพณีที่จะเกิดกษัตริย์นาการ ขยำให้พระอนุชาเราน้อยพระทัยเลย

ทูตรับพระราชสารแล้ว กราบถวายบังคมลาไปยังกรุงหงสาวดี
 ถวายพระราชสารทุกประการทุกประการ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 แจ้งในพระราชสารและกิจจานุกิจทั้งปวง ก็ตรัสว่าชอบใจพระมหา
 จักรพรรดิ เราต้องประสงค์ช้างเผือกแต่ ๒ ช้าง ควรหรือตัดทาง
 พระราชไมตรีได้ อันพระนครศรีอยุธยากับกรุงหงสาวดี ตั้งแต่วันนี้ไป
 จะเป็นปรองดองกันแล้ว แล้วตรัสปรึกษาศึกษาด้วยท้าวพระยามุขมนตรีว่า
 เราจะไปพระนครศรีอยุธยาถึง ๒ ครั้งมิได้นั้น เหตุ ๓ ประการ
 ประการหนึ่งพระนครศรีอยุธยามีน้ำล้นมรอม กจเขาพระสีเนราช
 อันมีสัตว์คนสมทรแควล้นมเป็นชั้น ๆ ประการหนึ่งขัดโดยสระเบียง
 อาหารจะทำการขมิได้ อนึ่งเมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมือง

กำแพงเพชร เมืองพิษณุ ๕ เมือง^(๑) ก็ยังเป็นกำลังกรุงเทพ
มหานครอยู่ ทั้งเสบียงอาหารก็บริบูรณ์ ถ้าได้ เมืองฝ่ายเหนือทั้ง
นั้นก๊วยแล้ว พระนครศรีอยุธยาไม่พ้นเงื้อมมือเรา จะเห็นประการใด
มุขมนตรีทั้งปวงก็เห็นโดยพระราชบริหาร สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
ตรัสว่า เราจะยกครั้งนี้จะให้มากกว่าก่อน ๓ เท่า จึงให้มีพระราช
กำหนดไปถึงพระเจ้าอังวะราชบุตรเขย พระเจ้าแปร ผู้เป็นราชนัดดา
พระเจ้าเชียงใหม่และท้าวพระยาหัวเมืองน้อยใหญ่ทั้งปวงว่า จะยกไป
ค้ำกรุงพระนครศรีอยุธยา ให้เร่งบำรุงช้างม้าพลไว้ ออกพระวษาแล้ว
ให้ยกมาพร้อมกันณกรุงหงสาวดี

ฝ่ายพระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร พระเจ้าเชียงใหม่ และท้าวพระ
ยาหัวเมืองทั้งปวงแจ้งในพระราชกำหนดแล้ว ก็เกณฑ์ทัพบำรุงช้าง
ม้าพลไว้สรรพ ครั้นออกพระวษาแล้ว ก็ยกทัพมาพร้อมกันณกรุง
หงสาวดี

ลศักราช ๙๑๐ ขวดยุคสัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๐๙๑) สมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดี เกณฑ์ทัพหงสาวดี กรุงอังวะ เมืองเชียงใหม่ เมือง
พุกาม เมืองป่วน เมืองแปร เมืองละเค็ง เมืองจิตตอง เมืองตองอู
เมืองพะสิม เมืองบัวเผื่อน เมืองเสวียง เมืองตราง เมืองเมาระตะมะ
เมืองเมะลำเลิง เมืองทะวาย เป็นต้น ๙๐ หมื่น ช้างเครื่อง ๗๐๐๐
ม้า ๑๕๐๐๐ ให้พระมหาอุปราชเป็นกองหน้า ถือบพล ๒๐ หมื่น

(๑) ตามรายชื่อระบุไว้ เพียง ๔ เมือง น่าจะตกข้อพิฉัตรหรือนคร
สวรรค์ไปเมืองหนึ่ง

ม้า ๓๐๐๐ ช้างเครื่อง ๑๕๐๐ พระเจ้าอังวะเป็น^๕บักขวา ถือพล ๑๐
 หมัน ม้า ๑๐๐๐ ช้างเครื่อง ๕๐๐ พระเจ้าแปรเป็น^๕บักซ้าย ถือ
 พล ๑๐ หมัน ม้า ๑๐๐๐ ช้างเครื่อง ๕๐๐ พระเจ้าเชียงใหม่เป็นกอง
 หลัง ถือพล ๑๐ หมัน ช้างเครื่อง ๕๐๐ ม้า ๑๐๐๐ พร้อมเสร็จแล้ว
 เถึงวันพุธเดือน ๑๒ ขึ้น ๒ ค่ำ เพลารุ่งแล้ว ๒ นาฬิกา ๖ บาท
 ได้ศุภวารฤกษ์ที่ดี สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็สอกล่าผลของพระองค์
 ทรงสุวรรณมหาสังวาล ๗ สายเฉียงพระอังสา ทรงกาญจนามัยมาลา
 ลงกฎวิจิตร พิพิธภิตาการนิลรัตน์ โดยขัตติยเวสวิสัย สำหรับบิณฑิยราช
 วนยพธูเสด็จ เสด็จทรงช้างพระที่นั่งพลายเทวนาคพินาย สูง ๖ ศอกคืบ
 ๕ นิ้วเป็นบรมอัครราชยาน ประดิษฐานบนเศวตฉัตร ๑๖ ชั้น ๖ ชั้น
 สัตตพิพิธรัตน์ พร้อมด้วยหมู่สงฆ์สงฆสงฆาจารย์ ๑๐๐๐ เป็นชนนักแน่น
 สารสินธพพาชีชาตราชยบทมลิการ บวรของครุฑกัณทีกอง ทรงสรรพ
 ศาสตราสังการ นานาวิชัยพิพิธทวาทเป็นทิวทองรัตติกาลเกียรติยศ
 ครอบงำพันลึก อธิกด้วยธวัชกลิงกลด อภิรมย์สังสุรีย์สองศกคณัมพร
 ประเทศไพโรจ ภายคาศวาท้าวพระยาเสนามาตยนิกร พิริยพจนนวิชัย
 ราชระบิโดยพระบรมพยุพยาตราซ้ายขวาหน้าหลังทั้งปวงเสร็จ ได้เพล
 มหามหุทธิฤกษ์โหรลั่นฆ้องชัย ปโรหิตาจารย์เป่าสังข์ประโคมฆ้อง
 กลองกาหลกนตรีพิพิธโหมษณ์ นินนาทนี่สนั่น ดำเนินกระษัตริย์
 โบกโบย เคลื่อนพยุหโยธาทัพหลวงออกจากกรุงหงสาวดี ประทับ
 รอนแรมมา ๗ เวน เถึงเมืองเมาระตะมะ ดำรัสให้ข้ามพลเหนือเมะ
 ตะมะ ๕ วันจึงสิ้น แล้วยกมา ๒๐ เวนถึงเมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระ

พระเจ้าหงสาวดี ตรัสให้พระเจ้าเชียงใหม่ ตั้งอยู่ต่อเรือรบกระเจิงเหลา
 คา ๒๐๐ ลำ ให้พระยาหริภุญชัย พระยานครลำปาง ขึ้นไปเอาเรือ
 เมืองเชียงใหม่ เมืองนคร เมืองลำพูน ถ่ายลำเรียงลงมาไว้ท้ายล
 ะแหว่งให้พร้อมแล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกทัพหลวงไป
 ทางเมืองสุโขทัยตั้งค่ายประทับแรม ให้หาพระยาสุโขทัย พระยา
 สวรรคโลกมาเฝ้า ตรัสปรารภ และสั่งให้เตรียมทัพ แล้วเสด็จยกไป
 เมืองพระพิษณุโลก ตั้งค่ายหลวงตำบลโทก และค่ายทั้งนั้นก็ตั้ง
 โดยกระบวน

ขณะเมื่อกองทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาเชิงปลายค่าน สมเด็จพระ
 พระมหาธรรมราชาเจ้าแจ้งเหตุ ก็บอกข้าราชการ ให้เรือเร็วลงไป
 กรงพระนครศรีอยุธยาขอกองทัพช่วย แล้วให้กวาดครัวอพยพแขวง
 เมือง เข้าเมืองพระพิษณุโลก และแต่งการป้องกันเมืองเป็นสามารภ
 สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ยังมีใ้สั่งให้เข้าล้อมเมือง ให้ทำแต่บันได
 หักบันไดพาควัวเป็นอันมาก แล้วให้ขุดมูลดินขึ้นกันใส่ชะลอมกองไว้
 แต่ละกองสูงกว่ากำแพงเมือง แล้วสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแต่งเป็น
 รัชสั้งเข้าไปว่า สมเด็จพระเจ้าชนะเสียบทิศเสด็จยกทัพโยธามาทั้งนี้
 จะลงไปพระนครศรีอยุธยา บัดนี้มาเยือนเมืองพระพิษณุโลก ให้
 ชิงเชิญเสด็จพระมหาธรรมราชาน้องเราออกมาหาเรา จะได้เจรจา
 ความเมืองกัน สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าแจ้งดังนั้น ก็ตอบออก
 ไปว่า แผ่นดินเป็นของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้า
 ข้างเผือก แลข้าพระองค์จะออกไปเผื่อนั้นมิควร สมเด็จพระเจ้า

หงสาวดีศรีให้ทูตกลับเข้ามาอีก ว่าถ้าฉันง้อเรามีออกมาหาเรา เมือง
พระพิษณุโลกนั้นขึ้นนัก แต่ทหารของหน้าก็จะคืบเมือง สมเด็จพระ
พระมหาธรรมราชาเจ้า จึงนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูปออกไปฟังการ พระสงฆ์
ออกไป สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีให้นำพระสงฆ์ไปบุญมูลดินและบันไดหก
บันไดพาด แล้วให้เอาข้าวไปแจกแก่น้องเรา ถ้าฉันง้อเรามีออกมา
จะให้ทหารถือมูลดินแต่ละคนละก้อนถมเมืองเสีย ให้เต็มแต่นาฬิกาเที่ยง
พระสงฆ์ไปบุญแล้ว กลับเข้ามาแจ้งแก่พระมหาธรรมราชาเจ้าโดยไต่เห็น
และพระเจ้าหงสาวดีสั่งมาทุกประการ สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า จึง
ปลุกยามชุมนุมตรัสว่า เราคอยกองทัพกรุงเทพมหานครข้าพเจ้ากำหนด
อยู่แล้วก็ไม่ยกขึ้นมา อันศึกพระเจ้าหงสาวดียกมากครั้งนี้เป็นอันมาก
เสียงพลเสียงช้างเสียงม้า ดังเกิดลมพายุใหญ่ เห็นเหลือกำลัง
เรานัก ถ้าเราจะมีออกไป พระเจ้าหงสาวดีก็จะให้ทหารเข้าหักเหยียบเอา
เมือง สมณชีพราหมณ์อาณานิคมจะเดินแก่พินาศหนีหายสิ้น
ทั้งพระพุทธรูปศาสนาก็จะเสวร้างของคู่มือควรเลย จำเราจะออกไป เถิด
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก จะทรงพระพิโรธ
ประการใดก็ดี ก็ตายแต่ตัว จะแลกเอาชีวิตสัตว์ให้รอดไว้

ครั้นรุ่งขึ้นวันอาทิตย์เดือนยี่แรม ๕ ค่ำ สมเด็จพระมหาธรรม
ราชาเจ้าก็เสด็จออกไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ๆ ตรัสว่า น้องเรา
ไปท่วยเรา ให้เร่งเตรียมพลให้พร้อมใน ๗ วัน สมเด็จพระมหา
ธรรมราชาเจ้า ก็จัดพล ๓๐๐๐๐ มาโดยเสด็จในกองทัพหลวง สมเด็จพระ
พระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกลงมาประชุมทัพพลเมืองนครสวรรค์

ขณะเมื่อพระมหาธรรมราชาเจ้าบอชักราชการไปเฝ้ากรุงเทพ
 มหานครนั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก
 ตรัสให้พระยาพิชัยรณฤทธิ พระยาวิจิตรณรงค์ ถือนพล ๑๐๐๐๐ ให้
 รัชชนิไปช่วยเมืองพระพิษณุโลก แล้วพระเจ้าอยู่หัวให้กวาดครัวหัวเมือง
 ครัวจันทราเข้าพระนคร และทัพพระยาพิชัยรณฤทธิ ทัพพระยาวิจิตรณรงค์
 ยกไปเฝ้าแคว้นเมืองนครสวรรค์ ได้ข่าวว่าเมืองพระพิษณุโลก และ
 หัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง พระเจ้าหงสาวดีได้สิ้นแล้ว แล้วกองทัพ
 พระม้ามอญก็ลงมาถึงเมืองนครสวรรค์ พระยาพิชัยรณฤทธิ พระยาวิจิ
 ตรณรงค์ จะตั้งรับก็เห็นไม่ได้ จึงปรึกษากันถอยทัพลงไปที่ลพบุรีระฤทธิเหตุ
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า บัดนี้เมืองพระพิษณุโลกและเมืองฝ่ายเหนือ
 ทั้งปวงเสียสิ้นแล้ว กองทัพพระม้ามอญก็ยกถอยมาตั้งอยู่ณเมืองนคร
 สวรรค์ สมเด็จพระมหาธรรมราชาก็ลงมาด้วย สมเด็จพระมหาจักร
 พรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือกแจ้งดังนั้นก็เลยพระทัยนัก จึงตรัสแก่
 พระราเมศวร พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม ว่าศึกพระเจ้าหงสาวดี
 ก็ยกมาแล้ว ตัวทั้งสามคนนี้จะคิดทำเป็นประการใด พระราเมศวร
 พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม ยังคมทูลว่า บัดนี้กองทัพพระม
 มอญยังประชุมพร้อมมกลกันอยู่ไม่รู้กำลัง ถ้างมาใกล้พระนคร
 แผ่นดินออกบางแล้วเมื่อใด จะยกออกดี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็บัญชา
 ทาม ตรัสให้จัดทหารเป็นเหล่าเป็นกองตั้งไว้กลางเมืองเป็น ๓ กอง
 แล้ว ให้เร่งรัดตรวจตราซ่อมแปลงการซึ่งจะรักษาพระนคร ทั้ง
 กลางวันกลางคืนเป็นสามารภ

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งคงต่อเรือกระเจิงเหลาคาอยู่ณเมือง
 กำแพงเพชรนั้นเสร็จแล้ว ก็ยกทัพเรือรบเรือลำเลียงลงมายรรจบ
 ทัพหลวงณเมืองนครสวรรค์ เมื่อสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็จัดแจงทัพยก
 ทัพเรืออยู่ณเมืองนครสวรรค์นั้น ท้าวพระยานายทัพนายกองเฝ้าพร้อม
 จังครัดถามสมเด็จพระมหาธรรมราชาว่า เราให้มีราชสารมาขอพญา
 ข้างตระกุด ๒ ข้าง ควรหรือสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
 พระเจ้าข้างเผือกไม่ให้ รักข้างยิ่งกว่าเศวตฉัตรอีกเล่า หรือว่ามีผู้ใด
 หักท้าว พระเจ้าน้องเรารู้หรือไม่ สมเด็จพระมหาธรรมราชากราบ
 ทูลว่า ทราบอยู่ เติมพระเจ้าแผ่นดินให้ปรึกษาว่า พระองค์ให้
 พระราชสารมาขอพญาข้างนี้ ควรให้หรือไม่ควร เสนาบดีปรึกษากันว่า
 ควรให้ แต่พระราเมศวร พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม ปรึกษากัน
 ข้างเป็นศรีพระนครไม่ควรให้ พระเจ้าแผ่นดินก็ไต่ตรัสตอบว่า มัน
 มิให้พญาข้าง ถ้าพระองค์ยกทัพใหญ่มา ยังจะขัดกันพระนคร
 ไต่หรือ พระราเมศวร พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม รัยประกัน
 พระนครไว้ และเหตุทั้งนี้พระเจ้าแผ่นดินจึงยังมีไต่สั่งข้างไปถวาย
 พระองค์ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ไต่ตรงฟังดังนั้น ทรงพระสรวลแล้ว
 ก็ตรัสว่า เป็นธรรมดาคนไม่หวั่น มีใ้รู้กำลังคนกำลังท่าน
 เหมือนสัตว์สองจำพวก คือคนน้อย คือกระต่าย และกระต่ายขากว้าง
 เท่านั้น หมายความว่ายังทั้งพระมหาสมุทรไว้ และว่ายน้ำออกไป
 ยังมีทันไต่หยั่ง ก็มน้ำแดงแก่กาลกิณียาตาย นกน้อยเล่า ชักหาง
 ก็เท่านั้น ชวนพระยาครูฑบินข้ามพระมหาสมุทร และบินแต่ปากของตัว

ยังมีไต่กั้วกัแห่งพระยาครุฑ ก็ตักน้ำทำกาลกิริยาตาย แล้วสัตว์
 ๒ จำพวกนี้เหมือนกันกับผู้ปรึกษาและรับประกันพระนครไว้ สมเด็จพระ
 พระเจ้าหงสาวดีตรัสแล้ว รุ่งขึ้นณวันพุธเดือนยี่แรม ๑๐ ค่ำ ศักราช
 ๙๑๑ ปีระกาเอกศก (พ.ศ. ๒๐๙๒) ก็เสด็จยาตราทัพลงมาพระนคร
 ศรีอยุธยา และทัพพระมหาอุปราชากองหน้า ตั้งค่ายตำบลพระเนียด
 ค่ายพระเจ้าแปรปากซ้าย ตั้งค่ายหลวงวัดโพธารามไปคลองเกาะแก้ว
 ทัพพระเจ้าอริยวงษะปากขวา ตั้งค่ายตำบลวัดพุทธไสยาสน์มาคลองตะเคียน
 ทัพพระยาของกู ทัพพระยาจิตทอง ทัพพระยาละเค็งเกียกกาย ตั้งค่าย
 แด่วัดการ้องลงไปวัดชัยวันนาราม ทัพพระยาพะสิม ทัพพระยาเสวียง
 กองหน้าทัพหลวง ตั้งค่ายตำบลลุมพลี ทัพหลวงตั้งตำบลวัดโพธิ์ผึก
 ทุ่งขนอนปาก และทัพสมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า ก็ตั้งค่ายล
 มะขามหยงหลังค่ายหลวง และทัพซึ่งรายรอบพระนครนั้น บันดา
 แม่น้ำห้วยคลองทั้งปวง ก็ทำสะพานเรือเดินมาเดินพลรตลอดถึง
 กันสิ้นแต่ในวันเดียวนั้นเสร็จ

ฝ่ายข้าหลวงชาวพระนครผู้ตรวจการบันดาหน้าที่เชิงเทินกำแพง
 แลตักน้ำตั้งค่ายทำสะพานทั้งนั้น ก็เอาคติโดยเห็นกรายทูลว่า
 เห็นศึกครั้งนี้มากกว่าแต่ก่อน ๓ เท่า ๔ เท่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 ราชาชिरาชพระเจ้าช้างเผือก ไต่แจ้งดังนั้น เห็นเหลือกำลังที่จะแต่ง
 ทัพออกตีข้าศึก ก็ให้กำชัยตรวจตรวรักษาหน้าที่ไว้เป็นสามาร

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเสด็จถึงกรุงพระมหานครไ้ ๗ วันแล้ว
 ไม่เห็นทัพผู้ใดออกมาต่อสู้ จึงให้แต่งพระราชสาร ในลักษณะว่า

พระราชสารสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีผู้เป็นอัครราชปิตุบัย โฉมราช
 มไหสวรรย์ในรามัญประเทศ ทรงพระราชกฤษฎาเคชานภาพผ่าน
 แผอาณาจักรขจรทั่วทิศานุทิศ ทั้งแสงภาณุมาศเมื่อมีชัยนั้นคึกคึก
 มาถึงพระเชษฐาเราผู้ผ่านพิภพ กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ครั้น
 หนึ่งราชบุตรทั้งสองแห่งสมเด็จพระเชษฐา ยกพลโยธาหาญไปตัก
 ท้ายพล น้อยท่านจับได้ ก็มีให้กระทำการพิชิตถันตราย เพื่อจะเผื่อแผ่
 ผนูกราชสัมพันธ์มิตรไมตรี รวมสามัคคีธรรมเป็น สวรรณบุษฟู
 เทียวกัน อันสนธิมิไกรวสาน จนพระเชษฐาธิราชให้ มีลักษณะ
 ราชสารขึ้นมาขอ ฝ่ายน้อยท่านก็ส่งราชบุตรทั้งสองมายังพระบรม
 เชษฐา แล้วยกกลับขึ้นไปพระนครหงสาวดี รู้กิตติศัพท์ไปว่าพระ
 เชษฐาธิราชมีกฤษฎาภินิหารมาก กอปรด้วยเศวตกฤษฎาธิศุภ
 ลักษณะตระกูลพลายพั้งถึง ๗ ช้าง จึงให้ขุนทนต์เจ้าทูลลักษณะ
 ราชสารสุนทรภาพสวัสดิ์ มาขอเศวตกฤษฎา ๒ ช้างไปไว้เป็นศรี
 พระนครหงสาวดี พระเชษฐาเรามีไถ่มีอาลัยในราชสัมพันธ์มิตร
 ไมตรี กลับกล่าวกระต่ายท้าวทำเนียบมาว่า พระนครไถ่มีนางรพงาม
 และช้างเผือกช้างเนียม เป็นที่เกียรราชกษัตริย์ น้อยท่านได้แจ้ง
 จาเป็นจึงท้วงยกพยุหโยธาหาญมาตามลักษณะราชสาร ยึดนั้นก็มาเหยียบ
 ชานพระนครถึง ๗ วันแล้ว ไฉนจึงมิได้ออกมาบรรณงค์โดยขัตติยา
 ภิรมย์ลำเริงราชหฤทัยบ้างเลย ให้เร่งยกพยุหโยธาออกมาสงคราม
 กันทุเลนเป็นขวัญตา หรือไม้อรรถแล้วก็เชิญเสด็จออกมาสนทนา
 กัน ถ้ามีออกมาทักอย่าให้พระเชษฐาเราน้อยพระทัยเลย น้อยท่าน
 จะชิงเอาเศวตฉัตรให้จึงได้

ครั้นแต่งเสร็จแล้วให้ทุกถือเข้าไป สมเด็จพระมหากัทรพรภิ
 ราชาริราช ครั้นได้แจ้งในลักษณะพระราชสาร จึงทรงพระราช
 คำริว่า คึกครื้นนี้ใหญ่หลวงนัก เห็นเหลือมือเหลือกำลังทหารจะ
 กู้พระนครไว้ได้ ถ้าเราจะมือออกไป สมณชีพราหมณ์ประชา
 ราชวรโพธิ์ฟ้าเข้าขอขมขืนเสมา จะถึงแก่พินาศฉิบหายสิ้น ทั้งพระ
 ศาสนาก็จะเศร้าหมอง จำเราจะออกไป มาตราว่าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 มีคงอยู่ในสัตตยานุสัยทั้งราชสารเข้ามานั้นก็ตามเด็ก แต่เราจะรักษา
 สัตตยานุสัยให้มั่น ทรงพระราชดำริเท่าถึงนั้นแล้ว ก็ให้แต่ง
 ลักษณะพระราชสารกำหนดที่จะเสด็จ ให้ทูตานุทูตถือออกไปถวาย
 พระเจ้าหงสาวดี แล้วทรงสั่งให้เจ้าพนักงานออกไปปลุกราชลัญจราคารณ
 ค่ายลวกพระเมรุราชิการามกับวัดหัดคาวาสต่อกัน มีราชบัลลัง
 กอาสน์ ๒ พระที่นั่ง สูงเสมอกัน หว่างพระที่นั่งห่าง ๔ ศอก แล้ว
 ให้แต่งรัตนกยาอาสน์สูงกว่าราชาอาสน์อีกพระที่นั่งหนึ่ง ให้เชิญ
 พระศรีรัตนตรียออกไปไว้เป็นประธาน

ครั้นรุ่งขึ้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์
 พร้อมด้วยมขนตริกวิชาติ ราชครุโหราโยธาหาญข้ามไป เสด็จขึ้น
 บนพระที่นั่ง ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี พร้อมด้วยท้าวพระยา
 มขนตริกทั้งปวงเสด็จมา สมเด็จพระมหากัทรพรภิราชาริราชเจ้า
 ร้องอัญเชิญเสด็จ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี เสด็จขึ้นบนพระที่นั่งแล้ว
 ตรัสว่า สมเด็จพระเจ้าพี่เราให้อาราธนาพระพุทธปฏิมากรเจ้า พระ
 ธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า มาเป็นประธานก็ถืออยู่แล้ว ของงเป็นสักขี

ทิพพะยานเกิด อันแผ่นดินกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา บรมวาช
 ไว้แต่สมเด็จพระเจ้าพี่เรา แต่ทว่าน้องท่านให้มาขอช้างเผือก ๒ ช้าง
 พระเจ้าพี่มิได้ให้ บัดนี้ต้องยกพยุหโยธาหาญ มาโดยวิถีทุเรศกันการ
 จะขอช้างเผือกอีก ๒ ช้าง เป็น ๔ ช้าง พระเจ้าพี่จะว่าประการใด
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าก็ตรัสบัญชาให้ สมเด็จพระ
 เจ้าหงสาวดีตรัสว่า จะขอพระราเมศวรไปเลี้ยงเป็นพระราชโอรส
 ถ้าพระเจ้าพี่เราให้แล้วจะยกทัพกลับไป สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 ราชาธิราชเจ้า ตรัสตอบว่า ขอไว้เถิด จะให้สืบประยูรวงศ์ สมเด็จพระ
 เจ้าหงสาวดีตรัสว่า พระมหินทราธิราชผู้น้องนั้น ก็สืบวงศ์
 ไต่อยุ่ อันจะเอาไว้ด้วยกัน ถ้าพระเจ้าพี่เราสวรรคตแล้ว ภิรัชพี่น้อง
 จะหมั่นหมอมมีความพิโรธกัน สมณพราหมณาฆมนตริอาณา
 ประชาราษฎรจะได้ความเดือดร้อน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา
 ธิราชเจ้าขมิ้มใจ ก็บัญชาตาม สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า
 จะขอพระยาจักรีและพระสุนทรสงครามไปถวายพระราชโอรส สมเด็จพระ
 มหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าก็ยอมให้ แล้วตรัสว่า อาณาประช
 ราษฎรหัวเมือง และข้าขอชนธเสมา ซึ่งกองทัพจับไว้นั้น ขอไว้
 สำหรับพระนครเถิด สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็บัญชาให้ สมเด็จพระ
 มหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ส่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวร
 และพระยาจักรี พระสุนทรสงคราม กับช้างพลายเผือก ๔ ช้าง คือ
 พระเชนทโรคม พระบรมไกรสร พระรัตนากาศ พระแก้วทรงบาท
 ให้สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี แล้วเสด็จเข้าพระราชวัง สมเด็จพระเจ้า

หงสาวดีก็เสด็จไปพลับพลา สั่งให้ประกาศแก่นายทัพนายกองว่า
อาณาประชาราษฎรพระนครศรีอยุธยา^๑นั้น ให้ปล่อยเสียดินแล้ว
ให้สมเด็จพะรามาศวรร พระยาจักรี พระสุนทรสงครามเข้าไปรับบุตร
ภรรยา ทั้งสามก็เข้ามารับบุตรภรรยา จึงถวายบังคมลาพระเจ้า
แผ่นดินออกไปตามพระราชกำหนด

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีมีพระราชบริหารคำสั่ง^๑ ให้กองทัพหน้า
ล่วงหน้าไปได้ ๗ วันแล้ว ก็เสด็จยกทัพหลวงไปทางเมืองกำแพงเพชร
สมเด็จพะมหาธรรมราชาเจ้า ก็ตามไปส่งเสด็จสมเด็จพะเจ้าหงสาวดี
ถึงเมืองกำแพงเพชร แล้วก็กลับมาเมืองพิษณุโลก

ขณะนั้นพระยาตานีศรีสุริยคำนบกทัพเรือยาหยับ ๒๐๐ ลำ เข้า
มาช่วยราชการสงคราม ถึงทออยู่หน้าวัดกัญจนกระจะ รุ่งขึ้นยกเข้า
มาทออยู่ประตูชัย พระยาตานีศรีสุริยคำนโก^๑ก็กลับเป็นกบฏ ก็
ยกเข้าในพระราชวัง สมเด็จพะมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าไม่ทันรู้
เสด็จลงเรือพระที่นั่งศรีสักหลาดหนีไปเกาะมหาพราหมณ์ และเสนาบดี
มนตรีมุขพร้อมกันเข้าในพระราชวัง สะพัดไล่ชาวตานีแตกฉานลงเรือ
รุดหนีไป ฝ่ายมุขมนตรีทั้งปวงก็ออกไปเชิญเสด็จสมเด็จพะมหาจักร-
พรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก เสด็จเข้าสู่พระราชนิเวศมหาสถาน
ศักราช ๙๑๒ ปุ^๑ชอโทศก (๑) (พ.ศ. ๒๐๙๓) พระเจ้ากรุงศรี
สัตนาคนหุตทรา^๑ว่า พระราชบุตรพระสุริโยทัย ซึ่งขาดคอช้าง

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๙๕๕ ทรุศก ปีเดียวกับศึก
ช้างเผือก

แก่กรุงหงสาวดีนั้น จำเวญววัฒนนาขึ้นแล้ว พระองค์ก็แต่งตั้งทูตานุทูต
 จำทูตพระราชสาร คมไกรธมมงคลราชบรรณาการมาถวาย แต่
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก ในลักษณะ
 พระราชสารนั้นว่า

ข้าพระองค์ผู้ผ่านพิภพกรุงศรีสัตนาคนหุต ขอลถวายอภิวัต
 วันทนมามายังสมเด็จพระปิตุราชาธิราช ผู้ผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดี
 ศรีอยุธยา มหาคิลกภพพรตวันราชธานีบรมมัย อุดมพระราช
 มหาสถาน มหาพารอันยิ่งเป็นมิ่งมงคล ด้วยลัดดเควธกคุณุชะชาติ
 ตัวประเสริฐศรีเมือง ข้าพระองค์ยังไปมีเกรอิศรราชกัลยาณี พระสว
 ตรีสุริยวงศ์ ในกรุงศรีสัตนาคนหุตต่อไปมิได้ ข้าพระองค์ขอ
 พระราชทานพระราชธิดาอันทรงพระนามพระเทพมณีนครีย์ ไปเป็นขึ้น
 ศรีสร่างคนิกรกัลยา ในมหานครศุภจินทิต เป็นทางราชสัมพันธ์
 มิตรไมตรี สวรรณัฐพิณแผ่นเดียวกันชั่วกัลปาวสาน

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก ทราบ
 ในลักษณะพระราชสาร ก็ให้ประชุมท้าวพระยามขุนตริย์รักษา ๆ ว่า
 กรุงพระมหานครศรีอยุธยา กับกรุงหงสาวดี ก็เป็นอริชอกข้าศึก
 วรรณไวคอันมีในพระทรงจจะรักษาเป็นอันยาก และพระเจ้ากรุงศรี
 สัตนาคนหุต ก็เป็นกรุงกษัตริย์อันใหญ่ ได้มีพระราชสารนอญม
 มาแล้ว ควรที่ทรงพระกรุณาพระราชทานให้ จะไต่เป็นทางพระราช
 สัมพันธมิตรไมตรี เกลือกมีราชการงานพระราชสงครามภายนอก
 จะไต่เป็นมหากำลัญญ์ทอนการ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช

พระเจ้าอยู่หัวก็เห็นด้วย ค้ำรั้วให้คอบพระราชสารขึ้นไป ว่าซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตมีพระทัยจะรวมพระราชโลหิต เป็นมหาสัมพันธมิตรไมตรีนั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกอนุญาตแล้ว ให้แต่งมารับเถิด ทูตานุทูตรับพระราชสารกราบถวายบังคมลา ไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุต ถวายพระราชสาร ทูลพฤติเหตุทุกประการ

พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทราบดังนั้น ก็พระทัยนุก ก็แต่งให้ทูตานุทูตกับไพร่ ๕๐๐ และท้าวนางเจ้าแก่งมารับ ขณะเมื่อทูตลงมาถึงนั้น พอสู่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระเทพกษัตริย์ทรงพระประชวรหนัก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก ไม่รู้ที่ระผอนผันฉันทใดเลย จึงทรงพระราชจินตนากรว่า แม้จะมีพระราชสาบบอกขึ้นไปโดยสัตย์ไซ้ ไหนพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตจะเห็นจริง ก็จะทำให้เราเจรจาเป็นสอง จะมีหมองคลองพระราชไมตรีและไม่ตรีไป ได้ ออกมาแล้วจะให้เสียคำตมิยังควร พระองค์ก็ยกพระแก้วฟ้าราชธิดาให้แทนองค์พระเทพกษัตริย์ พระราชทานเครื่องราชูปโภคสำหรับอิศรมเหษีกรุงกษัตริย์ พร้อมด้วยสนมสาวใช้ทาสกรรมกรชาย ๕๐๐ หญิง ๕๐๐ ไปด้วย ทูตกราบถวายบังคมลา เชิญสมเด็จพระแก้วฟ้าราชบุตรขึ้นไปด้วย

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งว่า ใช้องค์พระเทพกษัตริย์ก็เสียพระทัยนัก จึงตรัสว่า เติมเราจำนงขอพระเทพกษัตริย์ ซึ่งเป็นพระราชธิดาพระสวียุทัย อันเสียพระชนม์แทนพระราชสามีกับ

คองช้าง เป็นสกุลวงศ์คตัญญอินประเสริฐ ตรีส.แล้วก็แต่งให้พระยา
แสน พระยานคร พระยาภิรมณ์ตรี เป็นทูตานุทูต ให้มาส่งพระ
แก้วฟ้าราชบุตร คืนยังกรุงพระนครศรีอยุธยา และมีพระราชสาร
เครื่องราชบรรณาการ มาถวายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้า
ช้างเผือกด้วย ในลักษณะพระราชสารนั้นว่า

เดิมพระองค์ประสาทพระเทพกษัตริย์ให้ กฤติศัพท์นั้นก็ทั่วไป
ในนิคมชนบทชอบขึ้นเสมอมากรุงศรีสัตนาคนหุตสิ้นแล้ว บัดนี้พระองค์
ส่งพระแก้วฟ้าราชบุตรเปลี่ยนไปแทนนั้น ถึงมาครว่าพระแก้วฟ้า
ราชบุตรจะมีศรีสวัสดิ์พลักษณะโสภาค ยิ่งกว่าพระเทพกษัตริย์ร้อยเท่า
พันทวีก็ ยังไปล้างกฤติศัพท์พระเทพกษัตริย์เสียให้ ก็เป็นที่อับ
ประยศชั่วกัลปาวสาน ข้าพระองค์ขอส่งพระแก้วฟ้าราชธิดาคืน จึง
พระราชทานพระเทพกษัตริย์แก่ข้าพระองค์ ทุ้มพระราชสารอนุญาต
มาแต่ก่อน

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก แจ้งในลักษณะ
พระราชสารและส่งพระแก้วฟ้าคืนมาทั้งนั้น ก็ละอายพระทัยนัก พอ
พระเทพกษัตริย์หาประชวรพระโรค จึงยกแต่งการที่จะส่งพระราชธิดา
และจัดเจ้าแก้วก้านัลสาวใช้ทาสชาย ๕๐๐ หญิง ๕๐๐

ครั้นเมื่อเดือน ๕ คักราช ๙๑๓ ปีกรัตติก (๑) (พ.ศ. ๒๐๙๔)
จึงมีพระราชโองการดำรัสให้พระยาแมนคุมไพร่ ๑๐๐๐ ไปส่ง พระยา
แมนกับทูตานุทูตก็เชิญเสด็จพระเทพกษัตริย์ ขึ้นทรงสัวิภาดาญิน
ยานมาศ ไปโดยสถลมารคสมอส

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๙๒๖ ชวดศก

ฝ่ายพระมหาธรรมราชา แต่แจ้งว่า พระมหาจักรพรรดิพระเจ้า
ช้างเผือก จะส่งพระเทพกษัตริย์ขึ้นไปกรุงศรีสัตนาคนหุต ก็ให้
ม้าเร็วถือหนังสือไปถวายพระเจ้าหงสาวดี ๆ ทราบ ก็แต่งให้พระตะบะ
เป็นนายกอง พาเสือนาน มังกลอกลม้อ คมพล ๑๐๐๐๐ รุกมา
ตั้งชุมนุมค้อยอยู่ตำบลมะเวียง นอกกำแพงเมืองเพชรบุรี ออกสะกดตี
ชาวกรุงศรีสัตนาคนหุตนั้นแตกฉาน ได้พระเทพกษัตริย์ไปถวาย
พระเจ้าหงสาวดี

ฝ่ายพระยาลาวซึ่งมารับพระเทพกษัตริย์ ก็เอาค้ำทั้งข่วงไป
กราบทูลพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทุกประการ พระเจ้ากรุงศรีสัตนา
คนหุตแจ้งประพฤติกเหต ก็ทรงพระพิโรธว่า ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีแต่ง
รพดมาสะกดตีรับชิงเอาพระเทพกษัตริย์ไปทั้งนี้ ก็เพราะเมืองพระ
พิษณุโลกเป็นต้น จำระแกแค้นให้ถึงขนาด พระองค์ก็ให้บำรุง
ช้างมารูปพละยกไปเอาเมืองพิษณุโลก ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
พระเจ้าช้างเผือกแจ้ง ก็ตรัสให้ไปห้าม พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต
ถึงกโดยพระราชโองการมิได้ยกไป

(๑๖) รัชกาลสมเด็จพระมหินทราธิราช (ครั้งที่ ๑)

ครั้นศักราช ๙๑๕ ปีชวดจัตวาศก^(๑) (พ.ศ. ๒๐๙๕) เดือน ๑๒
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก ก็ยกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
พระมหินทราธิราช . เสด็จขึ้นผ่านพิภพไธสวริยสวรรค์บุรีบุรีเวฬุราช
ประเพณี ครองครองแผ่นดินกรุงพระมหานครศรีอยุธยา สมเด็จพระ

(๑) ฉบับจำลอง จ. ศ. ๑๑๖๖ ว่า ปีฉลูศก ศักราช ๙๒๗

พระมหากักรพรทิพระเจ้าช้างเผือก เสกัจออกไปอยู่วังหลัง ในขณะนั้น
พระชนม์ได้ ๕๔ พระพรรษา ส่วนสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน
เมื่อเสกัขึ้นเสวยราชสมบัติพระชนม์ได้ ๒๕ พรรษา สมเด็จพระมหา
จักรพรทิพระเจ้าช้างเผือก เวนราชสมบัติแล้ว ถึงวันเดือน ๓ ก
เสกัขึ้นไปเมืองลพบุรี ตรีสให้บุรณะอารามพระศรีรัตนมหาธาตุให้
บริบูรณ์ และแต่งประชานางชี ๒๐๐ กับข้าพระ ให้อยู่รักษาพระ
มหาธาตุ แล้วก็เสกัลงมายังกรุงพระมหานครศรีอยุธยา

ครั้นนั้นเมืองเหนือทั้งปวงเป็นสิทธิแก่พระมหาธรรมราชาเจ้า
อนึ่ง การแผ่นดินในกรุงพระมหานครศรีอยุธยา พระมหาธรรมราชา
บังคับบัญชาลงมาประการใด สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน
ต้องกระทำตามทุกประการ ก็ขึ้นเคืองพระราชนุทัย จึงเอาความ
นั้นไปกราบทูลสมเด็จพระราชบิดา สมเด็จพระมหากักรพรทิพระเจ้า
ช้างเผือก ก็น้อยพระทัย ขณะนั้นพระยารามออกจากที่กำแพงเพชร
เอามาเป็นพระยาจันทบุรี สมเด็จพระมหินทราธิราช ก็ตรีสกิจการ
ทั้งปวงด้วยพระยารามเป็นความลับ แล้วก็ส่งข่าวไปแก่พระเจ้ากรุง
ศรีสัตนาคนหุต ให้อย่างมาหาเมืองพระพิษณุโลก จึงพระเจ้ากรุง
ศรีสัตนาคนหุต ก็บำรุงช้างม้าพลสรรพ ะยกมาหาเมือง
พิษณุโลก พระมหาธรรมราชาตรีสรู้ว่า พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต
จะยกทัพมา มิได้แจ้งในกล ก็ส่งข่าวมาทูลแก่สมเด็จพระมหินทร
าธิราชเจ้าแผ่นดิน พระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ก็ให้พระยาศรีราช
เดโช และพระท้านำขึ้นไปช่วย แต่ส่งเป็นความลับไปว่า ถูทัพ

กรุงศรีสัตนาคนหุตล้อมเมืองพระพิษณุโลกเมื่อใด ก็ให้คุมเอาพระมหา
 ธรรมราชาลงไป เสร็จราชการแล้วจะเลี้ยงให้ถึงขนาด พระยาศรี
 ราชเทโวไปถึงเมืองพระพิษณุโลก ก็มีไว้ความลับ กลัวยเอาจักซึ่ง
 พระยารามกับสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน คิดการเป็นความ
 ลับนั้น ทูลแถลงแก่พระมหาธรรมราชาทุกประการ พระมหาธรรม
 ราชาแจ้งตระหนัก ก็ให้ข้าหลวงเอาข่าวรุดขึ้นไปทูลแก่พระเจ้าหงสาวดี

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ก็ยกช้างม้าวิฬประมาณ
 ๒๐ หมื่น มาโดยทางนครไทย มายังเมืองพระพิษณุโลก พระมหา
 ธรรมราชาให้กวาศรวเมืองนอกทั้งปวงเข้ามาในเมืองพระพิษณุโลก
 และก็แต่งการที่ระกันเมืองไว้พร้อมเสร็จ ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคน
 หุตยกมาถึงเมืองพระพิษณุโลกเดือนยี่แรม ๑๓ ค่ำ^๑ ๔/ เบญจศก^(๑)
 ก็ตั้งทัพพลยี่พลายในตำบลโพธิ์เรียง ทรงประตูลงวรรค ไกลออกไป
 ประมาณ ๕๐ เส้น ทัพพระยาแสนสินทร์คว่างฟ้า ตั้งตำบลเตาไฟ
 พระยามือไฟ ตั้งตำบลวัดเขาพราหมณ์ ทัพพระยานคร ตั้งตำบล
 สระแก้ว ทัพพระยามือเหล็ก ตั้งตำบลบางสะแก

ฝ่ายสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้ากำหนดว่า ทัพกรุงศรีสัตนา
 คนหุตยกมายังเมืองพระพิษณุโลกแล้ว พระองค์ก็กรีธาพลเสด็จขึ้น
 ไปโดยทางชลมารค ตั้งทัพหลวงตำบลพิง พระยารามและพระยาจักรี
 เป็นกองหน้าขึ้นไปตั้งตำบลวัดจุฬามณี และทัพเรือออกแต่วัดจุฬามณี
 ทั้งสองฟากน้ำ แน่นตลอดลงไปจนทัพหลวงณปากน้ำพิง แล้วก็ยก

(๑) ฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๓๓๖ ว่า ปีเถาะศก ๘๒๘

ขึ้นไปว่า จะยกเข้าไปช่วยกันเมืองพระพิษณุโลก พระมหาธรรมราชา
 ตรัสทราบการอยู่แล้ว ก็ให้ออกมาห้ามมิให้เข้าไป ฝ่ายพระเจ้า
 กรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งว่า สมเด็จพระมหินทราธิราชยกกองทัพเรือ
 ขึ้นมาเหมือนกำหนดก็ตีพระทัย ตรัสให้ยกพลเข้าขึ้นเมือง และ
 แต่งทหารห่มเสื้อเหลือง ๓๐๐๐ หนุนพลเข้าไป เจ้าหน้าที่เชิงเทียน
 ก็สาธยายไฟเหลนหลาว ต้องชาวล้านช้างตายมากนัก พระเจ้ากรุง
 ศรีสัตนาคนหุตเห็นดังนั้น ก็เสด็จยกพลเข้าขึ้นช้างพระที่นั่งแผ้วถาวร
 อยู่แทขีริมคูเมือง ให้เจ้าหน้าที่ทำทูลขอร้องตัวข้ามคูเข้าไปจนถึงเชิง
 กำแพงเมือง ชาวพระพิษณุโลกผู้รักษากำแพง ฟังข่าวรลระลุม
 ได้ต้อง จึงพระมหาธรรมราชาเสด็จไปขึ้นช้างพระที่นั่ง ตรัสให้
 ครีเอาพลอาสา ๕๐๐ ออกทะลวงฟัน พลลาวก็พ่ายออกไป พระเจ้า
 กรุงศรีสัตนาคนหุตก็ถอยไปยังค่ายหลวง และบัญชาให้นายทัพ
 นายกองตั้งบนกำแพงเมือง

ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชา ท้าวการที่จะทำลายทัพเรือ
 ก็ตรัสให้เอาไม้ไผ่ผูกแพกว้าง ๑๐ วา ยาว ๒๐ วา ๕๐ แผ แล้ว
 เอาเชือกเพลิงใส่เต็มหลังแพ ชื่อนี้มีขางรดท่วไปทั้งนั้น และให้
 แต่งเรือเร็วไว้ ๒ ลำ สำหรับระดมเชือกเพลิง ครั้นจัดการเสร็จตอน ๕
 ชน ๔ ค่ำเพลาเย็นตก ก็ให้ปล่อยแพพัดกันลงไปถึงคันทะนิวก
 ุพามณี เรือเร็ว ๒ ลำก็เอาเพลิงจุดเชือกไฟหลังแพตลอดจนมาทาง
 สองข้าง เพลิงก็ติดโรงเรือนเป็นอันหนึ่งอันเดียว น้ำนั้นคันทะนิวก
 ก็พัดแพเร็วลงไป กองทัพเรือมีทันรู้ตัว คอเห็นแพไฟเต็มแม่น้ำลงมา

ก็ตกใจ ลงเรือทันที มีที่นั่ง เย็นสบายค้ำคั่งเป็นโกลาหล แผลไฟ
ก็ไหม้เรือต่อกันไป เสียเรือและผู้คนตายเป็นอันมาก เรือและคน
กองหน้าที่เหลือนั้น ก็ร่นลงไปยังทัพหลวงณปากน้ำพิจ

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีแจ้งข่าวว่า เมืองพระพิษณุโลกเกิดศึก ก็
ใช้พระยาภูกาม พระยาเสื่อหาญ มาเป็นนายกอง ม้า ๑๐๐๐ พล
๑๐๐๐๐ รุดมาช่วยกันเมืองพระพิษณุโลก พระยาภูกาม พระยา
เสื่อหาญ ก็ยกทัพมาถล่มเมืองพระพิษณุโลก เห็นข้าศึกถอยแล้ว
ก็หักเข้าถล่มพระยามือเหล็ก ซึ่งตั้งในบางสระแก ทัพพระยามือเหล็ก
ต้านมิได้ ก็พ่ายแยกออกไป พระยาภูกามและพระยาเสื่อหาญ
ก็ยกพลเข้าในเมืองพระพิษณุโลกได้ พระยาภูกามและพระยาเสื่อหาญ
ก็ยกพลทลายชาวหงสา ก็เข้าไปถวายบังคมพระมหาธรรมราชา ๆ ก็
ให้รางวัลแก่ผู้มาช่วยทั้งนั้นเป็นอันมาก สมเด็จพระมหาธรรมราชา
เจ้าแผ่นดิน รู้ว่าพระเจ้าหงสาวดีให้กองทัพมาช่วยเมืองพิษณุโลก
เห็นการศึกไม่สมหมายแล้ว ก็เลิกกองทัพคืนลงมายังพระนครศรี
อยุธยา ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต เห็นว่าจะเอาเมืองพระพิษณุโลก
มิได้ ก็เลิกทัพจากเมืองพระพิษณุโลกคืนไปโดยทางบ้านมุงคอน
ชมภู จึงพระยาภูกามและพระยาเสื่อหาญ ทูลแก่พระมหาธรรมราชาว่า
ข้าพเจ้าทั้งสองจะขอยกไปทูลแก่ทัพพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ให้แตก
ฉานเป็นข้าเห็นมือ พระมหาธรรมราชาก็ตรัสห้าม ว่าศึกใหญ่มิได้
แตกฉานล้าไปดังนี้ อันจะยกไปตามนั้นหาธรรมเนียมมิได้ พระยา
ทั้งสองก็ทูลว่า พระเจ้าหงสาวดีใช้ข้าพเจ้าทั้งสองมาครวญ ยังไม่

ไต่รยพุ่งเป็นสามารภ ครั้นข้าพเจ้ามียกไปตามไซ้ เห็นว่าพระเจ้า
 หงสาวดีจะลงไทย พระมหาธรรมราชาก็ตรัสว่าท่านทั้งสองยกมาก
 ไต่กระทำการรบพุ่งมิชยอยู่แล้ว และซึ่งว่าพระเจ้าหงสาวดีจะลงไทย
 นั้นเป็นภาระธุระเรา ถ้าท่านมีฟัง จะขึ้นยกไปให้ไต่เห็นจะเสียที่ข้าศึก
 เป็นมั่นคง พระยาภูกาม พระยาเสื่อหาญ มิไต่ฟังบัญชา กรวย
 ถวายบังคมลาแล้วก็ยกพลไปตาม ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต
 เมื่อล่าทัพไปนั้น บัญชาให้พระยาแสนสุนทรคว่างฟ้า พระยานคร
 พระยามือไฟ ทั้งสามทัพอยู่หลัง ครั้นถึงค่ายลวารีและทาง
 นั้นเคย พระยาแสนสุนทรคว่างฟ้า พระยานคร พระยามือไฟ
 แต่งพลทหารชุมไว้ ๒ ข้างทาง แล้วขยับมาตั้งพลอยู่ใกล้ทางประมาณ
 ๓๐ เส้น แต่งม้าไว้คอยยั่วทัพอื่นไปตาม พระยาภูกามและพระยา
 เสื่อหาญ ยกไปถึงค่ายลวารี มีทหารม้าใหญ่ตั้งรับอยู่ในที่นั้น
 เห็นแต่ม้าเท่านั้นก็ไล่เข้าไป ทัพกรุงศรีสัตนาคนหุต ก็ยกพลเข้า
 ประทะกันถึงอาวุธสิ้น ฝ่ายทหารชาวล้านช้างอันชุมไว้นั้น เห็นได้
 ทัพก็ออกกระโจมตักกระหนาบ ทัพพระยาภูกาม พระยาเสื่อหาญก็
 แตกฉาน ชาวทัพล้านช้างก็ไล่ฟันแทงพลหงสาวดีตายมากนัก นาย
 ม้าผู้ก็ตายหลายคน ทัพพระยาภูกาม พระยาเสื่อหาญเสียม้าและ
 เครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก ก็พ่ายคินมาเมืองพระพิษณุโลก ครั้น
 เสร็จการศึก พระยาศรีวิราชเทโวมิไต่ลงไป ก็อยู่ด้วยพระมหาธรรม
 ราชา แต่พระทัยนำหนิงไปยังพระนครศรีอยุธยา

ถึงวันเดือน ๘^๕ ขาลฉก (จ.ศ. ๙๑๖ พ.ศ. ๒๐๙๗)
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าข้างเฝือก ก็เสด็จทรงพระผนวช
 ข้าราชการก็วชโดยเสด็จเป็นอันมาก ฝ่ายพระมหาธรรมราชาทราบ
 พระทัยตระหนักรว่า สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน คึกการ
 ทั้งปวงด้วยพระยารามพิทูลยุยง และสัญญาแก่พระเจ้าล้านช้างให้
 ยกมาเอาเมืองพระพิษณุโลก พระองค์ก็ให้มีหนังสือรับสั่งลงไปถึง
 สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ว่าเมืองพิษณุโลกเจ้าเมืองมิได้
 จะขอพระยารามขึ้นมาเป็นพระยาพิษณุ สมเด็จพระมหินทราธิราช
 เจ้าแผ่นดิน ครั้นตรัสทราบดังนั้นก็เฝ้าพระทัย ฝ่ายพระยาราม
 แจ้งดังนั้น ก็ลวพระมหาธรรมราชาจะส่งตัวไปหงสาวดี ก็ทูลแก่
 สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ว่าข้าพเจ้าได้ฟังซึ่งกิจการใน
 เมืองพระพิษณุโลกนั้น ว่าพระมหาธรรมราชาคึกการทั้งปวงเป็นฝ่าย
 ข้างพระเจ้าหงสาวดี และเขาเมืองเหนือทั้งปวงไปขึ้นแก่พระเจ้า
 หงสาวดีแล้ว บัดนี้จะย้ายเอาท้าวพระยาผู้ใหญ่ในพระนครไปยัง
 หงสาวดีเล่า และซึ่งพระมหาธรรมราชาบังคับบัญชาพระองค์ลงมา
 เป็นสิทธิดังนี้ ข้าพเจ้าเห็นไม่ควร ถ้าและคึกหงสาวดีมาถึงพระนครก็
 ข้าพเจ้าขอประกันตักแต่งการป้องกันพระนครไว้ให้ได้ สมเด็จพระมหิน
 ทราธิราชเจ้าแผ่นดิน เห็นชอบด้วยกับบัญชาโดยพระยาราม

(๑๕) รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช

(ครั้งที่ ๒)

สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน และพระยารามก็เอาขลุ
 ๕๕ คีตกทั้งปวงนั้น กราบทูลแก่พระมหาจักรพรรดิพระเจ้าข้างเฝือก

แล้วอัญเชิญพระองค์ลาพระผนวชออกมาครองราชสมบัติ พระเจ้า
ช้างเผือกก็มีไต่รับ จึงสมเด็จพระหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน และ
พระยาราม ก็ทูลวิงวอนเป็นหลายครั้ง ว่าข้าคนนี้จะมาถึงประชา
ราชกุมารทั้งปวงแล้ว ขอทรงพระกรุณาเสด็จมาครองราชสมบัติ เอา
อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายไว้ให้รอด พระเจ้าช้างเผือกก็ตรัสบัญชา
ตามสมเด็จพระโหราธิราชกราบทูลนั้น จึงเสด็จลาพระผนวชในเดือน
๔ แรม ๑๓ ค่ำ คักราช ๙๑๖ ขาลฉศก^(๑) (พ.ศ. ๒๐๙๗)

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีแจ้งข่าวไปว่า พระยาภูกาม พระยาเลื้อหาญ
ซึ่งให้มาช่วยกันเมืองพระพิษณุโลก กลับเสียทัพแก่ชาวล้านช้าง ก็
ทรงพระโกรธ และให้ม้าใช้มาหาพระยาภูกามและพระยาเลื้อหาญ
ไปประลองโทษ พระยาภูกาม พระยาเลื้อหาญกลัวพระราชอาชญาพระเจ้า
หงสาวดี ก็ทูลวิงวอนพระมหาธรรมราชา เชิญเสด็จขึ้นไปช่วยขอโทษ
พระมหาธรรมราชาก็ทรงพระกรุณาแก่พระยาภูกาม พระยาเลื้อหาญ
จึงพาพระนเรศวรราชบุตรเสด็จขึ้นไปถึงเมืองหงสาวดี ทูลขอโทษพระยา
ภูกามและพระยาเลื้อหาญแก่พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า
มันทั้งสองนี้โทษถึงตายอยู่แล้ว แต่พระเจ้าน้องเราไต่ ขึ้นมาขอแล้ว
เรายกโทษให้ พระมหาธรรมราชาก็โสมนัส รักใคร่ในพระเจ้า
หงสาวดีเป็นอันมาก ขณะเมื่อพระมหาธรรมราชาเสด็จไปกรุง
หงสาวดีนั้น ข่าวแจ้งลงไปถึงกรุงพระมหานครศรีอยุธยา สมเด็จ
พระมหินทราธิราช ก็กราบทูลแก่สมเด็จพระราชบิดาว่า พระมหา

(๑) ฉบับจำลอง จ. ศ. ๑๑๓๖ ว่า คักราชได้ ๙๓๐ ปีมะโรงศก

ธรรมราชานี้ มิได้สวามิภักดิ์ต่อพระองค์แล้ว ไปฝ่ายฝากไมตรีแต่เจ้า
 หงสาวดีฝ่ายเดียว จำจะยกทัพไปขึ้นไปเชิญเสด็จพระเจ้าพันนางกับ
 ราชันคดา ลงมาไว้ณพระนครศรีอยุธยา ถึงมาครพระมหาธรรมราชา
 จะคิดประการใด ก็จะเป็นห่วงอาลัยอยู่ อันพระมหาธรรมราชาเห็น
 จะไม่พ้นเงื้อมพระหัตถ์ สมเด็จพระราชบิดาก็เห็นด้วย จึงตรัสให้
 พระยารามอยู่รักษาพระนคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับพระมเหสีนทร
 ธิราชอิราช ก็กรีธาพลเสด็จโดยชลมารคถึงเมืองพระพิษณุโลก ก็
 รัชสมเด็จพระวิสุทธิกษัตริย์ กับเอกราชศรี อันเป็นพระภาคีนายราช
 และศรีอภัยพลช้างหลวงเดิม ซึ่งให้ขึ้นมาแต่ก่อนนั้น แล้วสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัว กับพระมเหสีนทรอิราช ก็เสด็จล่องจากเมืองพระ
 พิษณุโลก ไปประทับยังเมืองนครสวรรค์ จึงสมเด็จพระมเหสีนทร
 อิราช กราบทูลสมเด็จพระราชบิดาว่า เมืองกำแพงเพชรเป็นทางศึก
 กำลังศึก จะขอทำลายเมืองกำแพงเพชรเสีย กวาทเทเขาครอบครวั
 อภัยพลไปไว้ณกรุงพระมหานครศรีอยุธยา ถึงคึกคักมากจะไต่หย่อน
 กำลังลง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ตรัสเห็นด้วย ทิ้งหลวงก็ตั้งยังอยู่
 ณเมืองนครสวรรค์ สมเด็จพระมเหสีนทรอิราช ก็ยกกองทัพขึ้นไป
 ยังเมืองกำแพงเพชร ทิ้งหลวงทั้งค่ายท่ายเมือง พระยาศรีเป็น
 กองหน้าเข้าตีค่ายท่ายเมือง ฝ่ายขุนอินทเสนา และขุนต่างใจ
 ข้างหลวงซึ่งตั้งไปแต่พระพิษณุโลกนั้น แตรู้ข่าวก็รวบรวมไพร่พลแบ่งกัน
 เมืองกำแพงเพชรเป็นสามารบ ครั้นกองทัพเข้าตีค่ายท่ายเมือง ก็แต่ง
 พลออกหักค่ายพระยาศรี ๆ ก็พ่ายแก่ชาวเมืองกำแพงเพชร จึง

พระยาศรีภักดิ์แต่งการที่จะปล้นเมืองกำแพงเพชร ก็ให้ชาวขามใน
หมวดพันตรีชัยศักดิ์ ๑๐๐๐ แต่งการสรวักยกเข้าปล้นเมืองในเพล
ากลางคืน เมื่อแรกยกเข้าไปนั้น ชาวเมืองสงสัยอยู่ ละให้เข้าไปถึงเชิง
กำแพง แล้วก็วางขี้นไฟและพุ่งสาธตราวุธมาต้อนชาวขามา ๆ ก็พ่าย
ออกมา แต่ยกเข้าปล้นเมืองถึง ๓ วันรพลตายมาก เห็นจะเอาเมือง
มิได้ สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า ก็เลิกทัพหลวงคืนลงมายัง
นครสวรรค์ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก และสมเด็จพระ
พระมหินทราธิราชเจ้า ก็เสด็จลงมายังพระมหานครศรีอยุธยา ส่วน
พระยารามอยู่แต่งการซึ่งจะกันพระนคร และในหน้าที่กำแพงรอบ
พระนครนั้น ให้แต่งข้อมเพ็ชรและหอรบระยะไกลกันแต่เส้นหนึ่ง
วางขี้นใหญ่ไว้ระยะแต่ ๑๐ วา ขี้นยะเหลี่ยมห่างมณฑกกระยะไกลกัน
แต่ ๕ วา อันกำแพงพระนครขณะนั้น ตั้งโดยกระบวนเก่าและยัง
ใบรอลงทั้งในริมว่า พระยารามก็ให้ตั้งค่ายรายไปตามริมน้ำเป็น
ชั้นหนึ่ง และไว้ขี้นห่างมณฑกสำหรับค่ายนั้นก็มากแล้ว ให้ตั้งหอ
โทรในกลางน้ำ ไกลริมฝั่งไป ๕ วารอบพระนคร มิให้ข้าศึกเอาเรือ
เข้ามาตีริมพระนครได้

ฝ่ายข้าหลวงในเมืองพระพิษณุโลก ครั้นสมเด็จพระมหาจักร
พรรดิพระเจ้าช้างเผือก และสมเด็จพระพระมหินทราธิราช มานำพระวิสุทธิ
กษัตริย์และเอกาทศรถู กษัตริย์ครอบครวอพยพข้าหลวงเดิมลงไปแล้ว
ก็ขึ้นมามีไปยังกรุงหงสาวดี กราบทูลแก่พระมหาธรรมราชาเจ้าตาก
ประการ พระมหาธรรมราชาได้แจ้งดังนั้น ก็ตกพระทัย จึงเข้าไป

เมื่อพระเจ้าหงสาวดี เสด็จขึ้นพระยารามกับสมเด็จพระมหินทราธิราช
 คิตการกันแต่ต้นจนมาถึงหาญรับพระวิสุทธิกษัตริย์ ลงไปกรุงพระ
 มหานครศรีอยุธยา นั้น ทูลแก่พระเจ้าหงสาวดีทุกประการ พระเจ้า
 หงสาวดีแจ้งเหตุดังนั้น ก็เคืองพระราชหฤทัย จึงตรัสแก่พระมหา
 ธรรมราชา ว่าซึ่งกรุงพระมหานครศรีอยุธยา เสียสัตย์อันสัตย์กลับ
 เป็นปรักษ์ข้าศึกแก่พระเจ้าน้องเรานั้น จะละไว้มิได้ พระเจ้าน้องเรา
 เร่งลงไปจัดแจงกองทัพทั้งเจ็ดเมืองเหนือ และเสบียงอาหารไว้ให้
 สร้อย เกือบ ๑๒ เราจะยกลงไป พระมหาธรรมราชาเจ้ารัษฎา
 พระเจ้าหงสาวดีแล้ว ก็ถวายบังคมลามายังเมืองพระพิษณุโลก จัด
 แสงเสบียงอาหารข้างม้าวพลทั้งเจ็ดเมืองเหนือไว้ ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี
 ให้บำรุงข้างม้าวพลสรว

ศักราช ๙๑๗ ปีเถาะสัปตศก (พ.ศ. ๒๐๙๘) วันพฤหัสบดี
 เดือน ๑๒ ขึ้น ๔ ค่ำ เพลารุ่งแล้ว ๒ นาฬิกา ๖ บาท สมเด็จพระเจ้า
 หงสาวดีก็เสด็จทรงขัตติยโคทกธาราภิเษกเสร็จ เสด็จทรงเครื่องเสด็จ
 วิภูลนาถารกาณจนวิเชียรมาลี มณีมาคมงกุฎ สำหรับวิชัยยัษฐา
 ธรรมเสด็จ เสด็จทรงช้างคันพลายชมพูทิศ สูง ๖ ศอก ๒ นิ้ว ผู้
 พระที่นั่งสุวรรณมหารูป เป็นบรมอัครยานพาหนะ พร้อมด้วยแสน
 สุรชาติโยธาทหารเทียมหาญ พลโล่หัตถ์เขนทองอนคิโรคมหาพาร
 นานาวุธประยุตต์กิตติสารสินธพทรงคพาชีชาติพันธุ์ ออกรับการ
 กลิงกลศ อภิรมย์สรวไพโรจรจิต พิพิธประภาการ ชงชัยธงประดาก
 เป็นชนันต์แน่นไสว เคียรค้ายด้วยท้าวพระยาพลากรกันกริ้ว ร่ายระย

และพลสำหรับเจ้าเมืองนั้นเข้ามาพระนคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ให้
พระยารามตรวจจัดพลสรรพาวุธ ขึ้นประจำหน้าที่กำแพงรอบพระนคร
และค่ายทั้งปวงก็มั่นคงนัก แล้วก็แต่งกองแล่นไว้ทั้ง ๔ ด้านรอบ
พระนคร ด้านละ ๕ กอง ส่วนพระยารามนั้นตั้งทัพในท้อง
สนามหลวง เป็นกองกลางจะไต่ยกไปช่วยทั้ง ๔ ด้าน อนึ่งหน้าที่ใด
ซึ่งเป็นหน้าที่กวตขัน พระเจ้าอยู่หัวก็ไว้พระกลาโหมและพระยา
พลเทพ เมืองชัยนาท เมืองสุพรรณบุรี เมืองลพบุรี เมืองอินทริ
เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองนครนายก เมืองสระบุรี เมือง
พรหมบุรี เมืองสวรรคบุรี เมืองสิงห์บุรี เมืองนครชัยศรี เมืองอนบุรี
เมืองมฤททั้งนี้ อยู่ประจำหน้าที่แต่म्म หอรัตนชัยลงไปเกาะแก้ว
ซึ่งมีแต่คู หาแม่น้ำกันมิได้ และหน้าที่ทั้ง ๓ ด้านใช้แต่ในค่ายไปถึง
ประตูชัย พระยาพระคลังเป็นนายกองใหญ่ แต่ประตูชัยไปถึงวังชัย
พระอินทรานครบาลเป็นนายกองใหญ่ แต่มุมนวังชัยไปถึงประตูชัยชั้น
พระท่ายน้ำเป็นนายกองใหญ่ แต่ประตูชัยชั้นไปถึงมมุสสารหลวง พระยา
ศรีราชเทโวเป็นนายกองใหญ่ แต่มุมนสสารหลวงมาพระราชวัง แต่
พระราชวังไปถึงข้อหน้า พระยาธรรมาเป็นนายกอง ถึงพลทหารใน
ทั้งปวงรักษาหน้าที่

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี ยกทัพมาถึงกรุงพระนครศรีอยุธยา ฅวัน
พุธ เดือนอ้ายขึ้น ๑ ค่ำ ตั้งทัพมั่นณค่ายลุมพลี จึงพระยารามก็
ให้เอาขุนนารายณ์สังหาร ยาว ๓ วา ๘ ก กะสุน ๑๒ นิ้ว ลากไป
ตั้งในช่องมุมนศพสวรรค์ ให้จึงกายิงเอากลางทัพพระเจ้าหงสาวดี

ต้องช้างมารัวพลตายมาก และกระแสนั้นไปตกใกล้พลยาพระเจ้า
 หงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีก็ให้เอากระแสนั้นขึ้นสรวงพล แล้วก็เสด็จ
 เลิกกองทัพมาตั้งณมหาพราหมณ์ พอทัพยกทัพเรือถึงพร้อม จึงพระ
 เจ้าหงสาวดีก็ตรัสกำหนดให้ทัพทั้งปวงเข้าล้อมพระนคร ในข้อหน้า
 ทิศบูรพ์ใช้ทัพมหาอุปราชและทัพพระมหาธรรมราชา ทัพพระเจ้า
 อังวะไปข้างทักษิณ ทัพพระยาตะละและเจ้าฟ้าไทยใหญ่ และพระยา
 แส่นหลวงชาวเชียงใหม่ ไปข้างประจิมทิศ ทัพพระยาพะสิมและ
 พระยาตองอู ทัพพระยาอภัยคามณี พระยาเลา พระยาพระตะปะ
 พระตะเบ็ก ตั้งทิศอุดร ฝ่ายทัพหลวงก็ยกเข้าไปตั้งณวัดมเหยงคณ์
 และทัพอันล้อมพระนครทั้งสี่ด้านนั้น เมื่อแรกยกเข้าล้อมนั้นตั้งใกล้
 ริมน้ำออกไปประมาณ ๓๐ เส้น และเอาไม้ตาลเป็นค่ายพุนดินกัน
 ขึ้นใหญ่ กว่าจะตั้งค่ายมั่นลงได้ ชาวพระนครวางปืนใหญ่ออกไป
 ต้องพลพระเจ้าหงสาวดีตายมากนัก ครั้นตั้งค่ายมั่นกันขึ้นใหญ่ได้
 แล้วประมาณ ๑๐ วัน ก็ยกเข้ามาตั้งค่ายอีกชั้นหนึ่ง ห่างค่ายเดิม
 ๑๐ เส้น ยังประมาณ ๒๐ เส้นจะถึงริมน้ำ ชาวพระนครแต่งพล
 อาสาออกทะลวงฟัน แล้ววางปืนใหญ่ออกไปต้องพลพระเจ้าหงสาวดี
 เมื่อตั้งค่ายนั้นตายมากนัก และนายทัพนายกองเห็นจะตั้งค่ายใน
 กลางวันมิได้ ให้ลอบเข้าตั้งกลางคืนเป็นช้านาน จึงตั้งค่ายชั้นนั้นมั่น
 ลงได้ แล้วพระเจ้าหงสาวดีก็ให้ยกเข้าตั้งค่ายอีกชั้นหนึ่งเล่า ให้
 ถึงริมน้ำคูเมือง และค่ายชั้นนี้ตั้งยากนัก คุ้มชาวพระนครวาง
 ปืนใหญ่ และปืนจินดา จ้าง มณฑก ถนัดเต็มแม่นยำ พลทั้งปวง

ต้องขึ้นไฟตายมากนัก จึงพระเจ้าหงสาวดีให้ชักคอโมงคฺ ให้พลทั้งปวง
เดินเข้ามาเป็นหลายแห่งหลายสาย ครั้นถึงริมแม่น้ำที่จะตั้งค่ายนั้นก็
ซุกเป็นคอโมงคฺเล่นหากันโดยหน้าค่าย และลอบตั้งค่ายนั้นในกลางคืน
แล้วห้ามพลทั้งปวงให้สงบมิให้มีฉว ฝ่ายในพระนครรู้ว่าชาวหงสาวดี
ซุกคอโมงคฺเดิน ก็เอาปืนใหญ่ยิงออกไปมิได้ต้องเข้าศึก ก็จัดกองอาษา
ออกไปทะลวงฟันได้หัวเข้ามาถวายหลายครั้ง และชาวหงสาวดีก็ตั้งค่าย
ขึ้นนั้นเป็นเดือนเศษจึงตั้งได้ แต่พระเจ้าหงสาวดียกมาให้ตั้งค่ายล้อม
เป็น ๓ ครั้ง ประมาณ ๒ เดือนจึงเข้าล้อมได้ ถึงริมแม่น้ำคูเมือง

ฝ่ายสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า จึงคำรัสแก่พระยาราม ให้
มีศุภอักษรขึ้นไปถึงเมืองล้านช้าง ขอกองทัพลงมาช่วย พระยาราม
ก็แต่งศุภอักษรโดยพระราชบริวารเสร็จแล้ว จึงแต่งให้ขุนราชเสนา
ขุนมหาวชิชัย กับไพร่ ๕๐ คนถือขึ้นไปยังเมืองล้านช้าง

เมื่อศึกหงสาวดียกมาล้อมพระนคร และตั้งค่ายได้ ๓ ครั้ง
พระเจ้าช้างเผือกเสด็จเลียบพระนครมิได้ขาด และแต่งกองอาษาออกไป
ไปกองละ ๑๐๐๐ กองละ ๒๐๐๐ ทั้งสี่ด้าน เป็นหลายหมื่นหลายกอง ได้
รบด้วยชาวหงสาวดีซึ่งเข้ามามีตั้งค่ายนั้นทุกวัน และได้ฆ่าฟันชาว
หงสาวดีตาย ได้หัวเข้ามาถวายก็มาก ฝ่ายพลหงสาวดีเมื่อนั้นล้มตาย
เท่าใด พลทั้งปวงก็มีได้แตกฉานยิ่งยกหนุนกันเข้ามา บังคับให้
ตั้งค่าย ครั้นตั้งค่ายล้อมทั้งสี่ด้านแล้ว พระเจ้าหงสาวดีก็คำรัสแก่
พระมหากษัตริย์ พระเจ้าแก้ว พระเจ้าอังวะ ท้าวพระยาทั้งหลายว่า
เราไปรบเมืองทุกแห่งไซ้ ครั้นยกเข้าล้อมได้แล้วดังนี้ ก็แต่งการที่

จะเข้า^๔บนปล้นเอา^๕ไ้กับวลัยพลัน และแผ่นดินอยุธยา^๖นี้เป็นราชธานี
ใหญ่หลวง เอาสมุทรเป็นคั่นรอบ กุ^๗เขาพระสิเนราช อันมีแม่น้ำ
สีทันดร^๘ทิวรอบคอบ และที่^๙จะปล้นได้^{๑๐}ไซ้ เห็นแต่ชื่อหน้าบ้านเดียว
ถึง^{๑๑}ถึงนั้นนักก็ จะปล้นเอาเหมือนนครทั้งปวง^{๑๒}นั้นมีไ้ และซึ่งจะเอา
อยุธยา^{๑๓}นครนี้ เราจะแต่งการเป็นงาน^{๑๔}บ่งจะไ้ ให้ท้าวพระยาและ
นายทัพนายกองทั้งปวง ให^{๑๕}รักษาแต่^{๑๖}มันไว้ อย่าเพ่^{๑๗}อรบพุ่ง ให้^{๑๘}แก่กัน
ออกลาดหาข่าวไว้เป็นสละ^{๑๙}เบียงเลี้ยงไพร่พลทั้งปวง ให้^{๒๐}ครบบ^{๒๑}หนึ่ง แล้ว
จะให้^{๒๒}สำรวจเอาให้^{๒๓}ถ้วนตัวคนจงทุกหมู่^{๒๔}ทุกกอง ถ้านายทัพนายกอง
ผู้ใด^{๒๕}สละเบียงพล^{๒๖}นั้นมีครบ^{๒๗}ถึง^{๒๘}ไซ้ จะให้^{๒๙}ลงโทษแก่นายทัพนายกองผู้
นั้น^{๓๐}ถึง^{๓๑}ถึง^{๓๒}ชีวิต จึงท้าวพระยาทั้งหลาย ก็^{๓๓}แต่งพลไว้^{๓๔}ประจำ^{๓๕}ค่ายทั้งปวง
แต่^{๓๖}เพ่^{๓๗}อรบพุ่ง^{๓๘}ย่องกันหน้า^{๓๙}ค่าย แล้วก็^{๔๐}แต่งพล^{๔๑}ออก^{๔๒}ไปลาดหาข่าว ทุก
หมู่^{๔๓}ทุกกองโดยพระราชกำหนด ก็^{๔๔}ปลุก^{๔๕}ยั้ง^{๔๖}ฉางใส่^{๔๗}สละเบียงทั้งปวงไว้
ครัน^{๔๘}ถึงกำหนดที่จะ^{๔๙}สำรวจ พระเจ้าหงสาวดีก็^{๕๐}แต่งให้^{๕๑}ส่ง^{๕๒}มิ่ง^{๕๓}พัก^{๕๔}เบิก^{๕๕}เป็น
กอง^{๕๖}สำรวจ^{๕๗}ทุกทัพ^{๕๘}ทุกกอง และ^{๕๙}สละเบียงพลทั้งปวงนั้น ก็^{๖๐}ครบบ^{๖๑}หนึ่ง
กุ^{๖๒}พระราชกำหนด แก่^{๖๓}หมวกมะ^{๖๔}โกก^{๖๕}ข้าหลวง^{๖๖}เดิม^{๖๗}นั้น สละเบียง^{๖๘}มี^{๖๙}ครบ^{๗๐}
พระเจ้าหงสาวดีก็^{๗๑}ให้^{๗๒}ลง^{๗๓}โทษ^{๗๔}ถึง^{๗๕}ถึง^{๗๖}ชีวิต ขณะ^{๗๗}นั้น^{๗๘}พระเจ้า^{๗๙}ช้างเผือก^{๘๐}ทรง
พระ^{๘๑}ประ^{๘๒}ชวร^{๘๓}หนัก^{๘๔}ไ้^{๘๕}ประมาณ ๒๕ วัน^{๘๖}ก็^{๘๗}เสด็จ^{๘๘}สวรรคต

๑๖ รัชกาลสมเด็จพระมหินทราธิราช (ครั้งที่ ๒)

ศักราช ๙๑๗ ปี^๑เถาะ^๒สัปดาห์^๓ศก (พ.ศ. ๒๐๙๘) อยู่^๔ใน
ราช^๕สม^๖บ^๗กัน^๘นั้น ๒๒ ปี ครัน^๙พระเจ้า^{๑๐}ช้างเผือก^{๑๑}สวรรคต^{๑๒}แล้ว สม^{๑๓}เด็จ^{๑๔}

พระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินมิได้นำพาการศึก และเสด็จอยู่แต่
ในพระราชวัง ไว้การทั้งปวงแก่พระยาราม ให้บังคับบัญชาตรวจ
ทหารทั้งปวงผู้รักษาหน้าทวารพระนครนั้น พระยารามซึ่งคานหาบทอง
มีมยุรฉัตรประดับซ้ายขวา และพลทหารแห่หน้าหลังเป็นพ่นพ่น
แต่พลถือปืนกลนั้น ๗๐๐ เทียบเทียบหน้าทุกวัน และเกณฑ์พล
ออกรบชาวหงสาวดีเป็นสามารด

ขณะนั้น พระยาจักรีรัตนดิษฐ์พลออกไปหักค่ายข้าศึกณท้ายค
และเผาค่ายหน้าที่พระยาเกียรติไต่ประมาณเส้นหนึ่ง พลศึกอันประจำ
ค่ายพ่ายลงไป จึงพระยาเกียรติยกพลออกรบ พระยาจักรีรัตนดิษฐ์ลง
ไปก็เสียตัว และชาวอาหมาก็พ่ายเข้ามาพระนคร พระยาเกียรติจับ
พระยาจักรีรัตนดิษฐ์ถวายแก่พระเจ้าหงสาวดี ๆ ทรงพระโกรธแก่พระยา
เกียรติ ตรัสแก่พระมหาอุปราชว่า ซึ่งพระยาเกียรติมิได้รักษาค่าย
ให้มั่น ให้ชาวพระนครออกมาเผาเสียได้ มิถึงโทษพระยาเกียรตินั้น
ก็ช่วยประการใด พระมหาอุปราชกราบทูลว่า พระยาเกียรติเสีย
ค่ายก็จริง แต่ทว่าได้นายกองซึ่งถือพลออกมารบนั้น ๖ ข้าง เห็น
ว่าโทษพระยาเกียรติกลบดกกันจึงมิได้ลงโทษ พระเจ้าหงสาวดี
ทรงพระโกรธแก่พระมหาอุปราชว่า ถึงพระยาเกียรติจับได้นายกอง
ก็ยังมีคุ้มโทษ และพระมหาอุปราชว่าพระยาเกียรติคุ้มโทษแล้ว
และมีไต่เอาโทษพระยาเกียรตินั้น เห็นว่า มหาอุปราชมิได้เอาใจ
ลงในการศึก อย่าให้มหาอุปราชอยู่บังคับการศึกในทัพนั้นเลย เ
ไปแห่งใดก็ตามใจเถิด ให้มหาอุปราชเอาแต่ช้าง คนขี่ท้าย กลาง

ไปด้วย กว้านนั้นอย่าให้เอาไป พระเจ้าหงสาวดีก็ให้ ขัณฑ์พระมหา
 อูปราชาเสีย แล้วก็ให้ลงโทษแก่พระยาเกียรติถึงสิ้นชีวิต พระมหา
 อูปราชากลับมายังทัพ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ใช้สน้องพระโอรสมา
 ขัณฑ์พระมหาอูปราชา ให้ไปจากทัพจนบัลลังก์ ขณะนั้นพระเจ้าแปร
 พระเจ้าอังวะ กลับอาชญาพระเจ้าหงสาวดี มีอาชญาโทษพระมหา
 อูปราชาได้ พระมหาอูปราชาให้ไปทูลแก่พระมหาธรรมราชาว่า
 สมเด็จพระราชาธิบดีาทรงพระโกรธ ขัณฑ์เราเสียจากกองทัพ และพระ
 เจ้าแปร พระเจ้าอังวะจะทูลขอโทษนั้น พันกำลังทูลมิได้ และซึ่งจะ
 ช่วยเราคราวนี้ เห็นแต่เจ้าพ่อเราพอจะทูลขอโทษเราได้ เมื่อพระมหา
 อูปราชาให้มาทูลแก่พระมหาธรรมราชานั้น พระเจ้าหงสาวดีใช้สน้อง
 พระโอรสมาไล่ว่าให้พระมหาอูปราชาเร่งไปจงพลัน จึงพระมหาอูปราชา
 กลับพระราชอาชญา ก็แต่งตัวจะขึ้นช้างไปจากทัพ จึงพระมหา
 ธรรมราชาตรัสให้ข้าหลวงไปห้ามพระมหาอูปราชา ว่าให้คงอยู่เราจะ
 ไปทูลขอโทษก่อน พระมหาธรรมราชาก็เสด็จมาทูลขอโทษพระมหา
 อูปราชา พระเจ้าหงสาวดีก็โปรดยกโทษให้

ขณะนั้น พระเจ้าหงสาวดีให้พระเจ้าแปรยกทัพเรือลงไปใน
 คลองสะพานขาว ขัณฑ์ไปออกเอาทางไพร่ เลี้ยวขึ้นมาถึงท้ายคุ
 กันมิให้เรือขึ้นล่องเข้าออกได้ แล้วพระเจ้าแปรก็แบ่งทัพเรือลงไป
 ล่ากึ่งเมืองนนทบุรี เมืองธนบุรี เมืองสมุทรปราการ ขณะนั้นสำเภา
 จีนจึงจั่ว มีทันรู้วาศึกหงสาวดีมาล้นมพระนคร ก็ใช้ไปเข้ามามี
 หลั่งเต่า พระเจ้าแปรก็ยกทัพเรือออกไปจะตีเอาสำเภาจีนจึงจั่ว ๆ ก็

รู้ว่า คักมาล้อมพระนคร และแต่งทัพเรือลงมาลาค จันจึงจูงกัไชโย
 ลำเนาออกไป และทัพเรือพระเจ้าแปรยกออกไปเห็นลำเนาจันจึงจูงลาค
 ออกไปลี้ภัยแล้ว จะตามเขามิได้ก็ยกทัพคืนมา พระเจ้าหงสาวดีก็
 ทรงพระโกรธแก่พระเจ้าแปร ว่าลำเนาจันเข้ามาถึงปากน้ำแล้ว และ
 มิได้ติดตามออกไปเอาใจได้ ให้ลำเนาจันหนีไปรอคนนั้น พระเจ้าแปร
 ผิดนัก จึงสั่งให้เอาตัวพระเจ้าแปรไปพะเวรรอบทัพ แล้วให้คงเป็นนาย
 กองทัพเรือคอกเก่า ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีก็แต่งทหารให้เข้าหักค่าย
 ริมน้ำค่านประทุพพรต้นชัย พระยารวมและพระกลาโหม พระอินทรา
 พระมหาเทพ พระมหามนตรี และพระพลวงชนหมื่นหัวเมืองทั้งหลาย
 ช่วยกันเอาใจลงในราชการรบพุ่งป้องกันไว้มิให้ชาวหงสาวดีหักเข้ามา
 ได้ และพระมหาเทพแต่งพลอาสาออกทะเลลงพื้นชาวหงสาวดีก็แตก
 ฉานเป็นหลายครั้ง และการศึกนั้นช้าอยู่ พระเจ้าหงสาวดีทรงพระ
 โกรธก็ให้เอานายทัพนายกองไปลงโทษ แล้วจึงบัญญัติการให้พระมหา
 อูปราชา ไปตั้งค่ายค่ายลวักเขาคินตรงเกาะแก้ว พระเจ้าอังวะ
 ยศรเขื่อนนั้น ตั้งค่ายค่ายลวักสะพานเกลือ พระเจ้าแปรผู้หลาน ตั้งค่าย
 ค่ายลวักจันทร์ตรงบางเอียน ให้เร่งถมดินเป็นถนนข้ามแม่น้ำเข้าไปให้
 ถึงปากทั้งสามค่ายลงได้ พระมหาอูปราชา พระเจ้าอังวะ พระ
 เจ้าแปร ก็มาเร่งให้ทำตามบัญชา ชาวพระนครเจ้าหน่าที่เห็นดังนั้น
 ก็เอาปืนใหญ่ขึ้นยิงระดมยิงเข้าคักล้มตายเป็นอันมาก สมเด็จพระ
 เจ้าหงสาวดีเสด็จทอดพระเนตรเห็นว่ายังหาเป็นถนนขึ้นได้ไม่ ก็ตรัส
 ว่า พระมหาอูปราชา พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร สามคน

จะให้ถมถนนข้ามคูเท่านั้นยังมีไค่ ที่ไหนจะได้กักรังครืออยู่อย่าเล่า
 ถ้าและตายลงข้างสักคนหนึ่งเมื่อไค่ จึงจะเป็นถนนขึ้นไค่ ตรีศเท่า
 กันั้นแล้วก็ได้เสด็จกลับไปพลับพลา และพระมหาอุปราช พระเจ้าอังวะ
 พระเจ้าแปร ยิงเกรงพระราชอาญา จึงทำรัสให้เอาไม้ โคนคทำท
 พุยังพล จนมูลดินเข้าไปถมถนน ชาวพระนครก็วางขึ้นใหญ่ออก
 มา พลล้มตายเป็นอันมาก ผู้ตรวจการเห็นดังนั้นก็เอาเนื้อความเข้า
 กราบทูลสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทุกประการ พระเจ้าหงสาวดีจึงตรัส
 ถามผู้เข้ามาทูลว่า พลแบกมูลดินตายลงคนหนึ่ง เป็นมูลดินกี่ก้อน
 ผู้ตรวจการทูลว่า คนตายคนหนึ่งเป็นมูลดินประมาณ ๗ ก้อน ๘ ก้อน
 พระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสว่า เอาเด็ก แล้วไปบอกเจ้าหน้าที่ให้เร่งพลขน
 มูลดินถมถนนเข้าไปอย่าให้ขาดไค่ ผู้ตรวจการก็เอามาทูลพระมหา
 อุปราช พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร ตามรับสั่งทุกประการ พระมหา
 อุปราช พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร ก็เร่งให้พวกพลทั้งปวงถมถนนทั้ง
 สามตำบลมิได้ขาด ทั้งกลางวันและกลางคืน และการถมถนน
 ถึง ๓ เดือนจึงถึงกำแพงพระนคร ฝ่ายพระยาราม พระกลาโหม พระ
 มหาเทพเห็นศึกแหลมเข้ามา ก็ตั้งค่ายในกำแพงชั้นหนึ่งเป็นวงพาด
 เอาปืนใหญ่ขึ้นมณฑก มาตั้งไว้หน้าค่ายนั้น ฝ่ายคนอยู่รักษากำแพง
 และเชิงเทินนั้นก็ยิงรบพุ่งชองกันอยู่ และพระเจ้าหงสาวดีให้ยกพลเข้า
 ไปโดยถนนมุมเกาะแก้ว และเอาทัพเรือติดกระหนาบแล้วเอาปืนจ่า
 มณฑก นกลี ยิงแยงระดมเอาเจ้าหน้าที่ทั้งห้าคน ซึ่งเอาเกาะแก้ว
 นั้น ชาวทหารอาษาซึ่งอยู่หน้าเกาะแก้วนั้น จะรบพุ่งชองกันไว้มิได้

ก็พ่ายลงมายังค่ายซึ่งตั้งไว้นั้น และชาวหงสาวดีก็รุกเข้ามาทำลาย
กำแพงมูเมการะแก้วไ้ ในขณะนั้นพระยารามก็สลัดใจลง จะบังคับ
บัญชาการศึกไปไม่สนิทใจก่อน ก็คิดท้วงท้าวพระยามุขมนตรี
ทั้งหลายว่าจะขอร้องกันศึกกลับไปเห็นพินิจกำลัง และเราจะแต่งออกไป
ให้เจรจาเป็นทางไมตรีจะเห็นประการใด ท้าวพระยามุขมนตรีทั้งหลาย
ก็ว่า ซึ่งจะเป็นไมตรีนั้นแต่ยังมีไคร่พุงกัน นี้สู้ไคร่รบกันเป็นสามาร
แล้ว วัพลพระเจ้าหงสาวดีก็เสียดายเป็นอันมากดังนี้แล้ว พระเจ้า
หงสาวดีจึงจะรบเป็นทางราชไมตรีไ้หรือ และท้าวพระยาทั้งหลายก็
มิลงด้วยพระยาราม แต่นั้นมาท้าวพระยามุขมนตรีลูกขุนทหารทั้งปวง
มิฟังบังคับบัญชาพระยารามต่อไป ต่างคนต่างรบเข้าศึก และพระมหิน
ทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ก็มีเอาพระทัยลงในการสงครามหามิไ้
ละให้แต่มุขมนตรีทั้งหลายรบพุ่ง

ในขณะนั้นพระมหาเทพ ถือพลอาษาอยู่รักษาหน้าค่าย มู
เมการะแก้วที่กำแพงทะลายนั้น ข้าศึกหงสาวดีก็เข้ามาปล้นค่ายเป็น
หลายครั้ง และพระมหาเทพก็รบป้องกันไว้ ข้าศึกจึงมิหักเข้ามาไ้

อนึ่งพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวราช เสด็จมาขึ้นช้างพระที่นั่งให้
พลอาษาช่วยพระมหาเทพรบ แล้วแต่งทหารอาษาออกทลวงฟัน แล้ว
ก็วางปืนใหญ่ยิงแยงออกไปต้องพลหงสาวดีตายเป็นอันมาก ข้าศึก
จะปล้นเขาค่ายนั้นมิไ้ ก็ถ่วงประชิดกันอยู่ ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีทรง
พระดำริว่า กรุงพระมหานครศรีอยุธยา^๕ ขอร้องกันเมืองไว้เป็นสามาร
ซึ่งจะหักเอาโดยง่ายนั้นยากนัก แล้วก็จวนเทศกาลฝนจะตกอยู่แล้ว

จะลำบากไพร่พลนัก จึงตรัสด้วยพระมหาธรรมราชาว่า จำเราจะเพโท
บายเอาตัวพระยารามผู้เป็นเจ้าการป้องกันพระนครไว้ได้แล้วก็จะมี
มือลงเห็นจะได้เมืองถ่ายเตียว พระมหาธรรมราชา ก็แต่งนาย
กัณฑ์ทองข้าหลวงเดิม ให้ถือหนังสือลอบเข้าไปถึงขุนสนมข้าหลวง
ซึ่งสมเด็จพระเจ้าช้างเผือกไปเฝ้าลงมาแต่เมืองพระพิษณุโลก กับด้วย
พระวิสุทธิกษัตริย์นั้น ขุนสนมก็ส่งหนังสือนั้นเข้าไปถวายแก่พระ
เจ้าอยู่หัวกรมฝ่ายใน และในลักษณะหนังสือนั้นว่า

พระเจ้าช้างเผือกตรัสศึกด้วยพระยาราม จึงแต่งการรบพุ่งป้องกัน
ไว้ ละให้เสียสัจย์คดของพระราชไมตรีนั้น บัดนี้พระเจ้าช้างเผือก
เสด็จสวรรคตแล้วยังแต่พระยาราม และพระทัยพระเจ้าหงสาวดียังไม่
เสียคดของพระราชไมตรี ถ้าและพระเจ้าแผ่นดินส่งตัวพระยาราม
ผู้ก่อเหตุออกมาถวายแล้ว พระเจ้าหงสาวดีก็จะเป็นทางราชไมตรี
สืบไป มิให้ยากแก่สมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรทั้งปวง จะเลิก
ทัพกลับไปพระนครหงสาวดี

จึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฝ่ายในรู้แจ้งแล้ว ก็เอาหนังสือนั้นมา
แถลงแก่สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินฯ ได้ฟังโดยลักษณะ
หนังสือนั้น ก็ให้หาท้าวพระยาเสนาพศุคมาค้ำยทั้งปวงมาประชุมกัน
ปรึกษากัน ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีให้ส่งพระยารามออกไปแล้วจะเป็นทาง
ไมตรีนั้น ยังเห็นควรประการใด หรือมิชอบจะส่ง จึงท้าวพระยา
อำมาตย์ทั้งปวงปรึกษากัน ถ้าพระเจ้าหงสาวดีจะเป็นพระราชไมตรี
จึงควรจะส่งพระยารามออกไป อย่าให้ยากแก่อาณาประชาราษฎร

ทั้งปวง และพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ก็สั่งให้แต่งหนังสือ
 ทอบออกไป ว่าถ้าพระเจ้าหงสาวดีจะเป็นไมตรีสัจจริงก็ให้หนังสือเข้า
 มานี้ไซ้ ก็จะส่งพระยารามออกไป จึงนายก้อนทองรับเอาหนังสือ
 ออกไป แต่พระมหาธรรมราชา ฯ ก็สั่งให้นายก้อนทองเข้าไปอีกเล่า
 ว่าพระเจ้าหงสาวดีจะเป็นราชไมตรีสัจจริง . ให้ส่งตัวพระยาราม
 ออกไป ซึ่งระเอาพระยารามไว้ในพระนครนั้นจะได้ยากแก่อาณาประช
 ราษฎรทั้งปวงนั้นคัมภีร์ควร ฝ่ายท้าวพระยามุขมนตรีทั้งหลาย มิได้
 รู้กลพระเจ้าหงสาวดี สำคัญว่าจริง ก็พร้อมกันทูลสมเด็จพระมหินทรา
 ธิราชเจ้าแผ่นดิน จึงให้ส่งพระยารามออกไปแก่พระเจ้าหงสาวดี สม
 เสด็จพระมหินทราธิราชจึงตรัสสั่งแก่นายก้อนทอง ให้ออกไปทูลแก่พระ
 มหาธรรมราชาว่า จะส่งพระยารามออกไปกำหนดให้มารับเถิด ครั้น
 นายก้อนทองไปแล้ว พระเจ้าแผ่นดินให้จำพระยาราม แต่งคนคุมออก
 ไปส่ง แล้วให้อาราธนาพระสังฆราชกับพระภิกษุ ๔ องค์ไปด้วย ครั้น
 พระสังฆราชและผู้คุมพระยารามไปถึง พระมหาธรรมราชาให้ถอดจำ
 พระยารามออกแล้ว พาเข้าไปถวายยังกรมพระเจ้าหงสาวดี ฯ ให้เบิกพระ
 สังฆราชเข้ามาแล้ว ตรัสให้หาพระมหาอุปราชและท้าวพระยาทั้งปวง
 มาประชุมหน้าพลับพลา พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสแก่ท้าวพระยาทั้งหลาย
 ว่าพระเจ้าแผ่นดินศรีอยุธยา ให้สังฆราชเอาพระยารามผู้ก่อเหตุมา
 ส่งแก่เรา แล้วว่าจะขอเป็นพระราชไมตรีด้วยเราตถกก่อน ท้าวพระยา
 ทั้งหลายจึงปรึกษากัน ยังจะช่วยรับเป็นพระราชไมตรีหรือประการใด
 ท้าวพระยาทั้งหลายทูลว่า ซึ่งได้พระยารามออกมาแล้วดังนี้ เสมือน

ไ้แผ่นกินขยุยยา อันซึ่งจะเป็นราชไมตรีนั้นหาต้องการไม่ ขอให้ยก
เข้าห้กราบจงไ้ พระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสว่า เราเป็นกษัตริย์จะทำ
สงครามสืบไป ซึ่งจะทำดังนี้หาควรไม่ แล้วก็สั่งนายทัพนายกอง
ทั้งปวงให้รักษาแต่มั่นไว้อย่าให้ประชิดพุ่งเข้าไ้

ฝ่ายชาวพระนครก็มิไ้รบ ต่างคนต่างสงบอยู่ทั้งสองฝ่าย
จึงพระเจ้าหงสาวดีสั่งพระสังฆราชเข้ามา ว่าถ้าพระเจ้ากรุงมหานคร
ขยุยยาจะเป็นทางพระราชไมตรีด้วยเรา จึงให้เจ้าแผ่นดินและท้าว
พระยาผู้ใหญ่ทั้งปวงออกมาถวายบังคมแก่เรา ๆ จึงจะรบเป็นทางพระ
ราชไมตรีด้วย ครั้นพระสังฆราชเข้ามามีงกรุงถวายพระพรแก่สมเด็จพระ
พระมหินทราธิราช โดยคำพระเจ้าหงสาวดีสั่งให้เข้ามานั้น จึงท้าว
พระยาทั้งหลายทูลพระมหินทราธิราช ว่าการทั้งนี้และพระเจ้าหงสาวดี
หากคิดเพโทบายล่อลวงให้ออกไป แล้วจะกุมเอาตัวท้าวพระยาผู้ใหญ่
ทั้งปวงไว้ แล้วจะให้เข้ามาเอาครัวอาณาประชาราษฎรทั้งหลาย
อพยพไปเป็นชะเลย และอีกครั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายขอถวาย
ไว้ถวายพ้องกันจนถึงขนาด จึงสมเด็จพระมหินทราธิราชก็ตรัสให้
ท้าวพระยาทั้งหลายปรึกษาเป็นหลายครั้ง ก็ลงใจด้วยกันเป็นคำเดียว
ว่าจะอาสารบพุ่งไว้ แต่พระยาธรรมมานั้นมิลงไ้ด้วยท้าวพระยาทั้งปวง

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี ครอบงุมออกมาแต่พระนครเข้าอยู่ถึง
๗ วันแล้วก็มีไ้ออกมา จึงตรัสแก่พระมหาธรรมราชา ว่ากรุง
นครศรีอยุธยามิให้ทอดออกมาเรจากการเมืองกันและเข้าอยู่ดังนี้ เห็นว่า
มิเป็นพระราชไมตรีกันแล้ว เราจะให้แต่งการที่จะปล้นกูหนหลังมา

สมเด็จพระมหาธรรมราชา ก็ทูลแก่พระเจ้าหงสาวดีว่า จะขอให้ทักก่อน
 ข้าพระเจ้าจะเข้าไปแถลงการทั้งปวง ให้พระเจ้าแผ่นดินและท้าวพระยา
 ผู้ใหญ่เห็นเห็นว่า จะเป็นทางราชไมตรีจริงอย่าให้ยากแก่สมณช
 พราหมณ์อาณาประชาราษฎรทั้งหลาย พระเจ้าหงสาวดีตรัสบัญชาโดย
 สมเด็จพระมหาธรรมราชา ๆ ก็เสด็จยังพระราชยานมาขึ้นอยู่ตรงหน้าที่
 พระมหาเทพ จึงร้องเรียกเจ้าหน้าที่เข้าไปว่า เราจะเข้าไปรับการ
 แผ่นดิน และพระมหาเทพเจ้าหน้าที่ยังบนกระสุนใหญ่่น้อยออกไป
 พระองค์ก็ลงจากพระเสลี่ยง ขุนอินทรเศษก็แบกพระองค์ลงกลบออก
 มา สมเด็จพระมหาธรรมราชาก็มาเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี แล้วกราบทูล
 ว่าไปทุกประการ ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสว่า ชาวพระนคร
 คืออยุธยา มิไฉนนั้น ก็เป็นสำหรับกรรมที่จะให้เสียพระนคร ซึ่งจะ
 พินมอเราไปนั้นหาไม่ แล้วพระเจ้าหงสาวดีก็ให้นายทัพนายกองทั้งปวง
 เร่งประชิดทำการทั้งกลางวันและกลางคืน ชาวพระนครก็รบพุ่งป้องกัน
 เป็นสามารถ

ขณะนั้นพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวราชดิพล ๑๕๐๐๐ ทั้งเป็น
 กองกลางอยู่ท้องสนามหลวง ถ้าเจ้าหน้าที่มาทูลว่าข้าศึกเข้ามาหัก
 หาญค้ำโค่น ก็มิได้ทูลพระราชบิดาก่อน แต่งทหารให้ไปช่วยรบ
 ทุกครั้ง ส่วนสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน มิได้เอาพระทัย
 ใส่ในการศึก มาคิดแคลงพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวราช ว่าการ
 ศึกหนักเขามิได้มาแจ้งก่อน ทำแต่อาธอใจ จึงให้หาพระศรีเสาวราช
 เข้ามาแล้ว สั่งให้พระยาธรรมมาเฝ้าตัวพระศรีเสาวราชไปลางเสียนวค

พระวราม และข้าราชการนายทัพนายกองทหารทั้งปวงก็เสียใจ แต่
 เหตุว่ารักบุตรภรรยาอยู่ก็สุดสำหรับป้องกันไว้ทุกหน้าที่ ฝ่ายขุนราช
 เสนา ขุนมหาวิชัยกับไพร่ ๕๐ คนพากันเล็ดลอดขึ้นไปตั้งเมือง
 ด้านข้าง จึงเอาศุภอักษรนั้นออกให้แก่เสนายักษ์ ในศุภอักษรนั้นว่า

ศุภอักษรบรรลพสาธิต วิมลเชษฐคุณานันต์ วิกลิตวิจิตรคัมภี
 ราชาวศัย ในท่านอัครมหาเสนาธิบดีนรินทร์ นรินทรมาตย์ อันสวามิ
 ประवासบาทมุลิกากร ขวรวุศลเรณูมาศ ในพระบาทสมเด็จพระบรมนาถ
 บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา มหา
 ทิลาภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์ อุดมพระราชมหาสถาน มีมธุรสจิตต์
 สนิทเสนาหา มายังเสนายักษ์ณกรุงศรีสัตนาคนหุตว่า บัดนี้กรุงเทพพระ
 มหานครศรีอยุธยา มีราชคัมภีร์คือพระเจ้าหงสาวดี กอบด้วยโลก
 เจตนาหาหิริโศดตยปะมิได้ ยกกองทัพมาปล้นหักกระทำการ้ายพระนคร
 ศรีอยุธยา สมณพราหมณาจารย์และไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ได้รับความ
 เกือบร้อนหนัก และกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา ก็เป็นเขื่อนเพชร
 เขื่อนชั้นนี้แก่กรุงศรีสัตนาคนหุต ถ้าว่ากรุงศรีอยุธยาเสียแก่กองทัพ
 หงสาวดีแล้ว เห็นว่าคิงหงสาวดีจะคิดตั้งกรุงศรีสัตนาคนหุตด้วย ขอ
 เชิญเสด็จพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ยกพยุหโยธาทัพลงมาช่วยบรรณ
 ยุทธปราบปรามข้าศึกให้อภัยปราศัยประสาธน์ไปแล้ว จะไต่ช่วยกัน
 ทำวโรกาสที่จะทอเบแทนแก่แก่นพระเจ้าหงสาวดีให้ถึงขนาด

และเสนายักษ์นั้นแจ้งในศุภอักษรแล้ว ก็พาขุนราชเสนา ขุน
 มหาวิชัย เข้าเฝ้าทูลโดยสำเนาศุภอักษรเสร็จสิ้นทุกประการ

พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแห่งนั้น ก็ทรงพระโกรธ จึงตรัสว่า
พระเจ้าหงสาวดีมีใ้ตั้งอยู่ในขัดติยราชตามประเพณี ประพฤติพาล
ทุจริตและให้ทหารมาสะกดซึ่งเอาพระเทพกษัตริย์ไปครั้งหนึ่งแล้วมีหน้า
ยังมีน้ำใจกำเริบยกพยัคฆ์โยธามากระทำร้ายพระนครศรีอยุธยาอีกเล่า
จำเราะยกไปตีเป็นทัพกระหนาบ คุกหน้าพระเจ้าหงสาวดีจะทำเป็นประการ
ใด ทั้งทางพระราชไมตรีกรุงศรีอยุธยาที่จะวัฒนาการสืบไป แล้ว
จึงมีพระราชกำหนดให้เตรียมทหารขุนหมื่นนายช้าง ๓๐๐ ม้า ๓๐๐๐
ครั้นณวันเสาร์เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ ใต้ศุภวารดิถีมหามงคลฤกษ์
ประเสริฐก็เสด็จทรงช้างพระที่นั่ง พร้อมด้วยแสนท้าวพระยาลาว
และพยัคฆ์โยธาทหารแห่โดยขบวนซ้ายขวาหน้าหลัง ตั้ง แฉก เป็น
ขบวนแน่นด้วยเครื่องสรรพศาสตราวุธ ยกออกจากกรุงศรีสัตนาคนหุต
ประทับรอนแรมมาโดยวิถีทางสถลมารค

ฝ่ายท่านเมืองนครไทยรู้ข่าวว่ากองทัพเมืองล้านช้างยกลงมา
ก็บอกข่าวราชการลงไปให้กราบทูลพระมหาธรรมราชาฯ แห่งนั้นแล้ว
จึงเฝ้าออกขึ้นไปเฝ้าทูลพระเจ้าหงสาวดี ว่าบัดนี้กองทัพกรุงศรีสัตนา
คนหุตยกมาทางเมืองพะเยาบุรี จะลงเมืองสระบุรีเป็นทัพกระหนาบ
พระเจ้าหงสาวดีแจ้งแล้ว ครั้นตามพระยารามว่า กองทัพกรุงศรีสัตนา
คนหุตยกมานี้ มาช่วยเองหรือบอกขึ้นไปขอให้มาช่วย พระยาราม
กราบทูลว่า สมเด็จพระมหินทราธิราช สั่งข้าพเจ้าให้มีศุภกษัตริ
ขึ้นไปขอกองทัพลงมาช่วย พระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า ซึ่งกองทัพ
กรุงศรีสัตนาคนหุตยกมาครั้งนี้ ครั้นจะระไวให้เข้ามาใกล้ ชาวพระ

นครจะแข่งมือชน การที่จะทำเอาพระนครจะชั่ววันไป จำเราจะตี
ให้แตกฉานแต่ไกล แล้วสมเด็จพระมหาธรรมราชา กับพระยาราม
เอาช่างตีเหล็กมาแกะตราให้เหมือนตราพระราชสีห์เสร็จแล้ว จึง
แต่งเป็นคุรุอักษรว่า

ทัฬหะเจ้าหงสาวดียกมาครั้งนี้ กองทัพกรุงพระมหานคร
ศรีอยุธยาแห่งออกรับ ก็หาหักหาญไต่ไม่ บัดนี้ให้ตั้งมั่นไว้
แต่งให้คนออกลาดกระเวนตักสระเบียง กองทัพชาวหงสาวดีก็ขาด
สระเบียงลง รวนจะเลิกกองทัพถอยไปอยู่แล้ว ให้เชิญเสด็จพระ
เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต เวียงยกพยุหโยธาทัพลงมาทำการตีกระหนาบ
ก็จะไต่ชัยชนะโดยง่าย

ครั้นแต่งเสร็จแล้วจึงส่งพระมหาธรรมราชา ให้แต่งไทยซึ่งมีสติ
ปัญญาไว้ไว้ไว้ ถัวยื่นขึ้นไปให้กองทัพยกเร่งลงมา แล้วส่งพระมหา
อุปราชว่าให้แต่งกองทัพขึ้นไปคอยสกัดตี พระมหาอุปราชก็
เสด็จยกพยุหยาตราทัพ โดยสถลมารคแม่น้ำแควย่ำคักฟาก
ตะวันออกออกพักพลชุ่มไว้ ใกล้เมืองสระบุรีทั้งสองฟากนั้น

ฝ่ายผู้ถัอคุรุอักษรไป พบกองทัพพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต
ณเมืองเพชรบุรี เสนาบดีนำเข้าเฝ้าทูลข้อความตามคุรุอักษรทุก
ประการ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งแล้ว มิได้มีวิจารณ์ญาณ
สำคัญว่าจริงก็พระทัยนัก ก็ยกกองทัพรีบลงมาเมืองสระบุรี ถึง
ตำบลหมากสอง คั้นกองทัพยังมีทัพพร้อม พระมหาอุปราชเห็นได้
ทีแล้วให้ทหารเข้าโจมตี กองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตไม่ทันรู้ ทั่วก็

แตก ไร้พลเจ็ยพลล้มตายเป็นอันมาก พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตก็
 ขึ้นข้างหน้ไป กองทัพพระมหาอุปราชาไล่ตีกติดตามไปได้ข้างมา้เป็น
 อันมาก ขีพพลลาวได้ประมาณ ๑๐๐ เศษ แล้วยกกลับลงมาเฝ้าพระเจ้า
 หงสาวดี แล้วก็ทูลถวายข้างมา้กับชะเตยชาวล้านช้างซึ่งไ้มานั้นพระ
 เจ้าหงสาวดีก็พระทัย จึงให้ปล่อยชาวล้านช้างเข้าไปแจ้งเหตุทั้งปวงใน
 พระนคร ฝ่ายพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินและนายทัพนายกองทั้งปวง
 แจ้งว่า กองทัพพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตเสียแก่ชาวหงสาวดีก็เศร้าใจ

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีก็คิดการ ซึ่งจะเข้าหักเอาพระนครให้จงได้
 ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาจึงคิดว่า ถ้าจะหักเอาพระนครโดยกำลัง
 ทหารนั้นๆ เห็นจะเสียไพร่พลเป็นอันมาก จึงให้หาพระยาจักรีมาว่า ซึ่ง
 พระเจ้าหงสาวดีไ้ขึ้นไปครั้งพระราเมศวรนั้นมาเฝ้าแต่สอง ให้สาบาล
 แล้วจึงตรัสปรึกษาเป็นความลับ ว่าแต่ก่อนท่านกับเราก็คือเป็นข้าพระเจ้า
 ข้างเฝือก ครั้นเรามาเป็นข้าพระเจ้าหงสาวดีก็ด้วยกันแล้ว ฝ่าย
 พระเจ้าข้างเฝือกก็สวรรคตแล้ว ตัวเราก็คือทำความชอบ แต่ตัว
 ท่านยังหามีความชอบสิ่งใดไม่ เรากิจจะให้ท่านมีความชอบไว้ต่อ
 พระเจ้าหงสาวดี เราเห็นอุบายอันหนึ่งซึ่งจะเป็นความชอบของท่าน
 ครายเท่าถั่วปาวสาน ถ้าท่านเป็นใจด้วยแล้วก็จะไ้พระนคร
 โดยง่าย พระยาจักรีก็รับว่าจะสนองพระคุณไปกว่าจะสิ้นชีวิต สมเด็จ
 พระมหาธรรมราชาจึงเอาความลับทั้งนี้ไปกราบทูลแก่พระเจ้าหงสาวดี
 ง่ายๆ ก็ขึ้นนึก จึงอุบายให้เอาพระยาจักรีมาลงพระราชาอาญาแล้วจำไว้
 แล้วให้พม้ามอญลารคุมอยู่ ๓๐ คน ครั้นอยู่มาประมาณ ๕ วัน

๖ วัน จึงสมเด็จพระมหาธรรมราชาแต่งให้คนลอบไปปล่อยพระยาจักรี
เข้าไปในกรุงทั้งสังขลิกพันธนา เข้าหน้าท่พระยาธรรมมา ตรงวัด
ศพสวรค์ในเพลากลางคืน ครั้นรุ่งขึ้นพระเจ้าหงสาวดีทำเป็นให้
ค้นหาพระยาจักรีทุกกองทัพไม่พบ แล้วก็ให้เอาผู้คุม ๓๐ คนไป
ตระเวนรอบกองทัพ แล้วประหารชีวิตเสียไว้หน้าค่ายพระยาธรรมมาใน
เพลานั้น พระยาธรรมมาก็พาเอาตัวพระยาจักรีเข้าไปเฝ้า

สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินสำคัญว่า พระยาจักรีหนีมา
ได้จริง มีความยินดีนัก ก็ให้ถอดเครื่องพันธนาการออกแล้ว จึงพระ
ราชทานบำเหน็จรางวัลเป็นอันมาก แล้วให้พระยาจักรียังค้ำบัญชาการ
ซึ่งจะบ่อกันพระนคร แล้วสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน
พระราชทานอาชญาสิทธิให้แก่พระยาจักรี ให้แก่เครื่องสูง มี
ขบวนของชนะแตรสังข์ประโคมเที่ยวตรวจหน้าท่ และพระยาจักรี
นี้แก้แค้นค่ายคูประตูหอรบ บำรุงทะเลล้นทหารรบพุ่งโดยฉับ
อันจึงมาได้ประมาณเดือนหนึ่ง แต่นั้นไปเห็นเจ้าหน้าท่ผู้ใดรบพุ่ง
กล้าหาญ ก็พาเอาผิดให้ถึงโทษว่าละหน้าท่เสีย มีไ้เป็นไ้
ต่อราชการ แล้วก็เอาพลเรือนมาเป็นทหาร เอาทหารมาเป็น
พลเรือน นายทัพนายกองทั้งปวงก็เสียใจ การศึกก็ถอยกำลังลง
แล้วให้หนึ่งถือลัษกำหนดออกไปว่า ฅวันศุกร์เดือน ๙ แรม ๑๐ ค่ำ
ให้ยกเข้ามา

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีแจ้งดังนั้น ก็กำหนดให้นายทัพนายกอง
ทั้งปวงซึ่งจะเข้าหักเอาพระนคร แล้วแต่งทหารเป็น ๔ เหล่า ๆ

หนึ่งใส่เสื้อดำ ถอดบายคิง เหล่าหนึ่งใส่เสื้อเขียว ถอดบาย ๒ มือ
 เหล่าหนึ่งใส่เสื้อแดง ถอดบนนกสับคายชด เหล่าหนึ่งใส่เสื้อสีม่วง
 ถอดหอกทวนกายสะพายแล่ง แล้วพระเจ้าหงสาวดีสั่งให้พระมหาธรรม
 ราชากับพระมหาอุปราช ถอดพลท่งนยกลงเข้าไปโดยถนนเกาะแก้ว
 และพระเจ้าอริยวงค์ พระเจ้าแปร ยกเข้าตามหน้าที่พร้อมกันทั้งสามถนน
 เจ้าหน้าทักสาตบ้นไฟแฉ่นหลาวออกมา ต้องพลทหารหงสาวดีล้มตาย
 เป็นอันมาก พลซำคักก็มีไม้ถอย เบียดคยัดหนนเืองกันเข้าไปมิได้
 ขาดเสียงพลเสียงบ่นถึงแผ่นดินจะไหว และกองทัพพระมหาธรรมราชา
 พระมหาอุปราชโหมคักหักเข้าไปได้ค่ายพระมหาเทพ ๆ แยกถอยเข้าไป
 ค่ายบ้อยค่ายลหน้าวัดโค้วคักกระบือ แล้วก็แตกเข้ามาตั้งรับค่ายลวัด
 เผาข้าว กิระล้าระสายแตกกระจัดพรักพรายคุ่มกันไม่คิด ขำคักก็
 เข้าเมื่องได้

เมื่อเสวยกรุงเทพพระมหานครแก่พระเจ้าหงสาวดีนั้นณวันเสาร์
 เดือน ๙ แรม ๑๑ ค่ำ ศักราช ๙๑๘ ปีมะโรงอิฐคัก (๑)
 (พ.ศ. ๒๐๙๘) เพลาเข้า ๓ นาฬิกา

ขณะนั้นจึงพระมหาอุปราช กับสมเด็จพระมหาธรรมราชา
 ธิราชเจ้า ก็เสด็จเข้ามายืนข้างพระที่นั่งในหน้าพระราชวัง จึง
 สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินเห็นว่า พระนครศรัยอชยา
 เสียแก่พระเจ้าหงสาวดีแล้ว ก็เสด็จด้วยพระราชยาน ออก

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๙๓๓ มะเส็งคัก (พ.ศ. ๒๓๓๒)
 ณวันอาทิตย์เดือน ๙ แรม ๑๑ ค่ำ (ผิดกัน ๓๓ ปี)

ไปยังสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าหน้าพระราชวัง จึงพระมหา
อู่ปราสาทกับสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า พาเอาสมเด็จพระมหิน
ทรราชาเจ้าแผ่นดิน ออกไปถวายพระเจ้าหงสาวดีณพลับพลาวิ
มเหยงคณ์ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทอดพระเนตรเห็นสมเด็จพระมหิน
ทรราชาเจ้า จึงตบพระหัตถ์ลงที่ราชาอาศน์ แล้วตรัสเชิญเสด็จ
พระมหินทรราชาเจ้าให้เข้ามานั่ง สมเด็จพระมหินทรราชาเจ้าก็คลาน
เข้าไปตามรั้วสั่ง แต่ทว่าหาถึงที่ตบพระหัตถ์ไม่ สมเด็จพระเจ้า
หงสาวดีจึงยกพานพระศรี ขึ้นมาให้สมเด็จพระมหินทรราชาเจ้าสวดย
และสมเด็จพระมหินทรราชาเจ้าก็มีไ้สวดย พระเจ้าหงสาวดีก็หยิบ
เอาพระศรีในพานประทานให้ สมเด็จพระมหินทรราชาเจ้าก็รับเอามา
กำไว้สักครู่หนึ่งแล้วจึงสวดย สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี จึงหยิบเอาขวน
พระโอรสให้ สมเด็จพระมหินทรราชาเจ้าก็มีไ้ขวนลง สมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดีจึงตรัสว่า ซึ่งเรายกพยุหยาตราโดยฉันทิพมากกระทำ
สงครามทั้งนี้ เป็นเพือกยัตริย์ชัตติยราช จะเอาเกียรติยศแผ่ไปทั่ว
ขอบขันธสีมาอาณาจักร ให้กว้างขวางในทิศานทิศทั้งปวง เจ้า
อย่าโทมนัสน้อยพระทัยเลย จะเชิญขึ้นไปอยู่ยังกรุงหงสาวดีด้วยกัน
แล้วพระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสสั่งแก่พระมหาธรรมราชา ให้นำสมเด็จพระ
พระมหินทรราชาเจ้าไปบำรุงไว้ แล้วก็ให้พระมหาอู่ปราสาท
เข้าไปในเมือง เกือบเอาครอครบร้อยพยุพชาวเมืองศรีอยุธยาทั้งปวง
แล้วให้เอาอุปการะทั้งปวงจะส่งขึ้นไปเมืองหงสาวดีให้สิ้น แล้วพระ
เจ้าหงสาวดีจึงตรัสแก่พระมหินทรราชาเจ้า ว่าให้จัดแจงพระสนม

ราชบริวาร และเครื่องราชบริโศกทั้งปวงออกมา จะใดคืนให้ไป
 ด้วยกัน แล้วมีพระราชบัญญัติแก่พระมหากษัตริย์ราช ให้
 จัดแจงเครื่องราชปลัณธนาสุวรรณภาชนะสำหรับขัตติยาธิปไตย และพระ
 สนมราชบริวาร ส่งให้พระมหินทราธิราชด้วยเถิด สมเด็จพระ
 พระมหากษัตริย์ราชก็จัดแจงตามรับสั่งทุกประการ แล้วพระเจ้า
 หงสาวดีก็อัญเชิญสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้า เสด็จขึ้นเสวย
 สมบัติกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา และพระเจ้าหงสาวดีให้พระยานคร
 ศิริธรรมราช พระศรีอัครราช ขุนเกษตราธิบดี ขุนรักษมนเทียร
 หมั่นนรินทร์เสนี และขุนหมื่นทั้งปวง ๑๐๐ คน กับไพร่ชายหญิง
 ๑๐๐๐๐ คน ให้อยู่สำหรับกรุงพระนครศรีอยุธยา

(๑๗) รัชกาลสมเด็จพระมหากษัตริย์ราช

ครั้นศักราช ๙๑๘ บัณฑิต (พ.ศ. ๒๐๙๘) วันศุกร์
 เดือนอ้ายขึ้น ๖ ค่ำ (๑) พระเจ้าหงสาวดีให้แต่งการพระราชพิธีราชา
 ภิเษกสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้า เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ
 ผ่านพิภพในกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ให้พระนามสมเด็จพระเจ้า
 สวรรเพชญ์องค์สุริยโคดม บรมมหากษัตริย์ราชราเมศ ปรีเวท
 ธิรมิกราช เทโชชัย พรหมเทพาภิเทพนฤปดินทร์ ภูมินทรเทพ
 สดมภ์ราชบรมขพิตรพระพุทธเจ้า กรุงพระมหานครศรีอยุธยา มหา

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๙๓๑ มะเส็งศก เดือนศุกร์
 เดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ

ทูลกราบทูลราชธานีบุรีรมย์ อุดมพระราชสถาน แล้วพระเจ้าหงสาวดีก็
 ให้พระสุทธสงครามอินทร์ไปหงสาวดีเมื่อขณะศึกคราวครั้งนั้น อยู่เป็น
 พณฺฑิตมาตามลำดับพระองค์ และให้เมืองนครพริ้วกับพลทหาร
 ๓๐๐๐ ให้อยู่ระวังพระนคร เมื่อครั้งได้พระนครเสวยราชสมบัติขึ้น
 พระชนมายุได้ ๕๔ พรรษา ครั้นราชาภิเษกพระมหาธรรมราชาเสร็จ
 บริบูรณ์แล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเสด็จเลิกพยุหยาตราโยธาทัพ
 กลับไปทางเมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าก็โดยเสด็จ
 ครั้นถึงแดนแควง สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าทรงพระประชวร
 หนัก ลักไวทมฺเฒ่าพระอาการมาทูลสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ๆ จึงพระ
 ราชทานแพทย์ไปรักษา แล้วตรัสถามไทยแพทย์ว่า ถ้าสมเด็จพระ
 มหินทราธิราชเจ้าสิ้นชีพิตักษัย เสด็จไทยถึงสิ้นชีวิต ครั้น
 รุ่งขึ้นพระเจ้าหงสาวดีเสด็จมาเยือน จึงว่าอุทิศส่วยยาและพระ
 อาหาร อย่าท้อแท้พระทัย เราจะไต่ไปด้วยกัน ครั้นให้พระราชโอรส
 ทั้งนั้นแล้วก็เสด็จกลับมาพลับพลา และสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 แต่ประทับแรมอยู่ที่นี่ ๑๘ วัน สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าก็สวรรคต
 สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรงพระโอรส ครั้นส่งให้ลงพระอาญาแก่
 แพทย์พระม้ามอญไทย ๑๑ คนแล้ว พระราชทานเพลิงแล้วทรงพระ
 กรุณาให้เฝ้าพระอัฐิ กับพระสนมและเครื่องราชบริภคทั้งปวง ให้
 พระม้ามอญลาวคุมลงมาส่งยังพระนครศรีอยุธยา แล้วสมเด็จพระเจ้า
 หงสาวดีก็เสด็จไปเมืองหงสาวดี

มาครั้งนั้นประมาณ ๓๐๐๐ จึงกรมการเมืองนครนายกส่งข่าวมาถวาย
 มุขมนตรีจึงเอาหนังสือขึ้นบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๆ ทราบข้อราชการ
 แล้ว จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ตรัสสั่งให้ท้าวพระยาพระหัวเมือง
 มุขมนตรีทั้งหลายปรึกษากันว่า พระยาละแวกยกช้างม้าวพลมาตั้งที่ ท้าว
 พระยาทั้งหลายจะคิดประการใด จึงพระยาเพชรราชาผู้เป็นพระยา
 นครบาล ก็ทูลพระกรุณาว่า กรงพระมหานครใช้ฝูงเป็นชน รัพล
 ยอบข้าเบาบางยังไปไม่ได้สมบุรณ และพลทหารซึ่งจะขึ้นประจำหน้าที่
 รอยพระนครนั้น เห็นมีครบหน้าที่ อนึ่งปืนใหญ่น้อยสำหรับพระนครนั้น
 พระเจ้าหงสาวดีก็ให้เอาไปเป็นอันมาก แล้วยืนชั่งตวงของขอมัน
 เป็นอันน้อย อนึ่งทั้งกินประสิวกันน้อย มิได้ประมาณไว้สำหรับที่จะ
 กันพระนคร และซึ่งจะตั้งอยู่รอบข้างกันพระนครครั้งนี้ เห็นพันกำลัง
 ขอบเขตต์ตั้งขึ้นไปยังเมืองพระพิษณุโลกให้พันสัตว์ก่อน และท้าวพระยา
 มุขมนตรีหัวเมืองทั้งหลาย ก็ลงเป็นคำเดียวกันด้วยพระยาเพชรราชา
 สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ตรัสบัญชาตามท้าวพระยาทั้งหลาย จึงมี
 พระราชโองการตรัสสั่งแก่ขุนเทพอรชุน ให้แต่งเรือพระที่นั่งและเรือ
 ประเทียบทั้งปวงให้สรรพ ในขณะนั้น พระเพชรรัตนณเพียรบุรีมีคดี
 ทรงพระกรุณาเอาออกจากราชการ พระเพชรรัตนก็คิดเป็นขบถ และ
 ช้องสมคนชาวนอกทั้งปวงได้มากแล้ว คิดจะปล้นทัพหลวงเมื่อเสด็จ
 ขึ้นไปนั้น จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ตรัสถามขุนเทพอรชุนยังคิด
 เห็นประการใด จึงขุนเทพอรชุนทูลพระกรุณาว่า พระเจ้าละแวกยก
 มาคราวนี้ได้เป็นศึกใหญ่ และขอทรงพระกรุณาเสด็จอยู่ และรยพุง

ขอร้องกันพระนครให้รู้จักกำลังข้าศึกก่อน ครั้นจะทวงละพระนครเสียไซ้
เกลือกพระเจ้าหงสาวดีจะตรัสติเตียนได้ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัส
เห็นชอบด้วยซึ่งขุนเทพอรชนทูลพระกรณานั้น ก็มีพระราชโองการ
ตรัสสั่งขุนเทพอรชน ให้เตรียมเรือพระที่นั่ง และตรวจจัดพลสำหรับ
เรือพระที่นั่งนั้นให้สรรพ

ฝ่ายพระเจ้าละแวก ยกทัพเข้ามาถึงกรุงพระนครศรีอยุธยา
และกองทัพในตำบลบ้านกะทู้ม ขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ตรัส
ให้เมืองนครพหุ และพลหงสาวดี ๓๐๐๐ อยู่ประจำหน้าที่ใน
ข้างหน้า แล้วท้าวพระยาพระหัวเมืองทั้งหลาย ตรวจจัดพลทหารชั้น
ประจำหน้าที่กำแพงและรายกันอยู่รอบพระนคร พระเจ้าละแวกก็ยกพล
เข้ามา พระเจ้าละแวกมายืนข้างในสามพิหาร และพลข้าศึกรายกัน
มาถึงวัดโรงฆ้อง ถึงวัดกุฎีทอง แล้วเขาข้างมายืนในวัดหน้าพระเมรุ
ราชการามประมาณ ๓๐ ข้าง พลประมาณ ๕๐๐๐ พระเจ้าละแวกให้
พลทหารลงเอาเรือประมาณ ๕ ลำข้ามเข้ามาปล้นในมุมเจ้าสนุก สมเด็จพระ
พุทธเจ้าหลวงก็เสด็จไปยืนพระราชยาน และให้พลทหารชั้นรบพุ่ง
ข้าศึกก็แพ้ออกไป จึงตรัสให้ ยิงปืนจ่าวงเขาข้างข้าศึก ซึ่งยืนอยู่ใน
สามพิหารนั้น ต้องพระจัมปาธิราชซึ่งข้างมาเป็นกองหน้าพระเจ้าละแวก
และพระจัมปาธิราชก็ตายกับคอช้าง พระเจ้าละแวกก็ยกพลกลับคืน
ไปยังทัพบ้านกะทู้ม ยกเข้ามาปล้นถึงนั้นถึง ๓ วันก็มีได้ และพระเจ้า
ละแวกก็ยกทัพคืนไป กวาดเอาคนในบ้านนาและนครนายกไปยัง
เมืองละแวกเป็นอันมาก ในขณะนั้น พระเจ้าละแวกแต่งพลมาลาด

ตระเวนทั้งทางบกและทางเรือเป็นหลายครั้ง และเสียดชาวจันทบูร ชาว
ระยอง ชาวดะเจิงเทรา ชาวนาเวียงไปแก้ข้าศึกละแวกเป็นอันมาก

คักราช ๔๒๐ บมระเมียบัสมัฏฐิสิก (๑) (พ.ศ. ๒๑๐๑) สมเด็จพระ
พุทธเจ้าหลวงทรงจัดแจงแต่งตั้งให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอิสรราช
บพิตร^(๒) อันเป็นสมเด็จพระโอรสาธิราช ขึ้นไปเสวยราชสมบัติ
ณเมืองพระพิษณุโลกมหานคร ขณะนั้นพระชนม์ได้ ๑๖ วษา

ลคักราช ๔๒๖ บชวค จอศก (พ.ศ. ๒๑๐๗) ณวันศุกร์ เดือน
๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำนั้น พระเจ้าหงสาวดียกทัพไปเมืองล้านช้าง ให้มา
อัญเชิญสมเด็จพระมหาธรรมราชา และสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
เสด็จไปด้วย แต่สมเด็จพระเอกาทศราช อันเป็นครุณราชบุตร พระราช
บิดาตรัสให้อยูรักษาทพระนคร ฝ่ายสมเด็จพระราชบิดากับพระนเรศวร
เป็นเจ้า ก็ยกช้างม้าทัพไปตั้งค่ายลหนของบัวในจังหวัดเมืองล้านช้าง
ขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงพระประชวรทรมาน^(๓) พระเจ้า
หงสาวดีตรัสให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาไปพระนเรศวรเสด็จกลับคืน
มายังพระนครศรีอยุธยา ครั้นนั้นพระเจ้าล้านช้างขบถกันรักษามือง
เป็นสามารถ ทัพหงสาจะหักเอาพระนครมิได้ พอจวนเทศกาลวสันต
ฤกษ์ก็ยกทัพกลับไป

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๔๓๓ มะเมศก (๒) ...ว่า
สมเด็จพระนารายณ์บพิตรเป็นเจ้า (๓) ...ว่า คักราช ๔๓๖ จอศก
ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าตากทรงพระประชวรทรมาน

ศักราช ๙๒๗ บัณฑิต สัปตศก^(๑) (พ.ศ. ๒๑๐๘) วันศุกร์เดือน
๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ พระเจ้าละแวกยกกองทัพเรือเข้ามาอีก ใกล้ถึงปากน้ำ
พระประแดง เจ้าเมืองธนบุรีและกรมการทั้งหลายรู้ว่าพระเจ้าละแวก
ยกมา ก็ส่งข่าวขึ้นมาให้กราบทูลถวาย ส่วนเรืออันมาเป็นทัพหน้า
พระเจ้าละแวก ก็ไล่ตามเรือซึ่งตระเวนชเลนั้นติดเข้ามาเมืองธนบุรี
และกรมการทั้งหลายมีต้นแต่งการที่จะรบพุ่งป้องกันเมือง ต่างคนก็
ทำงาเอาครวญหนี พระเจ้าละแวกก็ยกเข้ามาในปากน้ำพระประแดง ก็
ลาคับชาวเมืองธนบุรี ชาวเมืองนนทบุรี ไปเป็นชะเลย

จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ตรัสให้เอาเมืองยโสธรราชธานีเป็น
นายกอง และขุนหมื่นทั้งหลาย กับพลทหาร ๒๐๐๐ และเครื่องศาสตราวุธ
บรรจุเรือได้ ๕๐ ลำ และให้ยกลงไปต้อนข้าศึกทะเลแวก ครั้นเมืองยโสธร
ราชธานียกทัพเรือลงไปถึงเมืองนนทบุรี ก็พบข้าศึก ได้รบพุ่งกันเป็น
สามารด ข้าหลวงก็แพ้กัข้าศึกทะเลแวก และเสียหมื่นราชามาด้วย
ข้าศึกจับได้เป็น เขาไปถวายพระเจ้าละแวก เมืองยโสธรราชธานีและ
ข้าหลวงทั้งปวง ก็พ่ายขนามายังพระนคร พระเจ้าละแวกก็ให้จับเอา
คนทั้งจังหวัดเมืองธนบุรีได้มากแล้ว ก็ยกทัพขนามายังพระนคร ตั้ง
ทัพในชนอนบางตะนาว สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ก็ตรัสให้ท้าวพระยา
ทั้งหลาย ตรวจจัดพลทหารขึ้นประจำหน้าที่กำแพงพระนคร แล้วแต่ง
การที่จะรบพุ่งกันพระนคร พระเจ้าละแวกก็ยกทัพเรือเข้ามาแผ่อยู่ข้าง

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๙๓๗ คุรศก

วิฑพะพะแนงเชิง ให้เรืออันเป็นทัพหน้าประมาณ ๓๐ ลำ พายเข้ามา
จะเข้าปล้นในตำบลนายกำย ขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เสด็จ
อยู่ในหอราชคฤห์ทรงเกาะแก้วนัน และท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุข
ทั้งหลายชุมนุมกันในที่นั้น ครั้นเรือข้าศึกเกือบเข้ามา จึงวางปืนใหญ่
ณข้อมนายกำย ต้องพลข้าศึกตายมากนัก แล้วก็ตรัสให้พลทหารเอา
เรือออกไปขังไว้ และข้าศึกทั้งปวงก็พ่ายลงไป พระเจ้าละแวกเห็นจะปล้น
พระนครมิได้ ก็เลิกทัพคืนลงไปยังอยู่ณปากน้ำพระประแดง แล้วก็
แต่งให้ขึ้นไปลาดตระเวนจับคนถึงสุพรรณบุรี นครชัยศรี สาครบุรี ราช
บุรี ให้ชุมนุมกรมการและไพร่ชายหญิงอพยพเอาลงเรือล่องไปเป็น
อันมากแล้วพระเจ้าละแวกให้เอารูปเทพารักษ์ทองสัมฤทธิ์ทั้งสององค์
ขอพระยาแสนตาและบาทสังขกร อันมีมหัศจรรย์ภาพ ซึ่งอยู่ณเมือง
พระประแดง อันซุกใต้แท่นครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีนั้นไปถวาย พระเจ้า
ละแวกก็เลิกทัพกลับไปเมืองละแวก

คักราช ๔๒๔ ปีชวดอัฐศก^(๑) (พ.ศ. ๒๑๐๔) พระเจ้าละแวก
แต่งกองทัพเรือ ไซ้ ให้พระยาอุเทศราชและพระยาจันทน์คุมกองทัพเรือมา
อีก พลประมาณ ๓๐๐๐๐ ยกเข้าตีเอาเมืองเพชรบุรี พระศรีสุรินทร
ภายไชย เมืองเพชรบุรีกับกรมการทั้งหลาย แต่งการรบพุ่งป้องกันเป็น
สามารถ และข้าศึกยกเข้าปล้นเมืองถึง ๓ วัน ไร้ผลข้าศึกก็ตายมาก
จะปล้นเอาเมืองมิได้ พระยาจันทน์ให้ทนายบอกแก่พระเจ้าละแวกว่า จะ

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๔๔๐ ชวดศก

เอาเมืองให้ทั้งไท่ ถ้ามีไท่ให้ลงไทยถึงสิ้นชีวิต มิให้เมืองเพื่อชบวิ
 พระยาจันทรทุกลว่าพระเจ้าละแวกจะลงไทย พระยาจันทรก็พาเอา
 ครวี่อพยพทั้งปวงหนีเข้ามายังพระมหานครศรีอยุธยา สมเด็จพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาแก่พระยาจันทร ครวี่ให้พระวราชทาน
 เป็นอันมาก ครั้นอยู่มาพระยาจันทรก็มีไ้สวามีภักดี ซึ่งพระกรุณา
 ครวี่เลี้ยงขุนนั้น พระยาจันทรก็ลอบคบแต่งลำเอาที่จะหนีจาก
 พระนคร ครั้นถึงวันอาทิตย์ เดือนยี่ขึ้น ๔ ค่ำ ยี่มะโรงสัมฤทธิศก
 เพลาค่ำประมาณ ๒ นาฬิกา พระยาจันทรพาเอาครวี่ส่งลงลำเอาหนี
 ล่องลงไป ขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จลงมาแต่เมืองพระ
 พิชัยโลก เสด็จอยู่ในวังใหม่ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จยก
 ทพเรือตามพระยาจันทรลงไปในเพลากลางคืนนั้น แล้วครวี่ให้
 เรือประตูกัน และเรือท้าวพระยาทั้งหลายเข้าล้อมลำเอาพระยาจันทร
 และไ้รบพุ่งกันเป็นสามารบ พระยาจันทรเอาลำเอาเข้ากระหนาบกัน
 และแต่งไล่ลำเอาในจังหวัดในนั้น สมเด็จพระนเรศวรบรมบพิตรเป็น
 เจ้า ครวี่ให้เอาเรือประตเรือกันเข้าทศค่ายลำเอาพระยาจันทร จะให้
 พลทหารบ้าย่นลำเอาขึ้นไป แล้วเอาเรือพระที่นั่งเข้าไปให้ชิดลำเอา
 แล้วทรงปืนนกสับยิงถล่มผู้คนใหญ่ตาย ๓ คน พระยาจันทรก็ยิง
 ย่นนกสับมาทอ้งวางย่นคนอื่นทรงนั้นแตก และพระยาจันทรย่นพุ่ง
 ย่นกันเป็นสามารบ พลทหารข้าหลวงจะบ้าย่นชนลำเอามีไ้
 พระยาจันทรให้เร่งไล่ลำเอาหนีลงไป จึงสมเด็จพระนเรศวรบรมบพิตร
 วิราชบพิตรเป็นเจ้า ก็เสด็จตามรบพุ่งลงไปถึงบางกอก พระยาจันทร

ก็ให้เร่งไล่สำเภาออกไปพ้นปากน้ำตกเงิงกลางทะเล จึงสมเด็จพะ
พุทธเจ้าหลวงก็เสด็จหนนทัพสมเด็จ พระนเรศวรบรมราชาธิราชขบพิตร
เป็นเจ้าลงไป แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จ
ขึ้นมายังพระนคร

ศักราช ๙๒๙ ปีเถาะนพศก (๑) สมเด็จพระเจ้า
หงสาวดีทรงพระประชวร เถึงฉวันเสาร์เดือนยี่ขึ้น ๙ ค่ำ เสด็จสวรรคต
พระชนม์ได้ ๖๕ พรรษา แต่อยู่ในราชสมบัติ ๓๕ พรรษา มังเอิง
ราชบุตร ผู้เป็นพระมหาอุปราชได้ผ่านสมบัติในกรุงหงสาวดี ตั้งให้
มังสามเกลียวราชบุตรเป็นพระมหาอุปราช และเมื่อพระเจ้าหงสาวดี
ขึ้นผ่านพิภพสมบัติใหม่ บ้านเมืองยังมีปกติ ฝ่ายเมืองมร เมืองคัง
กยงซึกแซ่เมืองอยู่นั้น จึงแจ้งข่าวลงมาถึงพระนเรศวรเป็นเจ้า ๆ
ก็เสด็จลงมาฉกรรจ์ ๑ กรวยทูลสมเด็จ พระบรมราชาธิราช ตามคดีข้อ
ความซึ่งแจ้งมานั้นทุกประการ แล้วจะขอถวายบังคมลาขึ้นไปช่วยการ
สงครามเมืองหงสาวดี จะไ้พึ่งซึ่งกิจการในเมืองหงสาวดีด้วย สมเด็จ
พระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ตรัสบัญชาตาม จึงสมเด็จ พระนเรศวรเป็นเจ้า
ก็ถวายบังคมลากลับคืนมายังเมืองพระพิษณุโลก แล้วให้ท้าวเครือม
รวิพลโยธาช้างม้า โดยกระบวนพยุหยาตราทัพ พลสกรรจ์ดำเครื่อง
๑๐๐๐๐๐ ช้างเครื่อง ๘๐๐ ม้า ๑๕๐๐ ครั้นได้ศักราชก็เสด็จ
ทรงช้างพระที่นั่ง ยกทัพหลวงขึ้นไปถึงค่ายลพระตำหนักไม้ไผ่ ไกล

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๙๔๓ มะเถลิงศก

เมืองหงสาวดี ๓ เวน ก็พักพลอยู่ที่นั่น จึงบอกหนังสือเข้าไป พระ
เจ้าหงสาวดีแจ้งกัศพระทัย จึงให้แต่งส่วยเบี่ยงอาหารและเครื่องเสวย
ลงมาถวาย แล้วก็นำเสก^๕ขึ้นไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี ๆ จึงตรัสว่า ซึ่ง
สมเด็จพระนเรศวรไต่ยก^๕รพล^๕ขึ้น^๕มา^๕ถึง^๕เรา^๕ครั้งนี้ เราก็มีความยินดี
หาที่สุดมิได้ ด้วยเมืองหงสาวดีครั้งนี้ ฝ่ายหัวเมืองทั้งปวงเห็นพระราช
บิดาหาย^๕บุญ^๕ไม่^๕แล้ว ก็ไม่เป็นปกติเหมือนแต่ก่อน เราจึงแต่งกองทัพ
จะให้พระมหาอุปราชากับพระสังขทัตและพระเจ้าเชียงใหม่ ยกไป
ตีเอาเมือง^๕รุม^๕ เมือง^๕คัง^๕ และเมือง^๕ล้าน^๕ช้าง^๕ให้^๕จึง^๕ได้^๕ สมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้าไต่ทรง^๕ฟัง^๕ทุก^๕ประการ แล้วก็กราบทูลพระเจ้าหงสาวดีว่า ข้า
พระองค์แจ้งข่าวลงไป^๕ถึง^๕จึง^๕ยก^๕ขึ้น^๕มา^๕ช่วย^๕การ^๕พระราช^๕สงคราม พระ
เจ้าหงสาวดีก็ตรัสให้สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับพระมหาอุปราช
พระเจ้าเชียงใหม่ พระสังขทัต ยกไปตีเมือง^๕รุม^๕ เมือง^๕คัง^๕ เมือง^๕
ล้าน^๕ช้าง^๕ให้^๕จึง^๕ได้^๕

ทั้งสี่พระองค์ก็ถวายเป็นคัมภีร^๕ยก^๕ทัพ^๕ไป^๕ถึง^๕เมือง^๕รุม^๕เมือง^๕คัง^๕ แล้ว
ให้ตั้งค่าย^๕ปลุก^๕ราช^๕สัต^๕ธ^๕ฐ^๕า^๕คาร^๕ไว้^๕ท่า^๕ม^๕กลาง^๕เส^๕ร^๕ง ปรักราชการ
พร้อม^๕กัน ทั้งสี่พระองค์นั้นไพร่พล^๕มาก^๕นัก จะ^๕สั^๕ย^๕ส^๕น^๕ท^๕ค^๕น^๕ป^๕น^๕กัน
วัน^๕ว^๕าย^๕น^๕ัก

จึงสมเด็จพระนเรศวรบรมราชาธิราช เสด็จไป^๕ถึง^๕เมือง^๕ล้าน^๕ช้าง
แล้วเสด็จไป^๕ถึง^๕อ^๕ค^๕บ^๕อ^๕แคน^๕เมือง^๕จ^๕าม ไว้^๕แต่^๕พระ^๕ม^๕หา^๕อ^๕ป^๕รา^๕ชา พระ^๕เจ้า
เชียงใหม่กับพระสังขทัต ให้^๕ตี^๕เอา^๕เมือง^๕รุม^๕เมือง^๕คัง^๕นั้น ครั้น^๕ป^๕รั^๕ก^๕ษา
พร้อม^๕กัน^๕แล้ว พระ^๕ม^๕หา^๕อ^๕ป^๕รา^๕ชา^๕จึง^๕ยก^๕ขึ้น^๕ไป^๕รบ^๕ก^๕่อน

วันจันทร์เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลา ๔ ทุ่มเกือกตก ฝ่ายข้าศึกก็
 คัดกั๊กอันศีลาลงมา ทับรพตายเป็นอันมาก ขึ้นมีไต้ เพลาร่วง
 ก็ถอยลงมาค่าย ครั้นวันอังคารเดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำ ทัพพระสังขัตติ
 ยกขึ้นไปรบพุ่งกัน ข้าศึกก็คัดกั๊กอันศีลาลงมาทับรพตายเป็นอันมาก
 จะขึ้นหักเอาพระนครมีไต้ก็ถอยลงมาค่าย ครั้นวันพุธเดือน ๕
 ขึ้น ๗ ค่ำ เพลา ๑๐ ทุ่ม พระเจ้าเชียงใหม่ขึ้นตีระหักเอาเมืองมีไต้
 ก็ถอยกลับคืนมา พอสมเด็จพระนเรศวรบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จ
 ยกทัพกลับมาแต่เมืองล้านช้าง เมืองอัตตะปือ แคนเมืองจาม เถึง
 วันพฤหัสบดีเดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ เสด็จตั้งทัพหลวงแทบภูเขาเนิน
 ครัสให้เอาพลปืนนกสับรายขึ้นทั้ง ๒ ข้าง บึงข้าศึกอันถึงศีลาลงมา
 นั้น ต้องบนนกสับล้มตายเป็นอันมาก จะลงศีลาลงมาอีกมีไต้
 จึงให้พลทหารบนขึ้นไปรบพุ่งฆ่าฟันล้มตายเป็นอันมาก จับได้ตัว
 เจ้าเมืองรวมเมืองคังแล้ว สมเด็จพระนเรศวรบรมราชาธิราชขบพิตร
 เป็นเจ้ากับพระมหาอุปราชา พระสังขัตติ พระเจ้าเชียงใหม่ ก็คุม
 เอาตัวเจ้าเมืองรวมเมืองคังเล็กทัพกลับถึงเมืองหงสาวดี แล้วพระ
 นเรศวรบรมราชาธิราชขบพิตรเป็นเจ้า ก็พาเอาเจ้าเมืองรวมเมืองคัง
 คนไทย ขึ้นกราบบังคมทูลถวายพระเจ้าหงสาวดี แจ้งเรื่องราวการ
 สงครามที่ซึ่งได้ชัยชนะมานั้นทุกประการ แล้วสมเด็จพะเจ้าหงสาวดี
 ก็มีนำพระทัยยินดี ครัสชมผลมอและความศึกสมเด็จพะพระนเรศวรเป็น
 เจ้า แล้วพระราชทานพานทององค์หนึ่งใส่ภูษาหนัก ๕ ซั้ง จำหลัก
 เป็นรูปเทวดา พระมหาอุปราชาก็น้อยพระทัยแก่พระนเรศวรนั้นนักแล้ว

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราชราชาธิราชขบพิตรเป็นเจ้า ก็ทูลลา
พระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ตรัสให้มังทุ มังอนันต์ มังอสารจะออกทาง สมิ้ง
พักเบ็ด ลงไปอยู่หัวเมืองวายทาง ให้ฝ่ายสะเบียงเลี้ยงไพร่พลไปกว่า
จะถึงแดนพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า เสด็จ
ยกพยุหยาตราไปถึงพระพนมตริภุชเวศวรรย์ของพระมหาธาตุนั้นแล้ว ก็
ถวายพระบัญชาเป็นฉัตรธงขชาพระมหาธาตุ แลจึงยกทัพหลวงคืนมา
ยังเมืองพระพิษณุโลก ถึงแล้วเสด็จเปลื้องเครื่องทรงออกขุนาถวาย
พระชินราชเจ้า พระชินศรีเจ้า ให้กระทำการสมโภชสมเ็จพระอิศวรโอรสสิริราชเจ้า
๓ วัน แล้วเสด็จนำเอาทหารลงมาเฝ้าสมเด็จพระราชบิดาณกรุงเทพ
มหานคร จึงเฝ้าทูลทูลให้ยกกองทัพไปช่วยพระเจ้าหงสาวดี ใต้รับฟุ้ง
มีชัยชนะแก่ข้าศึกนั้น กราบทูลให้ทราบ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
มีพระทัยยินดีนัก ให้แต่งการสมโภชสมเ็จพระอิศวรโอรสสิริราชเจ้า
๗ วัน แล้วก็พระราชทานขุนบำเหน็จแก่ทัตถ์ทหารทั้งปวงโดย
สมควร ครั้นเสร็จการสมโภชแล้ว สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
ก็กราบถวายบังคมลากลับคืนไปสถิตณเมืองพระพิษณุโลก

ลคักราช ๔๓๒ ปีมะเมียโทศก^(๑) (พ.ศ. ๒๑๑๓) สมเด็จพระ
บรมขพิตรพระพุทธเจ้าหลวง ตรัสให้เสือกกำแพงรบพระนครลงไป
ตั้งเชิงวิมแม่น้ำแล้ว ให้ยกแต่งข้อมหัวรบขายเขื่อนรบพระนครแล้ว
ให้ซัดคูในค้ำนข้อมพระนครของขรพทิดนั้น ให้กว้างกว่าคูเก่า แล้ว
ให้ยกแต่งการที่จะข้อมกันราชคัศรูนันเป็นมั่นคง

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๔๔๒ มะโรงศก

ลพบุรี พระยาศรีราชเทโศตยแต่งการรบพุ่งด้วยกัน จึงยกบุญญา
พิเชียรก็ยกไปเถิงเมืองลพบุรี ซึ่งข้างเข้าไปยืนในหัวตรี แล้วให้
พวกพลยกเข้าไปปล้นในที่นั้น จึงพระยาศรีราชเทโศก็มาขึ้นข้างให้
รบพุ่งกันจึงชาวเทศชื่ออมวักแฝงคันโพธิ์ยิงขึ้นนกสยเอาตัวยกบุญ ต้อง
ญาณพิเชียรฟูปลงตายในที่นั้น ยกบุญทั้งปวงแตกฉานออกไป และ
ต่างคนต่างหนีกระจัดพรัดพรายทุกตำบล พระยาศรีราชเทโศก็เอา
อมวักซึ่งยิงยกบุญญาณพิเชียรตายนั้นเข้ามวดววย

จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสให้พระราชทานแก่อมวักนั้นมาก
นัก แล้วตรัสให้ข้าหลวงออกไปจับพวกยกบุญทั้งปวงนั้นได้มาก บรรดา
จะลงพระราชอาชญาไซ้ เหตุด้วยพระองค์ทรงทศพิธราชธรรม ก็
มิได้ลงพระราชอาชญา และให้แต่สักหมายหมู่เข้าประสมหมู่
โดยโทษนั้น

และเมื่อมะเส็งนพศก^(๑) เถิงเดือน ๓ พระเจ้าละแวกยกพลมา
โดยเรือประมาณ ๗ หมื่น มาเอาเมืองเพชรบุรี ในขณะนั้น สมเด็จ
พระพุทธเจ้าหลวงตรัสให้เมืองยโสธรราชธานี เมืองเทพราชธานีออก
ไปรักษาเมืองเพชรบุรี จึงพระศรีสุนทรภักขัย เจ้าเมืองเพชรบุรีและ
เมืองยโสธรราชธานี และเมืองเทพราชธานี ก็ช่วยกันตบแต่งการที่จะ
รบพุ่งด้วยกันเมืองนคร พระเจ้าละแวกยกกองทัพมาเถิง พระเจ้า
ละแวกให้พลขึ้นล้อมเมืองเพชรบุรีอยู่ ๓ วัน พระเจ้าละแวกให้ยก
เข้าปล้นเมืองเพชรบุรี และให้พลทหารเอาบันไดพาดขึ้นกำแพงเมือง

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า คักราช ๙๔๓ มะเส็งศก

และชาวเมืองเพชรบุรีรุมฟุ้งขบถกันเป็นสามารภ และข้าศึกชาวตะแวก
ต้องสาครวราวอขายเป็นสามารภนัก และจะขึ้นปล้นมิได้ก็พ่ายออกไป
แต่พระเจ้าตะแวกยกเข้าปล้นถึงนั้นถึง ๓ ครั้ง จะปล้นเอาเมืองเพชรบุรี
มิได้ แต่พระเจ้าตะแวกก็คิดว่าจะปล้นแต่ครั้งหนึ่ง ถ้ามิได้ไซ้จะเลิก
ทัพคืนไป

ขณะนั้นเจ้าเมืองเพชรบุรี และเมืองยโสธรราชธานี เมืองเทพ
ราชธานี มีสมัครสมานทวยกัน และต่างคนต่างยังค้ำชูบัญชาและ
อยู่ด้วยกันแต่หน้าตัวเองซึ่งได้เป็นพนักงานรักษานั้น มิได้มาพร้อมมูล
คิดอ่านทวยกัน ซึ่งจะคิดอ่านแต่งการของกันข้าศึก

ครั้นถึงแรม ๘ ค่ำ พระเจ้าตะแวกก็ยกเข้าปล้นซึ่งคลองกระแซง
และประตูบางจานข้าศึกตามตลอดเข้าเผาหอรบทะลายลง และขึ้น
กำแพงเข้าได้ ในที่นั้น ก็เสียเมืองเพชรบุรีแก่พระเจ้าตะแวก แล้ว
เจ้าเมืองเพชรบุรี เมืองยโสธรราชธานี เมืองเทพราชธานี ตายในที่
นั้น พระเจ้าตะแวก ให้จับเอาชาวเมืองเพชรบุรีทั้งปวงไปเป็นเชลย
แล้วพระเจ้าตะแวกก็เลิกทัพคืนไปเมือง

ลคักราช ๘๓๔ บัวยอกจั่ววาค (พ.ศ. ๒๑๑๕) เดือน ๑๑
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอิราชาธิราชปิทรเป็นเจ้า ลงมาแต่เมืองพระ
พิษณุโลก เสด็จขอยในวังใหม่

ในขณะนั้น^(๑) พระเจ้าตะแวกแต่งทัพพระทศราชา พระสุนทรราชา
ให้ยกช้างม้าและพลประมาณ ๕๐๐๐ มาลาภตระเวนในตำบลวันออก

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอิราชพิตรเป็นเจ้า ตรัสรู้ข่าวว่าคัก
 มาลาตตระเวนนั้น ก็ทรงเร่งม้าเร็วและพลทหารลัทธิ ๓๐๐๐ เสด็จ
 ออกไป ตรัสให้เมืองชัยบุรีและขุนหมื่นชาวมา พลทหาร ๕๐๐ ไปเป็น
 ทิพนหน้า และให้เร่งออกไปควบด้วยทัพเมืองศรีธมมรัตน์ ให้ชื้อกัน
 คววอพยพอยู่ในท่าน จึงเมืองชัยบุรีและเมืองศรีธมมรัตน์เอาพลเข้า
 ชุมอยู่ ๒ ข้างทางที่ข้าศึกจะมานั้น พลหัวหน้านักยกมาประมาณ
 ๑๐๐๐ เถึงที่เมืองชัยบุรีและเมืองศรีธมมรัตน์ชุมนุมกัน ครั้น
 ข้าศึกยกเข้ามา เมืองชัยบุรี เมืองศรีธมมรัตน์ ก็ยกพลออก
 ต่อข้าศึก ๆ ก็แตกฉานซ่านเซ็นหนีไป จึงเมืองชัยบุรี เมืองศรีธมม
 รัตน์ ตามตีข้าศึกไปจนถึงทัพใหญ่ และไล่ฟันแทงข้าศึกตายมาก
 พระทศราชา พระสุรินทราชา ก็เลิกทัพหนีขึ้นไปเมืองละแวก สมเด็จพระ
 นเรศวรมหาราชอิราชพิตรเป็นเจ้า เสด็จถึงเมืองชัยบาดาล
 ก็ตรัสว่า ข้าศึกพ่ายแพ้ไปแล้ว ก็เสด็จเลิกทัพกลับคืนมายัง
 พระนครศรีอยุธยา

ลศักราช ๔๓๕ ปีระกาเบญจศก เดือน ๕ ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี
 ก็มีได้ตั้งอยู่ในทิศพิราชธรรม ทรงพระดำริว่า พระนเรศวรประกอบ
 ไปด้วยปัญญาหลักแหลมลึกซึ้ง ทั้งการสงครามก็องอาจกล้าหาญ
 นานไปเห็นจะเป็นเส้นศัตรูต่อเมืองหงสาวดีเป็นมั่นคง จำจะคิดแค้น
 ขยายให้ไปเอาตัวพระนเรศวรขึ้นมา จะกระทำพระนเรศวรเสียให้จึงได้
 สำเร็จแล้วเมืองหงสาวดีจะกว้าง เผื่อแผ่ขอบขันธสีมาออกไป อนึ่งทั้ง
 พระเจ้าอาหมุเป็นเจ้าอังวะก็คิดแข็งเมืองอังวะด้วยเล่า พระเจ้าหงสาวดี

ปรึกษาว่า จะให้ยกกองทัพลงมาเทครัวบริวารอพยพหัวเมืองฝ่ายเหนือ
ทั้งปวง ไปไว้เป็นกำลังในเมืองหงสาวดี การศึกพระนเรศวรจะได้
ถอยกำลังลง ครั้นตำรวจจันทรีให้นันทสกับราชสงคราม ถอด
๑๐๐๐๐ ไปตั้งยังฉางอยู่ณเมืองกำแพงเพชร นันทสกับราชสงคราม
ก็ยกไปตั้งอยู่กระทำการณเมืองกำแพงเพชรตามรับสั่ง และซึ่งพระ
เจ้าหงสาวดี ก็ยกช้างม้าพลเสด็จไปเมืองอังวะ ไว้พระมหาอุปราช
และอภัยคามณีรัตนเมืองหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีเป็นอุบายทั้งนี้
ก็เพราะมหาอุปราชกราบทูลยุยงกระทำร้ายแก่พระนเรศวรเป็นเจ้า จึง
พระมหาอุปราชให้มีศุภอักษร ขอกมาแจ้งพระนเรศวรว่า ยัคน
กรุงรัตนบุรีมียังวะเป็นกบฏแข็งเมืองต่อพระเจ้าหงสาวดี ให้เชิญ
พระนเรศวรยกทัพลงมาช่วยการสงครามติดกรุงรัตนบุรีอังวะ

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า แล้งตั้งนั้นสำคัญว่าจริง ก็เสด็จไป
ทูลลาพระราชบิดา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตาม สมเด็จพระ
พระนเรศวรเป็นเจ้า ก็กราบบาวยังคัมภีร์มามายังเมืองพระพิษณุโลก
จึงกำหนดให้ตรวจเตรียมพลสกรรจล้าเครื่อง ๑๐๐๐๐๐ ช้างเครื่อง
๘๐๐ ม้า ๑๕๐๐ ไร่พร้อม

ครั้นศักราช ๙๓๖ ขจอศก (๑) วันอาทิตย์เดือน ๓ แรม ๖ ค่ำ
เพลา ๑๑ ทุ่ม ๘ บาท ประกอบภัยเพชรฤกษ์ เสด็จทรงเครื่องพิชัย
ภูษาแล้วเสด็จ ทรงพระศขาธารพร้อมด้วยพลพยุหแสนยากร ทอด
พระเนตรเห็นบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์แต่บุรพทิศ ผ่านพระ

(๑) ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๙๔๖ ออกศก

ศาสนาจารย์ไปโดยประตูชัยแสน ไปถึงตำบลรัตนมทัยเมื่อจะกำแพงเพชร
 ณวันพุธเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำเพลาบ่าย ๕ โมง เกิดวาตพายุฝนตก
 ฟ้าใหญ่ แผ่นดินไหวเป็นอัศจรรย์ ครั้นรุ่งขึ้นก็ยกทัพหลวงไป
 ถึงเมืองกำแพงเพชร ตั้งประทับแรมอยู่ตำบลหนองปลิง ๓ วัน
 แล้วก็ยกทัพหลวงเสด็จไปโดยทางเชียงใหม่ เล็กถึงทุ่งมะ
 นั้น จึงพระยากำแพงเพชรส่งข่าวไปถวายว่า ไทยใหญ่เวียงเล็ก
 เล็ดถ้าน เกียกกาย ขุนปลัด มังทรง มังนิว อ้ายหลวงกัณนายม้า
 ทั้งปวง อันอยู่ณเมืองกำแพงเพชรพาครอบครัวอพยพหนี พระม้ามอญ
 ตามไปทัน ไ้รับฟุ้งกันที่ตำบลหนองปลิงเป็นสามารถ พระม้ามอญ
 แดกแก่ไทยใหญ่ๆ ทั้งปวงยกไปทางเมืองพระพิษณุโลก สมเด็จพระ
 พระนเรศวรเป็นเจ้าทราบดังนั้น ก็ให้ม้าเร็วไปบอกแก่หลวงโกษา
 และลูกขุนอันอยู่รักษาเมืองพระพิษณุโลก ว่าซึ่งไทยใหญ่หนีมานั้น
 เกลือกจะหนีไปเมืองอื่น ให้แต่งออกอาศัยที่ตำบลเมืองเพชรบูรณ์ เมือง
 นครไทย ชาติตระการ แกะเขา ให้มั่นคงไว้ อย่าให้ไทยใหญ่ออกไป
 รอกได้ หลวงโกษาและลูกขุนทั้งปวงทราบดังนั้น ก็แต่งออกไป
 กำชัยตำบลทางทั้งปวงตามรับสั่ง

ฝ่ายไทยใหญ่นั้นก็พาครอบครัวตรงเข้าเมืองพระพิษณุโลก หลวง
 โกษาและลูกขุนทั้งปวงก็รับพิทักษ์รักษาไว้ ฝ่ายนั้นทศกัณฐ์ราชสงคราม
 มีหนังสือมาให้สั่งไทยใหญ่ หลวงโกษาและลูกขุนผู้รักษาเมืองพระ
 พิษณุโลก ก็มิได้สั่ง

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า เสด็จยกพลยกแสนยกราไปตั้ง
เมืองแครงณวันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ขณะนั้นข้าวไปตั้ง
ซำกแซกระยอกลง เจ้าเมืองแครง ให้ปลัดเมืองออกมาทูลว่า ขอเชิญ
เสด็จพักพลอยู่แต่่นอกเมืองแครงก่อน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
ก็ให้พักพลอยู่ใกล้อารามพระมหาเถรคันฉ่อง แล้วตรัสให้ข้าวขึ้นไป
ถึงพระเจ้าหงสาวดีว่า ยกทัพมาถึงเมืองแครงแล้ว พระเจ้าหงสาวดี
ทราบดังนั้นแล้วก็มีความยินดี ว่าครั้งนี้เราจะสมคิดแล้ว จึงให้จัดแจะ
กองทัพ ๑๐๐๐๐ ออกไปทูลไว้ ที่ต่อทางสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
จะเสด็จขึ้นไปนั้น ใกล้เมืองหงสาวดีทางวันหนึ่ง แล้วตรัสให้พระยา
เกียรติ พระยาพระรามลงไปรับ ถ้าพระนเรศยกล่วงขึ้นมาแล้ว
เราจะยกทัพหลวงออกตีหน้า ให้พระยาเกียรติ พระยาพระรามเอา
กองทัพนั้ตกระหนาบหลัง จับเอาตัวพระนเรศประหารชีวิตเสียให้
จงได้ เมืองหงสาวดีจึงจะเป็นอิสสระภาพไพศาลกว่าพระนครทั้งปวง
พระยาเกียรติ พระยาพระรามกราบถวายบังคมลา ยกกองทัพไปถึง
เมืองแครง ก็ทูลแก่สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าว่า พระเจ้าหงสาวดี
ให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองนี้มารับเสด็จขึ้นไป ทูลดังนั้นแล้วก็ถวาย
บังคมลาไปนมัสการพระมหาเถรคันฉ่องผู้เป็นอาจารย์ แล้วแจ้งความ
ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดทำการทั้งปวงนั้น ให้พระมหาเถรคันฉ่องฟัง
ทุกประการ พระมหาเถรคันฉ่องแจ้งดังนั้น มีใจกรุณาแก่สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้าเธอหาผิดมิได้ อนึ่งด้วยพระราชาภุชญาภินิหาร
บารมี สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าจะได้บำรุงพระบวรพุทธศาสนา

และอาณาจักรประชาราษฎร ให้ถาวรวัฒนาการสืบไป ครั้นเพลาค่ำก็พา
พระยาเกียรติ พระยาพระราม เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
แล้วถวายพระพรว่า พระยาเกียรติ พระยาพระรามนี้ เป็นสาธุศิษย์
ของรูปมาบอก ว่า พระเจ้าหงสาวดีคิดประทุษร้ายต่อพระองค์ สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้าแจ้งดังนั้น จึงตรัสถามพระยาเกียรติ พระยาพระ
รามว่า เหตุผลประการใด พระเจ้าหงสาวดีคิดจะทำร้ายแก่เรา พระยา
เกียรติ พระยาพระราม ก็กราบทูลตามความ ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิด และ
สิ่งนั้นทุกประการ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าได้ทรงทราบ ก็น้อย
พระทัยคิดอาฆาตแก่พระเจ้าหงสาวดี จึงตรัสแก่พระมหาเถรคันฉ่อง
ว่า ซึ่งพระผู้เป็นเจ้าเมตตาบอกเหตุการณ์แก่ข้าพระเจ้าหงนี้ พระคุณ
หาที่สักมิได้ อันพระผู้เป็นเจ้าอยู่ในเมืองมอญนี้ พระเจ้าหงสาวดี
แจ้ง อันตรายก็จะมีเป็นมั่นคง ข้าพระเจ้าจะนำพระผู้เป็นเจ้ากับพระยา
เกียรติ พระยาพระราม และญาติโยมทั้งปวงลงไปยังพระนครศรี
อยุธยาจะไต่ปฏิการสนของพระผู้เป็นเจ้า และปลุกเลี้ยงพระยา
เกียรติ พระยาพระราม โดยกตเวทีธรรมประเพณี พระมหาเถรคันฉ่อง
และพระยาเกียรติ พระยาพระราม ก็พร้อมโดยพระราชบริหาร

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ตรัสแก่พระมหาเถรคันฉ่องว่า
เราหาความผิดมิได้ ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดร้ายต่อเราก่อนนั้น อัน
แผ่นดินพระมหานครศรีอยุธยา กับแผ่นดินเมืองหงสาวดี ขาดจาก
ทางพระราชไมตรีกัน เพราะเป็นอกุศลกรรมนิยมสำหรับที่จะให้
สมณพราหมณาประชาราษฎร ได้ความเดือดร้อน ครั้นแล้วพระหัตถ์

ชวาทรงพระสุวรรณภิงคาร หลังอุทกธาราลงเหนือพื้นพระสุภาภ
 วจ์ออกพระโอษฐ์ตรัสประกาศแก่เทพเจ้าทั้งหลาย อันมีมหิทธิฤทธิ์
 และที่พิพจักขุพิโสศ ซึ่งสถิตอยู่ทุกทิศานุทิศทั้งเป็นทิพพะยานด้วย
 พระเจ้าหัสสาวคิมิไ้ตั้งอยู่โดยคลองสุริยมิติรภาพัตติยราชประเพณี
 เสียสามัคคีธรรม ประพฤติपालทุจริตคิจะทำนุบำรุงเรา
 ตั้งแต่วันนี้ไป กรุงพระมหานครวิชัยยา กับเมืองหงสาวดี มิไ้
 เป็นสุวรรณบุษย์เคียงคู่หนึ่งแต่ก่อน ขาดจากกันแต่วันนี้ไปทราบเท่า
 กัลปาวสาน ครั้นพระราชบริหารประกาศเป็นฉันทภาคอุยัมหนนคร
 เสรีแล้ว พระราชโองการตรัสสั่งท้าวพระยาเสนามุขมนตรีทั้งปวงว่า
 เราจะยกทัพกลับลงไปพระนครครั้งนี้ จะพาพระมหาเถรคันฉ่อง และ
 ญาตีโยม กับพระยาเกียรติ พระยาพระรามไป แล้วจะตีกวาด
 ครอบครองหัวเมืองรายทางไปด้วย

ครั้นวันศุกร์ เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ เพลาค่ำ ๑๑ ทุ่ม ให้เอา
 พระคชาธารเข้าเทียบเกย ทอดพระเนตรเห็นพระสารีริกบรมธาตุ
 เสด็จปาฏิหาริย์มาแต่ประจิมทิศ ผ่านพระคชาธารไปยังบูรพทิศ จึง
 เสด็จพยุหยาตราตราทัพออกจากเมืองแครง พระมหาเถรคันฉ่อง
 พระยาเกียรติ พระยาพระราม และญาตีโยมก็มาโดยเสด็จ ฝ่าย
 นายทัพนายกองก็แยกย้ายกันคิรวร อันครีวรายทางมาไ้ประมาณ
 ๑๐๐๐๐ เศษ ครั้นถึงฝั่งแม่น้ำสะโตง ก็ให้เทียวเกยเรือ หาไม้ผูก
 พ่วงแพเร่งข้ามครอบครองพลช้างม้าทั้งปวงถึงปากท่งสิ้นแล้ว ก็ให้
 เฝ้าเรือทำลายแพเสีย ครั้นพระเจ้าหงสาวดีแจ้ง จึงให้พระมหาอุปราช

ถือพล ๑๐๐,๐๐๐ ให้สຸระกำมาเป็นกองหน้า ตามมาถึงแม่น้ำสะโตง
 ฟากหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ให้
 นายทัพนายกองนำพระมหาเถรคันฉ่องกับครอบครัวขึ้นไปก่อน แต่
 พระองค์กับทหารล่าลง ๑๕,๐๐๐ นั้นยังรออยู่ริมฝั่ง จึงทอดพระเนตร
 ไปเห็นสຸระกำมากองหน้า ใส่เสื้อแขนข้างบนอยู่ริมฟากน้ำ ตรัส
 ให้ทหารเอาขันทามแล่น และบนนกสัปดาห์ชดช้อยระทมไปเป็นอัน
 มากก็ไม่ถึง จึงสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็ทรงพระแสงบนนกสั
 ยาวกว่าคืบ ยิ่งไปต้องสຸระกำมาตกจากคอข้างตาย วิพลรามัญ
 ทั้งนั้นเห็นอัศจรรย์ ด้วยแม่น้ำนั้นกว้างเหลือกำลังขึ้น ก็กลัวพระเดช
 เกษานุภาพ และพระมหาอุปราชามีอาจะตามมาได้ ก็เลิกทัพกลับไป
 สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จยกมาโดยทางเมือง กาญจนบุรี
 ครั้นถึงพระนครศรีอยุธยา ก็กราบทูลสุรายเรื่องยุบลคดียังป่วย
 ถวายให้ทราบทุกประการ สมเด็จพระราชบิดาจึงตั้งนั้นจึงตรัสว่า
 เรามิได้มีความผิดสักสิ่ง พระเจ้าหงสาวดีมิได้ตั้งอยู่ในคลองธรรม
 เสียสัตย์อันสัตย์ประพฤติพาลทุจริตอิฉาจาร เป็นวิสมโลกต่อเราฉะนั้น
 ก็เพราะผลวิบากแห่งสัตว์ เป็นสำหรับกาลกลียุค ตั้งแต่ขึ้นไปมอญ
 กับไทยจะเป็นปรักษ์แก่กัน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็กราบทูลว่า
 ถึงมาครว่า พระเจ้าหงสาวดียกพยุหแสนยานุภาพมาเท่าใด ๆ ก็มิได้เกรง
 ข้ำพระเจ้าแผ่นดินจะสนองคุณมิให้เคืองฝ่าพระบาท สมเด็จพระราช
 บิดากับสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ดำริการกันเสร็จแล้ว จึงโปรดให้
 พระมหาเถรคันฉ่องอยู่วัดพระมหาธาตุ พระราชทานสัณฑ์น กรรชิง

คานหาม คนหาม จิ้งห็น นิคบถัร เครื่องสมณบริกขารต่าง ๆ
 ฝ่ายพระยาเกียรติ พระยาพระรามนั้น ก็พระราชทานซึ่งเกียกทอง
 เเท้หน้าทอง กระบี่ข้งทอง เงินตรา เสื้อผ้าพรรณนุ่งห่ม และเครื่องอุปโภค
 บริโภคเป็นอันมาก และครอบครัวมอญซึ่งกวาดต้อนลงมานั้น ก็พระ
 ราชทานให้พระยาเกียรติ พระยาพระราม ควบคุมว่ากล่าวตักเตือน แล้ว
 พระยาเกียรติ พระยาพระรามนั้น ให้อยู่ตำบลบ้านขมิ้น ริมวัดขุนแสน
 ญาติโยมพระมหาเถรคันฉ่องนั้นให้อยู่ตำบลบ้านหลังวัดนก แล้ว
 สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็กราบทูลถวายบังคมลากลับมายังเมือง พระ
 พิชณโลก เสด็จไปถวายนมัสการพระชินราชพระชินศรี ทรงพระ
 ราชูปถัมภ์ศรัทธา เสด็จเครื่องสุวรรณลงกาขัดคิยาภรณ์ออกกระทำ
 ลักการบูชาแล้ว เสด็จออกพร้อมด้วยมขมนทวี ขณะนั้นหลวงโกษา
 และลูกขุนทั้งปวงผิวยุ่รักษาเมืองนั้น ถิ่นำบรรดานายไทยใหญ่เข้าเฝ้า
 จึ่งบังคมทูลว่า มีหนังสือสนันทูล ราชสงคราม ซึ่งมาตั้งอยู่ณเมือง
 กำแพงเพชร มาให้ส่งไทยใหญ่และครัว ซึ่งหนีมาอยู่ณเมืองพระ
 พิชณโลก ข้าพระพุทธเจ้าตอบไปว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 มิได้เสด็จอยู่ ซึ่งจะส่งไปนั้นยังมิได้ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
 ทราบดังนั้น จึ่งตรัสให้มีหนังสือตอบไปว่า ธรรมคาพระมหากษัตริยา
 ธิราชผู้ดำรงทศพิธราชธรรมนั้น อุปมาถ้ร่วมพระมหาโพธิอันใหญ่
 และมีผู้มาพึ่งพระราชสมภาร หวังจะให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ
 ซึ่งนั้นทูลกับราชสงคราม จะให้ส่งไทยใหญ่ไปนั้น ไม่ควรด้วยคลอง
 ขัดคิยราชประเพณีธรรม

ฝ่ายนั้นทูลกับราชสงคราม แจ้ทั้งนั้น ก็ปรึกษากันว่า
สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ยกพยุหยาตราทัพขึ้นไปเมืองหงสาวดี
ครั้งนี้ เหตุไฉนจึงไม่กลับโดยทางเมืองกำแพงเพชรเล่า บัดนี้
มีหนังสือเป็นคำฉกรรจ์ของอาวมาตังน เห็นประหลาดนัก เราจะไม่ได้อำ
จางจะเลิกครัวเมืองกำแพงเพชรอพยพไปเมืองหงสาวดี จึงมีความ
ชอบและข่าวทั้งนี้ก็แจ้งไปถึงเมืองพระพิษณุโลก

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าให้ประชุมท้าวพระยาเสนามุขมนตรี
ปรึกษากันว่า ซึ่งเราจะละให้ชาวเมืองกำแพงเพชรหนีหายพรักพราย
จากภูมิลำเนาอันมีชอบ เราจะยกไปคืนันทูลกับราชสงครามมิให้
เอาครัวเมืองกำแพงเพชรไปได้ ท้าวพระยาเสนามุขมนตรีทั้งปวง
ก็เห็นพร้อมโดยพระราชบริหาร สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็ตรัส
ให้ข้าหลวงไปกุมเอาพระมามอญ ซึ่งมาอยู่ประจำหัวเมืองฝ่ายเหนือ
ส่งลงไปกรุงเทพมหานครสิ้นแล้ว กำหนดไปแก่พระยาสุวรรณคโลก
พระยาพิชัย ให้ไปโดยเสด็จ ยกไปเอนันทูลกับราชสงคราม
จึงให้ตรวเตรียมพลช้างม้า ครั้นวันพฤหัสบดีเดือน ๘ ขึ้น ๗ ค่ำ
เพลาสายแล้ว ๕ บาท ก็เสด็จยกพยุหยาตราทัพ จากเมืองพระ
พิษณุโลก ไปยังเมืองกำแพงเพชร

ฝ่ายนั้นทูลกับราชสงครามรู้ข่าวว่า สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
เสด็จออกมา เลิกครัวพลช้างม้าหนีไปจากเมืองกำแพงเพชร

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทราบ จึงตรัสให้พระยาชัยบุรณ
และขุนพศรี และพระหัวเมืองทั้งปวง ยกครัวพลช้างม้าเป็นกองหน้า

ทัพหลวงเสด็จตามไป พระยาชัยบูรณ์ตามไปทันถึงค่ายลแม่ระกา
 นั้นทศกัณฐ์ราชสงครามก็จัดทัพพลข้างม้า ออกมารบพุ่งพระยาชัยบูรณ์
 และข้าหลวงทั้งปวงเป็นสามารถ ในขณะนั้นพระยาชัยบูรณ์ซึ่ง
 พลายขึ้นพระรามได้ชนช้างกับนันทสู ข้างนันทสูได้ล่าง ข้างพระยา
 ชัยบูรณ์ชนเสียทีเบนไป นันทสูจึงฟันด้วยของ้าวต้องนิ้วพระยา
 ชัยบูรณ์กระแทบขอขาด ข้างพระยาชัยบูรณ์กลับได้ล่างค้ำถัด
 ข้างนันทสูทันทาลังไม้ก็คว้างฟ่ายไป ชนพศวีซึ่งข้างพลายศัตริวินาส
 ได้ชนด้วยข้างราชสงครามเป็นสามารถ ข้างราชสงครามก็ฟ่ายแพ้
 แก่ข้างข้าหลวงทั้งสอง และนันทสูกับราชสงครามก็รุกหนีไปโดยทาง
 เชียงทอง ครั้งนั้นได้ไทยใหญ่ชาวแสนทวี อันมาอยู่เมืองเชียงทอง
 สกรรจ์และครัวอพยพประมาณ ๒๐,๐๐๐ เศษ แต่ผู้มีบรรดาศักดินัน
 เจ้าฟ้าเมืองจี้ เจ้าเมืองแจใหม่ เมืองปาก สิบมิตมายาเยวและ
 ไทยใหญ่เข้ามาทั้งปวง ก็เอาครัวอพยพออกมาสู่พระราชสมภาร แล้ว
 จึงแต่งข้างมารัพลและทหาร ไปช่วยติดตามคินันทสูกับราชสงครามถึง
 ค่ายลแม่หาราช แล้วก็กลับคินมาทัพหลวงที่ค่ายลเชียงทองนั้น

ฝ่ายพระยาพิชัยข้าหลวงเดิมแจ้งว่า สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
 กับพระเจ้าหงสาวดีเป็นปรปักษ์แก่กัน ก็คิดการยกบุญ มิได้มาตาม
 พระราชกำหนดให้หานั้น และพระยาพิชัยก็เข้าเฝ้ากรมการและครัว
 อพยพชาวพิชัยขึ้นไปหาพระยาสุวรรณคโลก และชวนกันแข็งเมือง
 พระยาสุวรรณคโลกก็ลงท้าวพระยาพิชัย แต่หลวงปลัด ขุนยกยัต

ขุนนั้นทนายก็ใช้ ก็มีลิงทวยพระยาทั้งสอง ๆ ก็ให้เอาหลวงปลัด
ขุนกระบัตร์ขุนนั้นทนายจำไว้

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอิราชยพิตรเป็นเจ้า ก็ตรัสรู้
พระยาทั้งสองชวนกันแข็งเมือง ก็ยกทัพหลวงเสด็จจากเชียงใหม่ไป
เอาเมืองสวรรคโลก เสด็จไปโดยทางสุโขทัย ครั้นเสด็จถึงสุโขทัย
ก็ตั้งทัพหลวงตำบลวัดกษัตริย์ จึงทรงพระกรุณาตรัสให้ชาวพ่อขุนมุนี
พราหมณาจารย์ เอาน้ำในบ่อพระสยามภูวนาถ และเอาน้ำสระพัง
ไปบูชาครีมาตย์บูชาโดยกิจพิธีกรรม เป็นน้ำสัตยาธิฐาน และเอาพระศรี
รัตนตรัยเจ้าเป็นประธาน ให้ท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขอำมาตย์
ทหารทั้งหลายกินน้ำสัตยา ครั้นรุ่งก็ยกทัพหลวงโดยทางเขาคับ และ
เสด็จถึงเมืองสวรรคโลก ครั้นวันศุกร์เดือน ๘ ขึ้น ๕ ค่ำ ถึง
ทัพหลวงหน้าวัดใหม่งาม สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอิราชยพิตร
เป็นเจ้า พระองค์ทรงทศพิชราชธรรม ก็ทรงพระกรุณาแก่พระยา
ทั้งสอง ก็ตรัสให้ข้าหลวงเข้าไปร้องว่า ให้พระยาทั้งสองออกมา
ถวายบังคม และทรงพระกรุณามีไต่เอาโทษเลย และพระยาพิชัย
พระยาสวรรคโลก ทำออกอาชง์อวยพุ่งข้าหลวงแล้ว ครวญจักไพบูล
ขึ้นหน้าที่เชิงเทินกำแพง ประกาศกันเมืองสวรรคโลก จึงพระยา
ทั้งสองก็ฆ่าหลวงปลัด ขุนกระบัตร์ ขุนนั้นทนาย ซึ่งมีลิงทวยนั้น
ฆ่าเสียแล้วก็ชักศัสตราวุธออกมายังข้าหลวงอื่นเข้าไปรบนั้น สมเด็จพระ
นเรศวรมหาราชอิราชยพิตรเป็นเจ้า ก็ตรัสให้ยกพลทหาร
เข้าปล้นเมืองสวรรคโลก ในเพลาค่ำวันเสด็จถึงนั้น ปล้นใน

ประตุสามเกิดแห่งหนึ่ง ปล้นในประตุยาม่อแห่งหนึ่ง ปล้นในประตุ
 สะพานจันทร์แห่งหนึ่ง ปล้นแต่คำรณเจิงเที่ยงคืน และเผาหอชั้น
 นอกประตุสามเกิดนั้น จึงมีพระราชโองการตรัสถามโหราจารย์ว่า
 ยังจะไ้เมืองสวรรคโลกหรือ โหราจารย์ก็ถวายบังคมทูลพระกรุณา
 ว่าจะไ้เมืองสวรรคโลก และซึ่งปล้นข้างประตุสามเกิดนี้ เห็นจะ
 ไ้ด้วยยาก ถ้าปล้นข้างทิศคอนแหลมไ้เห็นจะไ้ได้ง่าย เพราะทิศ
 ข้างนั้นเป็นอิเก้เมือง จึงมีพระราชโองการตรัสให้พระยาชัยบุรี
 ขุนหลวงธรรมไครโลก ขุนราชรินทร์ ยกพลจากประตุสะพานจันทร์
 มาตั้งอิเก้ประตุข้างทิศคอนแหลม แล้วให้เร่งแต่งการอันจะเข้าปล้น
 เมืองนั้น อนึ่งในประตุสามเกิดและประตุยาม่อ ก็ให้แต่งพลทหาร
 รบพุ่งกันยังรุ่ง ครั้นรุ่งขึ้นฉวันเสาร์เดือน ๘ แรม ๒ ค่ำ ก็ยกทัพ
 หลวงมาตั้งประตุข้างคอนแหลม แล้วให้เร่งแต่งการเข้าปล้นเมืองนั้น
 จึงไ้ ชาวเมืองยิงปืนไฟแล้วพุ่งศาสตราวุธมาต้งพลทหารช่วยเจ็บ
 และจะยิงปืนกำแพงชนมิไ้ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอิราชพิตร
 เป็นเจ้า ก็ตรัสให้ส่งโทษแก่ขุนอินทรเกชะ ผู้เป็นกบฏกับ อินชัย
 คือนคนเขาขมเมือง และขุนหมื่นทั้งหลาย ทูลให้มัดตระเวน
 รอยทัพ จึงขุนอินทรเกชะและขุนหมื่นทั้งหลายถวายท่านบนว่า จะขอ
 เข้าปล้นขมเมืองให้ไ้ จึงพระยาชัยบุรีบังคมทูลพระกรุณาว่า ซึ่ง
 ไปมิไ้ตั้งค่ายปชิดแล้วและจะย้ายขนปล้นเอาเมืองดังนี้ พลทหาร
 ทั้งหลายจะขนย้ายมิสะดวก เพราะชาวเมืองไ้ช่วยกันเป็นอัน
 ถนัดง่าย และจะขอทำค่ายปชิดกันพลทหารทั้งหลายซึ่งจะยิงตอบชาว

เมือง และจะปลุกหอระขึ้นให้สูงเทียมกำแพงเมือง และจะเอาพลบัน
ไฟขึ้นบนหอระนั้น ให้ยิงข้ามเข้าไป อย่าให้ชาวเมืองยิงพุ่งแทง
ทหารผู้ขึ้นนั้นได้ เห็นจะได้เมืองโดยง่าย สมเด็จพระนเรศวรบรม
ราชาธิราชปิตรเป็นเจ้าเห็นชอบด้วย ครั้นบัญชาให้พลทหารทั้งปวง
คักไม้หมากพร้าวตั้งค่ายประชิดริมคูเมือง แล้วปลุกหอระขึ้น ๓ แห่ง
สูงเทียมกำแพงเมืองตามพระยาชัยบุรีณทัต

ครั้นถึงวันจันทร์เดือน ๘ แรม ๓ ค่ำ เพลาเช้าแล้ว ๒ นาฬิกา
๕ บาท ยกพลทหารเข้าเฝ้าประตูคอนแหลม หอผ่านประตูนั้นทลาย
ลงมา จึงพลทหารเอาบันไดเหล็กเข้าพาดกำแพงเมือง ขึ้นเข้าไปใน
เมืองสวรรคโลกได้ และตัวพระยาสวรรคโลกก็หนีไปพึ่งอยู่บนกุฏิ
พระสงฆ์ในวัดใต้ได้ และทหารก็ได้ตัวพระยาสวรรคโลกในวันนั้น
เอามาถวาย ส่วนพระยาพิชัยหนีจากเมืองสวรรคโลกไปแจ้งแดน
กระจะจะไปยังเชียงใหม่ ชาวค่านกั๊กมเอาพระยาพิชัยมาถวาย
สมเด็จพระนเรศวรบรมราชาธิราชปิตรเป็นเจ้า ก็ตรัสให้ตะเวนแล้ว
ฆ่าพระยาทั้งสองนั้นเสียแล้ว เทเอาครัวอพยพทั้งปวงมายังเมือง
พระพิษณุโลก และให้อารามารูปพระยาร่วง พระยาภุ อันรนา
ด้วยนางข้างเผือกงาคำนันมาด้วย

ครั้นถึงวันพฤหัสบดีเดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ เพลายัง ๒ บาท
จะรุ่ง ให้เรียกข้างพระที่นั่งประทับเอย เห็นพระสาร์ริกธาตุเสด็จยาฏ
หารีย์แต่ตะวันตก ผ่านข้างพระที่นั่งมาตะวันตก โดยทางที่จะเสด็จ
มานั้น เฝ้าพลหมากพร้าวปอก ก็ยกทัพหลวงเสด็จคืนมาโดยทาง

น้ำขุ่น มาทางพิชัย เสกขึ้นมาเจิงเมืองพระพิษณุโลกธนังการ
เกือน ๘ แรม ๑๑ คำ

และฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีก็ตั้งแต้รู้ว่า สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
พาเอาพระมหาเถรคันฉ่อง และญาติโยม กับพระยาเกียรติ พระยา
พระราม และกวาดเอาครัวรายทางอพยพเป็นอันมาก กลับไปยัง
เมืองนครศรีอยุธยา ข้างนั้นทูล ราชสงคราม เล่า ก็มาแจ้งเหตุทุก
ประการ ทรงพระพิโรธอาฆาตหมายจะเอาพระนครศรีอยุธยาให้
จงได้ นั้น พระเจ้าหงสาวดีจึง ตรัสให้เกณฑ์ทัพทุกหัวเมืองขึ้น
เมืองออก เตรียมไว้เป็นอันมาก และบำรุงช้างม้าพลเสนาโยธา
ทหารเครื่องศาสตราวุธไว้จงสรรพ และตรัสให้พระเจ้าเชียงใหม่ เกณฑ์
กองทัพพลม้าเครื่องให้ไป ๑๐๐,๐๐๐ ข้างม้าพร้อมด้วยเครื่อง
ศาสตราวุธ และให้พระเจ้าเชียงใหม่ต่อเรือรบเรือไล่เรือลำเลียงไว้ ให้
ไปเรือ ๑๐๐๐ ลำ เิงเทศกาลเดือน ๑๑-๑๒ จะให้พระเจ้าเชียงใหม่
กับพระยาพะสิม ยกทัพยกทัพเรือลงไปตีเอาพระนครศรีอยุธยาให้จง
ได้ นั้น พระเจ้าเชียงใหม่ก็ไปเกณฑ์กองทัพข้างม้าพลม้าเครื่อง
๑๐๐,๐๐๐ และแต่งให้ต่อเรือลำเลียงไปเรือ ๑๐๐๐ ลำ ตามรับสั่ง
พระเจ้าหงสาวดีทรงพระบัญชามานั้น และให้บำรุงช้างม้าเสบียง
อาหารไว้พร้อมทุกประการ

และเมื่อขณะนั้น พระเจ้าละแวกได้ข่าวไปว่า สมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้าเมืองพระพิษณุโลก มีบารมีพระเดชเดชาภาพ พระเจ้า
ละแวกก็คิดปรึกษาด้วยท้าวพระยามนตรีมุขทั้งหลาย ก็แต่งตั้งสืบเป็น

ทางพระราชไมตรี และให้ขุนเทพโกษา หมั่นชียสงคราม นาย
เทพศรีข้าง ให้ถือหนังสือมา จึงให้เอาผู้ถือหนังสือทั้งสามนั้นมาวาง
ไว้ในแดนระยอง กรมการอันอยู่ประจำที่นั่นนั้น ก็ได้ตัวผู้ถือ
หนังสือทั้งสามคน จึงจัดส่งเข้ามาถวายแก่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
ในลักษณะหนังสือนั้นว่า

พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีว่าพมึงถึงพระคุณสมเด็จพระบรมบพิตรพระ
พุทธเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
อิราชบพิตรเป็นเจ้า กรุงพระพิษณุโลก ไท้เสวยราชครองพิภพกรุงศรี
อยุธยา โดยโบราณพระมหากษัตริราชชนนั้น เห็นว่าบุญญาภาพ
ประเสริฐที่หนักหนา จึงพระเจ้ากัมพูชาธิบดีก็ว่าพมึงคิดถึงพระคุณ
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งทรงพระกรุณาหาสมเด็จพระโอยกา
อิราชเป็นพระราชบุตร และคำกล่าให้เสวยราชครองพิภพ และยก
แผ่นดินกรุงกัมพูชาธิบดีให้นั้น และซึ่งพระคุณนั้น พระเจ้ากรุง
กัมพูชาธิบดีก็ว่าพมึงพระมหาโพธิ์ และองค์พระสรเพ็ชฌัญญาณ
เหตุนี้จึงจะแทนพระคุณคือกตัญญูกตเวทีโดยวิคฤขย์ธรรม และ
พระยาภิรมย์ชาธิบดี และท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขสมณพราหมณา
จารย์ทั้งหลาย ขอเป็นพระราชไมตรี ถวายพระบาทสมเด็จพระบรม
บพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์

จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ตรัสให้สลักหนังสือนั้นขึ้นไปถวาย
แก่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอิราชบพิตรเป็นเจ้า ถึงพระพิษณุโลก
ก็สยพระราชหฤทัยซึ่งพระเจ้าละแวกขอเป็นพระราชไมตรีนั้น สมเด็จพระ

พระเวศรบรรพมราชาธิราชขบพิตรเป็นเจ้า ก็ตรัสให้แต่งพระราชสารลง
ในแผ่นทอง แล้วและตรัสใช้เมืองศรีวิกรม์ ขุนพศั ห่มนรามรงค์
ทูลเจ้าพระราชาสารและเครื่องบรรณาการไปเมืองละแวกในเดือน ๘
ปฐมมาสานั้น แต่เมืองพระพิษณุโลกมา มาโดยทางนาเวียงเมือง
นครราชสีมา ไปโดยทางนาเวียงเมืองนครหลวงซึ่งพระยาละแวกอยู่
นั้น เถึงเดือน ๘ ทศกาศ

สมเด็จพระนเรศวรบรรพมราชาธิราชขบพิตรเป็นเจ้า ตรัสให้
ขุนอินทรเทชะ เป็นนายกองช้างเครื่อง ๓๐ ม้าเครื่อง ๑๐๐ พล ๓๐๐๐
ให้ไปลาดถึงเมืองเชียงใหม่ ในวันจะยกทัพนั้น โข้วใหญ่ในกำแพง
สนามหน้าวังนั้น หาเหตุการณ์มิได้ และถึงข้างตะวันตกนั้นหักลง
กิ่งใหญ่ประมาณ ๒ อ้อม และให้ฟังข่าวคราวในเมืองหงสาวดี เถึงวัน
อาทิตย์ เดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ ขุนอินทรเทชะก็ คืบลงมาถึงเมือง
พระพิษณุโลก

ในเดือน ๘ นั้นมีพระราชกำหนดสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ให้
ขึ้นไปเทครัวอพยพชาวเมืองเหนือทั้งปวง ลงมายังกรุงเทพพระมหา
นครศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรบรรพมราชาธิราชขบพิตรเป็นเจ้า ตรัส
ให้ถ่ายช้างและเทครัวอพยพทั้งปวงเมืองพระพิษณุโลก เมืองกำแพง
เพชร เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย เมืองพิจิตร ลงมายังกรุงพระมหา
นครศรีอยุธยา ตามพระราชกำหนดขึ้นไปนั้นเสร็จ เถึงวันศุกร์
เดือน ๑๑ แรม ๘ ค่ำ สมเด็จพระนเรศวรบรรพมราชาธิราชขบพิตรเป็นเจ้า
ก็เสด็จจากเมืองพระพิษณุโลก ลงมายังพระมหานครศรีอยุธยา

พระบาทสมเด็จพระบรมพิทักษ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสามพระองค์ ตรัส
ให้ข้าราชการที่จะชื่อกัน พระนคร และซ่อมกำแพงปราการท้ายค่าย
และหอรบทั้งปวงรอบพระนครแล้ว ก็ให้ขุดคูเมือง เบื้องบรรพทิศนั้น
ให้กว้างลึกเป็นแม่น้ำประพจน์รอบพระนครแล้ว ก็ให้ถ่ายข้าวเทครัว
อพยพเมืองนอกทั้งปวงเข้ามาในพระนคร แล้วช่องจันทหารอาษา
ทั้งหลายทุกหมู่ทุกกรม ตกแต่งเครื่องสรรพยุทธ์ไว้ให้สรรพที่จะกัน
ราชศัตรูอันจะยกมานั้น

ส่วนเมืองศรีภิรมย์และขุนพศรี หมื่นรามรงค์ ซึ่งทูลจำพระราช
สาธไปเมืองละแวกนั้น ครั้นไปเฝ้าพระเจ้าละแวกก็ให้ตกแต่งรับพระ
ราชสาธ ให้เบิกเมืองศรีภิรมย์และขุนพศรี หมื่นรามรงค์ เข้าถวาย
บังคม และไต่ฟังลักษณะพระราชสาธนั้น พระเจ้าละแวกก็ยินดีซึ่งจะได้
เป็นพระราชไมตรีนั้น พระเจ้าละแวกให้รางวัลแก่ทูตานุทูตผู้ไปทั้งปวง
นั้นมาก พระเจ้าละแวกก็ใช้พระราชอาภัย พระอินทราเคไช
พระทรงคเชนทร์ หลวงศรีราชนคร หลวงมฤตยัคเชนทร์ หลวง
นเรนทมฤตยัค ทูลจำพระราชสาธและเครื่องราชบรรณาการ มาด้วย
เมืองศรีภิรมย์ ขุนพศรี หมื่นรามรงค์

ครั้นทูตานุทูตชาวละแวกมาเฝ้าพระนคร จึงพระบาทสมเด็จพระ
บรมพิทักษ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสามพระองค์ ตรัสให้เบิกทูตานุทูต
เข้ามาถวายบังคม ตรัสให้พระราชทานแก่ทูตานุทูตนั้นแล้ว ก็
ตรัสให้แต่งพระราชสาธไป คอยพระเจ้าละแวก และ ตรัสให้พระศรี
เสาวราช ขุนหลวงธรรมาทิตย์ ขุนมงคลรัตน์ ขุนจันทราเทพ ขุน

เทพธัมมราช ให้นำธรรมเจียร ทูลเจ้าพระราชาสารและเครือ
ราชบรรณาการ ไปถวายทูลทานทูตอันมานั้น

และเจียรก็กราบทูล ๔๓๗ ขักรลัปคก (๑) ฌวัน
พฤหัสถ์ เกือน ๑๒ ขัน ๒ คำ เพลายาย ๓ โมง ๖ บาท ขณะนั้น
พระเจ้าหงสาวดีตรัสให้พระเจ้าเชียงใหม่ยกช้างม้าพล ทักษกทัพเรือ
พลประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ ลงมาโดยทางเมืองกำแพงเพชร และให้
พระยาพะสิม ผู้เป็นอา ยกช้างม้าพลประมาณ ๓๐,๐๐๐ มาโดย
ทางกาญจนบุรี และทัพพระยาพะสิมนั้น ยกมาเจียงสุพรรณบุรี
ฌวันพฤหัสถ์ เกือนอายุชนคำหนึ่ง ฝ่ายทัพพระเจ้าเชียงใหม่ยังไม่
ได้มาเจียงเมืองนครสวรรค์

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ตรัสรู้ข่าวศึก
อันยกมาทั้งสองทางสามทางนั้น ก็ตรัสให้บำรุงช้างม้าพลทัพบก
ทัพเรือไว้สรรพ ให้พระยาจักรีศรีอโศกยก สมหมายเอก เป็นกองทัพเรือ
ตรัสให้พระยาพรหมคงเป็นยกบริวาร ให้ยกทัพเรือขึ้นไปเมืองสุพรรณ
บุรี ครั้นทัพเรือไปเจียงเมืองสุพรรณบุรี ได้รบพุ่งกันด้วยทัพพระยา
พะสิมซึ่งตั้งในสุพรรณบุรีนั้น ก็วางปืนใหญ่ขึ้นไปแต่เรือรบ ต้อง
พลข้าศึกตายมากนัก และทัพพระยาพะสิมนั้นจะตั้งอยู่มิได้ ก็เลิก
ทัพถอยออกไปโดยราชสิงหะ และไปตั้งทัพมั่นในค่ายเขาพระยาแมน
เจียงวันพฤตเกือน ๒ ขัน ๒ คำ เพลาเที่ยงคืนแล้ว ๒ นาฬิกา
๔ บาท จึงพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์
เสด็จพยุหยาตราจากพระนครครีอยุธยาไปโดยชลมารค จึงเสด็จขึ้น

เหยียบซึ่งชัยภูมิในลุมพลี และให้พระพิชัยสงครามฟันไม้ข่มนาม แล้วเสด็จจากลุมพลี สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าเป็นทัพหลวง สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จอยู่พระนคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ไปไว้ท่าเรือในอินทบุรี จึงเสด็จพยุหยาตราทัพขึ้นโดยสถลมารค ไปตั้งทัพหลวงในตำบลสามชนอน และเมื่อตั้งทัพอยู่สามชนอนนั้น มีตัวหนึ่ง ออกลูกเป็น ๒ ตัวหัวเขียว มีเท้าตัวละ ๔ จึงหวั่น จึงมีพระราชโองการตรัสให้พระยาสุโขทัยเป็นนายกอง และท้าวพระยาพระหัวเมืองทั้งหลาย ยกช้างม้าและพล ๑๐,๐๐๐ ออกไปตีทัพพระยาพะสิมณเขาพระยาแมน ทัพหน้าข้าศึกก็ได้รับพุงกัน ข้าศึกก็แตกฉานแก่พลข้าหลวง ก็ได้ช้างม้ามาก และได้ช้างซื้อ และมอญพม่าตายในทิวชนันท์มาก พระยาพะสิมก็เลิกทัพหนีไป จึงแต่งทหารข้าหลวงตามไปถึงกาญจนบุรี และทัพหลวงตั้งอยู่ตำบลสามชนอนนั้น ๗ วัน จึงเสด็จยกทัพหลวงเลี้ยวกลับมาโดยทางสุพรรณบุรี ก็เสด็จมายังพระนครศรีอยุธยา

ครั้นทัพพระยาพะสิมแตกฉานพ่ายไปแล้ว ในเดือนเดียวกันนั้น พระเจ้าเชียงใหม่ยกช้างม้าพลประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ มาถึงนครสวรรค์ ทั้งทัพยกทัพเรือ และพระเจ้าเชียงใหม่ยังไม่มีรู้ข่าวว่า ทัพพระยาพะสิมพ่ายไปแล้ว พระเจ้าเชียงใหม่ก็ยกลงมาถึงชัยนาทบุรี พระเจ้าเชียงใหม่ก็ให้ชัยกระยอสู และนันทกระยอสู ยกช้างม้าและพลประมาณ ๑๕,๐๐๐ มาเป็นทัพหน้า ลงมาตั้งถึงบางพุดชา และบางเกี้ยวหน้า จึงพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์

แจ้งข่าว ก็เสด็จยกทัพยกทัพเรือขึ้นไปโดยลำแม่น้ำใหญ่ตั้งค่ายลชะว
ก็ตรัสให้พระเทพมุนี เป็นนายกของ ขุนรามเดชะ เป็นยกรบิทร ยก
ทัพม้า ๒๐๐ และพลทหารอาษา ๓๐๐๐ ขึ้นไปตั้งทัพข้าศึก อันม
ตั้งค่ายลชะวเกี่ยวห้วยนั้น พระเทพมุนีและขุนรามเดชะ ก็ขึ้นไปตั้ง
เป็นทัพชุมนุมอยู่ในป่า ครั้นข้าศึกออกเกี่ยวห้วยข้าศึกก็ ออกลาด
หากินก็ตี พระเทพมุนีและขุนรามเดชะ ก็ไล่ฆ่าฟันแทงเอาข้าศึกออก
เอาห้วยข้าศึกห้วยม้า และลาดหากินทุกค่ายลนั้น และไล่ข้าศึกเข้าไป
จนค่ายทุกวง ชาวทหารอาษาได้ฟันแทงข้าศึกตายมาก ได้ช้างม้า
และของสิ่งส่งมาถวายมาก ข้าศึกจะตั้งอยู่มิได้ที่บางพุดชานนั้น
ก็เลิกทัพขึ้นไปหาทัพใหญ่ในชัยนาทบุรี พระเทพมุนีและขุนรามเด
ชะตามตีข้าศึกขึ้นไปถึงชัยนาทบุรี เข้าโจมตีทัพข้าศึกในกลางคืน
และได้ฟันแทงข้าศึกตายมาก แล้วก็ยกทัพคืนลงมายังพระนคร

ขณะนั้นพระเจ้าเชียงใหม่จึงรู้ข่าวทัพพระยาพะสิม ซึ่งยกมาทาง
กาญจนบุรีนั้น แดกฉานพ่ายหนีไปแล้ว และพระเจ้าเชียงใหม่ก็คิด
ด้วยท้าวพระยาทั้งหลาย ว่ากำหนดพระเจ้าหงสาวดีให้มาใช่ ว่าให้ทัพ
พระยาพะสิมคอยช่วยกันกับทัพเรา และซึ่งไปมีทันควมกัน และทัพ
พระยาพะสิมแตกฉานพ่ายไปแล้วดังนี้ ควรเราจะยกทัพขึ้นไปพัง
กำหนดพระเจ้าหงสาวดีก่อน อนึ่งเรายกมาครั้น ไปมิได้ยารุงการ
ศึกมาเป็นสามารรถ และเรายกมาด้วยรวดเร็วให้ทันตามกำหนด
พระเจ้าหงสาวดี เพราะทัพพระยาพะสิมยกมาทางนี้ก่อนแล้ว และ
จะควมกันให้จงได้ และซึ่งมิได้ควมกันดังนี้ เราจะยกทัพขึ้นไปก่อน

จะบำรุงการศึกไว้ถ้าพระราชกำหนดพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าเชียงใหม่
ก็เลิกทัพจากชียนทวยคืนไปเมืองเชียงใหม่

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ แจ้งว่าทัพเชียงใหม่
ยกเลิกไปแล้ว ก็เสด็จกลับมายังพระนคร แจ้งเหตุแก่พระราชบิดา
ทุกประการ

และศักราช ๘๓๗ บักรับปีชวด (พ.ศ. ๒๑๑๘) พระเจ้าละแวกก็
ใช้พระอภัยพงศ์และหลวงสภาทิพ ทูลจำพระราชสารและเครื่องราช
บรรณาการมาด้วยพระศรีเสาวราช และทูตานุทูตทั้งหลายอันไป
ณเดือน ๔ บักรับนั้น ในลักษณะพระราชสารพระเจ้าละแวกมาครานั้นว่า
ขอให้หล่อน้ำใจโณทก ทั้งสัมาจารึกสำหรับท่านพระราชไมตรี ตาม
ประเพณีโบราณพระมหากษัตริราชเจ้าแต่ก่อนมา พระบาทสมเด็จพระบรม
พิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสามพระองค์ แต่งท้าวพระยามุขมนตรี
และสมณพราหมณาจารย์ทั้งหลาย ไปหลั่งน้ำใจโณทก ฝ่ายมุขมนตรี
และเจ้าพระยาจักรีศรีอริยวงศาคตย์ สมุหนายก เจ้าพระยาสุโขทัย พระยา
เทพนครภักขัย พระพลเทพ พระศรีภูริปริชาและขุนหมื่นทั้งหลาย
ฝ่ายพระสงฆ์ใช้ สมเด็จพระสังฆราชคามวาสีอรัญญวาสี พระครูสุตำ
พระครูฉะเวียง และพระสงฆ์ ๒๐ รูป ฝ่ายพราหมณาจารย์ใช้ พระ
มเหศวราชสุภาวดี พระราชปโรหิตาจารย์ พระเทพาจารย์ พระโหรา
ธิบดี และชีพ้อพราหมณาจารย์ ๑๐ คน ฝ่ายพระเจ้ากัมพูชาธิบดี
ก็แต่งเจ้าฟ้าทละ พระยาธรรมเดโช พระยาจักรีรัตน์ พระศรีภูริปริชา
และท้าวพระยาเสนาบดี และสมณพราหมณาจารย์ ในกรุงกัมพูชา

ประเทศนั้น มาหล่อน้ำโขงตก จึงท้าวพระยาเสนาบดี และสมณ
พราหมณาจารย์ทั้งสองฝ่าย ก็ชุมนุมกันในตำบลบ้านท้ายสระเกษ ทบแต่ง
การที่จะหล่อน้ำโขงตกในที่นั้น

ถึงวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ ขึ้น ๘ ค่ำ ก็ประกอบด้วยศุภฤกษ์
จึงส่งสมาจารภิกษุอาชีวนลงในศิลาบาตร แล้วก็หล่อน้ำโขงตก
เหนือมหาบูชาพิ เป็นสักขีพยาน เพื่อจะให้พระราชไมตรีสัมพันธ์
ทั้งสองฝ่ายนั้นคงตรงเท่ากลีปาวสานแล้ว ก็ให้อุปสมบทกรรม
ภิกษุ ๖ รูปในที่นั้น

ในขณะนั้นพระเจ้าเชียงใหม่ เลิกทัพขึ้นไปยังเมืองเชียงใหม่
พระเจ้าหงสาวดีก็ทรงพระโกรธแก่พระเจ้าเชียงใหม่ ว่าซึ่งมิได้ยก
ลงไปให้ทันกำหนด กองทัพพระยาพะสิม ๆ จึงเสียทีแก่ข้าศึก และ
พระยาพะสิมเลิกทัพคืนไปนั้น

เมื่อศักราช ๙๓๘ ปีชวดอิฐุศก (พ.ศ. ๒๑๑๙) พระเจ้าหงสาวดี
ดำรัสแต่งตั้งให้พระยาอภัยคามณี ชักแซกยะอด่าง เมืองโยคราช ๓ นาย
และท้าวพระยาทั้งหลายไปเข้ากำกับทัพพระเจ้าเชียงใหม่ ให้เร่งยก
ลงไปตีเอากรุงพระมหานครศรีอยุธยาให้จงได้ พระเจ้าเชียงใหม่แจ้ง
พระราชกำหนดแล้ว ก็จัดช้างม้าพลทัพยกทัพเรือพร้อมด้วยเครื่อง
สัตว์ราช และให้พระยาเชียงแสนถือพล ๑๕,๐๐๐ ช้างเครื่อง ๑๕๐
ม้าเครื่อง ๑๐๐๐ แล้วพระเจ้าเชียงใหม่ก็ยกช้างม้าพลทัพยก
ทัพเรือออกจากเมืองเชียงใหม่ มาชุมพลทั้งปวงในเชิงทอง จึง
เคลื่อนทัพนั้นลงมาชุมพล ณ นครสวรรค์ ในวันอังคารเดือนอ้ายขึ้น

คำหนึ่ง พลพระเจ้าเชียงใหม่ยกมาครานั้น ทั้งชาวหงสาวดีและ
ชาวเชียงใหม่อันมาช่วยกันทั้งปวงนั้น ช้างเครื่องประมาณ ๓๐๐
ม้าประมาณ ๓๐๐๐ พลประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ และทัพนั้นเร่งยก
ลงมาตั้งทัพมั่นในตำบลสระเกษปากชะวัก ทั้งทัพบกทัพเรือ ทั้งค่าย
อยู่เป็นสามารถ

พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสามพระองค์
ก็ตรัสให้ถ้ำขาวและเทศน์เข้าในพระนครเสร็จแล้ว ก็ให้ครัว
จิตรพลเครื่องสรรพท้าวไว้สำหรับหน้าท้าวกำแพงพระนคร โดย
พนักงานท้าวพระยาพระหัวเมืองทั้งหลายเสร็จ ก็แต่งทหารอาษา
ออกไปทำงานนอก ช้องสมคนซึ่งชำนาญพระนครทุกตำบล อัน
หนึ่งชาวนอกพระนครทั้งปวง อันยังชำนาญอยู่ป่าโดยทางข้าศึกจะ
ยกมา ก็มีพระราชกำหนดออกไปให้คุ้มกันเป็นหมู่เป็นกอง ทำการ
นอกพระนครศรีอยุธยา มิให้ข้าศึกออกไล่ล่าหากินได้สะดวก

เมื่อครั้งนั้นพระเจ้าละแวกแจ้งข่าวออกไปว่า กองทัพหงสาวดี
ยกมากระทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยา จึงคำรัสปรึกษาศึกษาด้วยท้าว
พระยาเสนาขุนมนตรี ว่ากรุงก็มีพสาธิตกับพระนครศรีอยุธยา พัง
เป็นทางพระราชไมตรีกัน บัดนี้มีข่าวนิรชาข้าศึกมารบ ครั้นจะมี
ไปช่วย พระราชไมตรีจะไม่ถาวรวัฒนาสืบไป จำจะให้กองทัพยก
ออกไปช่วย ท้าวพระยาเสนาขุนมนตรีทั้งหลายก็เห็นด้วย พระเจ้า
ละแวกก็ให้พระศรีสุพรรณมาธิราช ผู้เป็นพระอนุชา ถือพล ๑๐,๐๐๐
ช้างเครื่อง ๑๐๐ ม้าเครื่อง ๓๐๐ ยกเข้ามาช่วยโดยทางด่านเมือง

ปราจีนบุรี กรมการบอกเข้ามาให้กราบทูล สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ดำรัสให้หลวงราชเสนาภักดิ์ กับขุนพิพิธวาที หมื่นพจนานพิจิตร ออก
 ไปรับพระศรีสุพรรณมาธิราชเข้ามาเฝ้า แล้วตรัสสั่งให้กองทัพเขม
 ร์อยู่ค่ายลวกพระพะเนางเชิง

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนอ้ายแรม ๒ ค่ำ พระเจ้าเชียงใหม่
 ให้ยกทัพยกทัพเรือลงลงมาตั้งค่ายมั่นค่ายลวกสระเกษ แล้วแต่ง
 ให้เจ้าเมืองพะเยาคุมทัพม้า ๑๐๐๐ ไปลาดจับคน และให้คัดกองทัพ
 กรงจะออกมาตั้งอยู่ตำบลใด ๆ บ้าง เจ้าเมืองพะเยาก็ยกทัพม้าเข้า
 มาถึงสะพานขาว ข้างเหนือบ้านเรือน

พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็
 เสด็จออกไปโดยชลมารคถึงสะพานขาว ก็ตรัสให้พลทหารบง
 พลุข้าศึกนั้นถอยขึ้นไปหาทัพใหญ่ จึงเสด็จกลับเข้ามาพระนคร

ฝ่ายทัพพระเจ้าเชียงใหม่ตั้งอยู่ค่ายลวกสระเกษนั้น แต่เดือน
 อ้ายถึงเดือน ๔ และพระเจ้าเชียงใหม่จะไต่ด้ายแต่งให้เข้ามารบพุ่งห
 มิได้ และพระเจ้าเชียงใหม่ก็คิดการศึกนั้นเป็นงานย้ง และจะตั้งอยู่
 อย่าให้ชาวพระนครออกมาทำนาได้ ให้ถอยกำลังแล้วจึงจะเข้ารบ
 พุ่งเอา พระเจ้าเชียงใหม่ก็ให้เรือลำเลียงข้าวเสบียงลงมาแต่เมือง
 เชียงใหม่ เลี้ยงไพร่พลทั้งปวงมิได้ขาด

ครั้นถึงขลุณพศก พระเจ้าหงสาวดีก็ให้มหาอุปราชาคุมพล
 ๒๐,๐๐๐ มาตั้งทัพทำนาในเมืองกำแพงเพชร อนึ่งพระเจ้าหงสาวดี
 ก็ให้ตั้งแต่งข้าราชการทั้งปวงไว้ ว่าครั้นออกพรรษาแล้ว พระเจ้า

หญิงสาวก็จะยกพลศึกลงมายังกรุงพระมหานคร ส่วนทัพพระเจ้า
เชียงใหม่ก็ตั้งอยู่ตำบลสระเกษ และทัพพระยาอภัยคามณีตั้งเป็น
ทัพหน้าในตำบลตลาดกรวด

พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพทลเจ้าอยู่หัวทั้งสามพระองค์ ตรัส
รู้ข่าวซึ่งพระมหาอุปราชามาตั้งทำนาในเมืองกำแพงเพชร จึงตรัส
พิพากษากัวยกทัพพระยาพฤตมามาตั้งมั่นตรีทั้งหลายนว่า ซึ่งพระเจ้า
เชียงใหม่มาตั้งอยู่เป็นช้านาน และมีไต่ยกเข้ามารบพุ่งกันอยู่ เห็น
ว่าจะอยู่ที่ทัพพระเจ้าหญิงสาวก็ ซึ่งจะยกมาเถิง จึงจะควมกันยกเข้า
มาที่เกยว และเราจะละให้พระเจ้าเชียงใหม่ตั้งอยู่คั้งนั้นมิควร ควร
ยกทัพหลวงออกไปตีทัพพระเจ้าเชียงใหม่ อย่าให้ตั้งอยู่ได้ และทัพ
พระเจ้าหญิงสาวก็คิดว่าจะยกมานั้น มีว่าจะยกลงมาได้ ในบัดนี้ พระบาท
สมเด็จพระพทลเจ้าอยู่หัวทั้งสามพระองค์ ก็ตรัสให้ตรวช่างมารีพล
ทัพยกทัพเรือ ณวันพอเถื่อน ๕ ช่นคำหนึ่ง เพลารุ่งแล้ว ๔ นาฬิกา
๒ บาท ก็เสด็จพยุหยาตราจากพระนครโดยชลมารค ตั้งทัพชัย
ในลุมพลี เถิงวันเสาร์เถื่อน ๕ ช่น ๔ คำ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตร
พระพทลเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ตรัสให้เทียบเรือรบเรือไล่ทั้งปวง
ก็เสด็จกัวยพระชลวิมานขึ้นไปถึงบ้านโมกน้อย เพื่อบระคุมกำลังข้าศึก
ยังจะรบพุ่งหรือประการใด

จึงพระเจ้าเชียงใหม่ก็ใช้สระเรนันทสุ เหาช้างเครื่อง ๓๐ ม้า
เครื่อง ๕๐๐ พลทหาร ๕๐๐๐ ยกเข้ามาบ้านโมกน้อย พระบาท
สมเด็จพระบรมพิตรพระพทลเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ตรัสรู้ข่าวข้าศึกยก

เข้ามา ก็ให้เทียบเรือรบเรือไล่ทั้งปวงเข้าฝั่ง ให้พลทหารอาษาขึ้นบก
 ยกไปตั้งต่อข้าศึก แล้วก็เสด็จขึ้นทางบกทั้งสองพระองค์ เสด็จด้วย
 สุพรรณรัตนปาทกัรของพระบาท และตรัสให้พลทหารทั้งปวงขึ้นยอได้
 ยางสายพลาย ทั้งที่ปากน้ำคลองบ้านเฉียน บ้านวี คลองลมพลี
 เหนือบ้านกระสอบ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอิราชบพิตรเป็นเจ้า
 ทรงพระแสงขรรค์ชัย บิณฑูคนายม้าผู้ก็ และนายมนันหมื่นเสือก
 กระหลาต และไต่ค้ำยทองและมนันมาถวาย ข้าศึกอันยกมาทั้งปวง
 นั้นก็พ่าย ทหารอาษาก็ไล่ฟันแทงข้าศึกไปจนหน้าค่ายตายมาก

จึงพระยาอภัยคามณี และท้าวพระยาแสนชนแสนหมื่นทั้งหลาย
 อันเป็นทัพหน้า แ่่งข้างเครื่องออกมาประมาณ ๑๐๐ ม้าประมาณ
 ๑๐๐๐ พลประมาณ ๑๐,๐๐๐ ยกเป็นคึกใหญ่ออกมาปะทะพลทหาร
 ข้าหลวง ๆ ก็ลาคถอย

พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ตรัส
 เห็นข้าศึกยกใหญ่ออกมาตีพลข้าหลวง และจะล่าถอยลงเรือมิได้
 จึงเสด็จด้วยเรือพระที่นั่งขึ้นไปเหนือคลองบ้านโมกน้อย และขนายเรือ
 พระที่นั่งทั้งสองเสด็จอยู่กันพลเรือรบ และพลทหารอันอยู่ริมแม่น้ำ
 ข้าศึกก็วางข้างม้ารพลมาเชิงริมน้ำ และไต่รบพุ่งกัน พระบาทสมเด็จพระ
 บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทรงบนนกลชัยยังต้อง
 ข้าศึกตายมาก ข้าศึกพุ่งสาตราวุธมากตกลงเรือพระที่นั่ง จึงพระ
 บาทสมเด็จพระเอกาทศราชูอิศวรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นพระ
 ราชนุชา ก็ให้สอศเรือพระที่นั่งเสด็จเข้าไปข้างฝั่ง กันเรือพระที่นั่ง

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอิราชบพิตรเป็นเจ้าพระเชษฐาธิราช จึง
มีพระราชโองการตรัสให้ยิงปืนใหญ่ในเรือรบเรือไล่ทั้งปวงขึ้นเอา
ข้างมาช้าคัก ก็ต้องข้างมาช้าคักและพลล้มตายเป็นอันมาก ช้าคัก
ทั้งปวงก็พ่ายไป

พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงตรัสแก่สมเด็จพระ
พระอนชาธิราช และท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวงว่า พระเจ้า
เชียงใหม่ยกทัพแสนลงมาตั้งอยู่ณสระเกษถึง ๔-๕ เดือนแล้ว เพิ่ง
ไ้เห็นฝีมือกำลังทหารวันนี้ ก็ร้ายจะเป็นเบาสงคราม ใน ๒-๓ วัน
นี้จะยกมาอีก ถ้าจะยกลงมาเราจะตีให้ถึงสระเกษที่เดียว ตรัสเท่า
กันนั้น ก็มีไ้เส้ตีกกลับลงมาดุมพลี ตั้งอยู่ณป่าโมก

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แจ้งว่า สระเนินทูล พระยาเชียงใหม่
แตกขึ้นไป ก็ทรงพระโกรธ สั่งให้ประหารชีวิตเสีย พระยาพะเยา
น้องพระเจ้าเชียงใหม่กับท้าวพระยาแสนขุนแสนหมื่น ทูลขอโทษ
ให้แก้ตัว พระเจ้าเชียงใหม่ก็ให้โทษ แต่ทว่าให้ไปตระเวนประจาน
รอบทัพ แล้วตรัสปรึกษาแก่นายทัพนายกองและแสนท้าวพระยาลาว
ทั้งปวงว่า พระยาเชียงใหม่ สระเนินทูล แดกช้าคักขึ้นมา พระนเรศว
ร์พี่น้องจะมีใจกำเริบ จะยกขึ้นมาตีถึงค่ายเรา ก็ควรจะยกลงไปหัก
เสียก่อน ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวงก็เห็นด้วย และจึงใช้ให้
พระยาเชียงใหม่ สระเนินทูล ถิพล ๑๕,๐๐๐ คนทั้งหลายตกแต่ง
ข้างมาพลางสรวี และพยุ่งนี้เข้าเราจะยกเข้าไปตีทัพอันยกออกมา
กันนั้น

ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
 พระองค์ ครัสรู้^๑ว่าพระเจ้าเชียงใหม่ จะยกพลเข้ามารบทัพพลวง
 รุ่งขึ้นณวันพฤหัสบดีที่เดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำนั้น ครัส^๒ให้ทัพพระเทพมน
 และท้าวพระยาพระหัวเมืองทั้งหลายอันเป็นทัพหน้านั้น ยกพลข้าม
 ไปปากตะวันตก และบรรดาช้างม้าพลตั้งอยู่ฝ่ายทัพพลวงไว้ ทัพ
 พระยาสุโขทัยเป็นกองหน้า พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้า
 อยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จด้วยพลายมังคลทวีป เป็นพระคชาธาร
 ยกช้างม้าพลมาปากตะวันตกนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชอิราช
 ยพิตรเป็นเจ้า ก็มีพระราชรำพึงว่า ให้ข้าศึกวางมาจนเกือบ แล้ว
 จะข้ามช้างพระที่นั่งก็ยากกลางทัพข้าศึกนั้นจึงได้ จึงมีพระราช
 โองการตรัสให้ม้าใช้ไปสั่งแก่พระเทพมน ให้ล่าทัพพลอยก่อน แต่
 ข้องกันอย่าให้พลแตกฉาน ครั้นม้าใช้ไปสั่งแก่พระเทพมน ๗
 จึงว่าแก่ม้าใช้ ให้มากราบทูลพระกรุณา ว่าข้าศึกยกมาจะใกล้ถึง
 กันแล้ว ครั้นจะล่าพลอยไว้ เห็นจะพ่ายแก่ข้าศึกที่เดี๋ยว พระเทพมน
 มิได้ล่าพลอยตามรับสั่ง จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งม้าใช้ไปสั่ง
 ครั้งหนึ่งแล้ว พระเทพมนก็มีได้ล่าทัพพลอย จึงตรัสใช้ขุนนรินทรเส็น
 ไปสั่งแก่พระเทพมนให้เร่งล่าทัพพลอย พระเทพมนมีฟังใช้ ให้เอา
 พระเทพมนลงจากคอช้าง และลงโทษถึงสิ้นชีวิต จึงขุนนรินทรเส็น
 ก็ไปว่าแก่พระเทพมนตามพระราชโองการตรัสสั่งนั้น พระเทพมน
 จะล่าทัพ เมื่อพระเทพมนล่าทัพพลอยออกนั้น พลหัวหน้าได้รบพุ่ง
 ประชันบานกันแล้ว ครั้นล่าทัพพลอย ข้าศึกได้ใจ ก็วางใหญ่เข้ามา